

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİMDALI

İDARE HUKUKU BAĞLAMINDA E- DEVLET DÖNÜŞÜMÜ VE UYAP

Hazırlayan

ÖMÜR KADRİ SARI

Danışman

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ EMİNE CİN KARAGÖZ

HAZİRAN-2019
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Emin CİN KARAGÖZ'ün danışmanlığında Ömür Kadri SARI tarafından hazırlanan "İdare Hukuku Bağlamında E-Devlet Dönüşümü ve UYAP" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../20..

(Başkan)

Prof.Dr. Ahmet BİLGİN

(Üye)

Prof.Dr. Ender Ethem ATAY

(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Emine Cin KARAGÖZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.../.../20...

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum İdare Hukuku Bağlamında E-Devlet Dönüşümü ve UYAP adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

13/06/2019

Ömür Kadri SARI

ÖNSÖZ

Teknik ve bilimsel değişimlerin tarihi, insanlık tarihi ile paraleldir. Tarım, sanayi ve bilgi toplumlarına ait teknik ve hukuki ilişkiler mevcuttur. Bilgi toplumu ile birlikte devletler, geleneksel yapıdan ayrılarak işlemlerin daha hızlı, daha kolay ve daha az maliyetle yürütüldüğü “e-devlet” adıyla anılan yeni bir yapıyı benimsemişlerdir. Bu yeni yapı, e-idare anlayışını geliştirmiştir. Hukuk devleti ilkesinin hâkim olduğı ülkelerde kanuni idare anlayışı baskındır. İdarenin kuruluşu, işleyişi, işlemleri ve hizmetleri yasa ile düzenlenmektedir. E-idare anlayışının uygulamadaki yaygınlığının yanında yasal olarak altyapısının oluşturulması elzemdir.

E-Devlet dönüşümü, hem idari alanda hem de yargı alanında görülmektedir. Yargı teşkilatında e-dönüşüm UYAP Bilişim Sistemi ile ortaya çıkmaktadır. Adalet hizmetinin elektronik ortamda sunulmasını sağlayan bilişim sistemi, etkinlik, verimlilik ve şeffaflık gibi faydalar sağlamaktadır. Uyap Bilişim Sistemi, idari yargı teşkilatımızda adaletin daha hızlı ulaştırılması, insan kaynağı ve maliyet tasarrufu, kâğıtsız yargılama imkânı sunmaktadır.

Bu çalışmamın hazırlanmasında;

Değerli katkılarıyla konunun akademik zeminde ele alınmasını sağlayan ve çalışma boyunca rehberliğini esirgemeyen danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Emine Cin Karagöz’ e,

Görüş ve düzeltmeleriyle çalışmanın olgunlaşmasına katkı sunan değerli meslek büyüğüm Dr. Akif Tögel’e,

Maddi ve manevi desteğini daima yanımda hissettiğim anneme ve rahmetli babama, çalışmanın yazım aşamasında rahat çalışma ortamı sağlayan ve fikirleriyle konunun açılımına katkı sunan değerli eşime ve son olarak çalışma boyunca rahatlama ve neşe kaynağım olan kızım Amine Betül’e şükranlarımı sunarım.

Tezin yeni çalışmalara zemin hazırlaması ve uygulamaya katkı sunması dileğiyle...

Kırıkkale 2019

ÖZET

Dijitalleşen dünyada idare teşkilatının bundan etkilenmemesi mümkün değildir. Her dönemde toplumların teknik özellikleri, idarenin yapısına sirayet etmiştir. Bilgi toplumunun içerisinde bulunduğumuz bugünlerde, internet ve bilgisayar kamu işlerinde artarak kullanılmamaktadır. Bugün kamu hizmetlerinin sunumunda bilişim sistemlerinin kullanımı sonucu yaşanan gelişmelere paralel olarak birçok farklı ülkede elektronik devlet projeleri de tasarlanmıştır. Dünyada bu projeler neticesinde kamu hizmetleri elektronik ortama aktarılmıştır. Ülkemizde de e-devlet dönüşümü çalışmaları sonucunda birçok kamu hizmeti elektronik ortamda sunulmaya başlanmıştır. Bu yeni durum hukuk sistemimizde değişime neden olmuştur.

E-dönüşüm, vatandaşların her gün karşı karşıya geldiği idarenin işlemlerini, yapısını ve işleyişini etkilemiştir. İdari işlemlerin temel unsurlarında değişimler meydana gelmiştir. E-imza kullanımının yaygınlaşması, e-idarenin gelişimine katkı sunmuştur. Elektronik ortamda yapılan işlemlerde güvenliğin sağlanmasında e-imza çok önemli bir unsurdur. 5070 sayılı yasal düzenleme ile ülkemizde e-imzanın kullanımına dair çerçeve belirlenmiştir. İdari alanda yapılan e-işlemlere ilişkin e-imza alanında hususi düzenlemelerin yapılması beklenmektedir.

Çalışmamızın diğer bir yönünde, e-devlet dönüşümünün adalet hizmetlerinin sunumuna yansımaları olan Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) Bilişim Sistemi, UYAP çalışmalarının tarihsel seyri ve yargılama sistemimize katkıları ele alınmıştır. Ayrıca, bu bilişim sisteminin kullanımının İdari Yargılama alanına katkıları ve sistemdeki yeniliklerin adil yargılanma hakkına katkıları incelenmiştir.

Çalışmamızı oluştururken konular hakkında detaylı incelemeler, araştırmalar yapılmış, elde edilen veriler idare hukunun sınırları çerçevesinde aktarılmaya gayret edilmiştir. E-devlet hizmetleri sunan gelişmiş kurumların yöneticileri ile görüşülmüş, e-idari işlem tesis eden kuruluşların uzmanları ile mülakatlar yapılmış, pratikteki işleyiş yerinde gözlemlenmiştir. İdare teşkilatında e-dönüşümle meydana gelen değişimin mevzuatımızda yeterince yer almadığı görülmüştür. Uygulamada yürüyen

elektronik süreçlerin mevzuatta da altyapısının oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Her bölümde değerlendirdiğimiz konulara ilişkin ülkemizin faydasına olacak öneriler oluşturulmuştur.

Anahtar Sözcükler: E-devlet Dönüşümü, E-idari İşlemler, UYAP Bilişim Sistemi, E-İdare Hizmetler, Bilgi ve İletişim Teknolojileri.

Sarı, Ömür Kadri, E-government Transformation in the Context of Administrative Law and UYAP, Master Thesis, Kırıkkale, 2018.

ABSTRACT

In the digitalized world, it is impossible for the organization of the administration not to be influenced accordingly. In every period, the technical characteristics of the societies have spread into the structure of the administration. In these days when we are in the information society, internet and computers are increasingly used in public works. Today, parallel to the developments in the use of information systems in the provision of public services, electronic government projects have been designed in many different countries. As a result of these projects around the world, public services have been transferred to the electronic environment. Also as a result of e-government transformation in our country, many public services have been offered in electronic environment. This new situation has caused critical changes to our legal system.

E-transformation has affected the structure and operation of the administrative transactions that the citizens deal with every day. Changes have occurred in the basic elements of the administrative process. The widespread use of e-signature contributed to the development of e-administration. In electronic environment, e-signature is a very important element in terms of providing security. With the legal regulation numbered 5070, the framework for the use of e-signature has been determined in our country. In the administrative field, it is stated that e-transaction and e-signature related arrangements are expected to be made.

The National Judiciary Network (UYAP), which is the reflection of e-government transformation on the presentation of judicial services, has formed another aspect of our study. The historical progress of UYAP studies and its contribution to our judicial system are discussed in this research. Additionally, the reflections of the use of the informatic systems to the field of Administrative Procedure are presented. Also, the contributions of UYAP to the right to a fair trial are researched.

While generating our study, detailed investigations and researches have been made and the data obtained have been tried to be transferred within the limits of the administration law. For the presentation of e-government services, the managers of the developed institutions; and the experts of the organizations that establish e-administrative operations have been interviewed; accordingly, the operation in practice has been observed on site. It is also seen that the change in e-transformation in the administrative organization is not sufficiently involved in our legislation. It is emphasized that the infrastructure of electronic processes to be operated in practiced should be generated also in the legislation. Suggestions that we think will be beneficial for our country are established in each section of our study.

Key Words: E-government Transformation, E-administrative Transactions, UYAP Informatics System, E-Administration Services, Information and Communication Technologies.

KISALTMALAR

A.Ş	: Anonim Şirket
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKÜ	: Afyon Kocatepe Üniversitesi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgileri Fakültesi Dergisi
AY	: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
AYİM	: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BİDB	: Bilgi İşlem Daire Başkanlığı
BİT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
bs	: Baskı
BTK	: Bilgi Teknolojileri Kurumu
C	: Cilt
CİK	: Ceza İnfaz Kurumu
Der:	: Dergi
DİDDK	: Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
e-	: Elektronik
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
EİK	: Elektronik İmza Kanunu
e-işlem	: Elektronik İşlem
ESHS	: Elektronik Sertifika Hizmet Sağlayıcıları
FSHM	: Fikri Sınai Haklar Mahkemesi
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HSK	: Hâkimler Savcılar Kurulu
HÜEF	: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İ.İ.B.F	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İK	: İcra ve İflas Kanunu
İYUK	: İdari Yargılama Usulü Kanunu
KEP	: Kayıtlı E-Posta
KPS	: Kimlik Paylaşım Sistemi
M.Ö	: Milattan Önce
MABS	: Mobil Arananlar Bilgi Sistemi
MERNIS	: Merkezi Nüfus İşleri Sistemi
MHRS	: Merkezi Hekim Randevu Sistemi
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MÜHF	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
NVİ	: Nüfus Vatandaşlık İşleri
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
POL-NET	: Polis Bilgi Sistemi
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü
s	: Sayfa
S	: Sayı
SEGBİS	: Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TAKBİS	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Bilgi Sistemi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBD	: Türkiye Bilişim Derneği
TBV	: Türkiye Bilişim Vakfı
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayiciler ve İşadamları Derneği
UYAP	: Ulusal Yargı Ağı Projesi
vd	: ve devamı
VEDOP	: Vergi Daireleri Otomasyonu Projesi
VUK	: Vergi Usul Kanunu
VPN	: Virtual Private Network
Y	: Yıl
y.y	: Yüzyıl

TABLÖLAR

Tablo-1: Bilgi Toplumunda Temel Kavramlar.....	11
Tablo-2: Sanayi Toplumunu ile Bilgi Toplumu Karşılaştırması.....	16
Tablo-3: Geleneksel Devlet ile E-Devletin Özelliklerinin Karşılaştırılması.....	81
Tablo 4: 2018 Yılında Türkiye’de Kurulu SEGBİS Sayısı.....	135

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY.....	I
KİŞİSEL KABUL SAYFASI.....	II
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
TABLolar.....	X
İÇİNDEKİLER.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

E- DEVLET DÖNÜŞÜMÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MAHİYETİ

A. TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜN TARİHSEL SEYRİ.....	5
1. Tarım Toplumu	7
2. Sanayi Toplumu	8
3. Bilgi Toplumu	10
3.1. Genel Olarak.....	10
3.2. Bilgi Toplumunun Tanımı.....	12
3.3. Bilgi Toplumunun Özellikleri.....	14
3.4. Bilgi Toplumunun İdari Mekanizmaya Yansımaları.....	17
4. E-Devlet Dönüşümünün Tarihsel Seyri	18
4.1. Genel Olarak	18
4.2. E-Devletin Ortaya Çıkış Süreci.....	21
4.2.1. Bilgisayarın Gelişimi.....	22
4.2.2. İnternetin Gelişimi.....	23
B. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	25
1. E-Devlet Tanımı.....	25

2. E-Devletin Temel Unsurları.....	29
2.1. Devlet.....	29
2.2. Vatandaş.....	30
2.3. Şirketler.....	31
2.4. Kurumlar.....	32
2.5. Kamu Çalışanları.....	32
2.6. E- Devletin Temel Unsurları Arasındaki Etkileşim.....	33
3. E-Devletin Özellikleri	35
4. E-Devletin Amaç ve Yararları	39
4.1. Amaçlar.....	39
4.2. Yararlar.....	41
C. E-DEVLET DÖNÜŞÜMÜNÜN KAMU HİZMETİ İLKELERİ VE İYİ YÖNETİM ANLAYIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	42
1. Genel Olarak Kamu Hizmeti.....	43
1.1. Kamu Hizmetinin Sürekliliği İlkesi	47
1.2. Kamu Hizmetinin Değişkenliği İlkesi.....	48
1.3. Kamu Hizmetinin Bedavalığı İlkesi.....	50
1.4. Nesnellik ve Eşitlik İlkesi.....	52
2. İyi Yönetim İlkesi	53
D. DÜNYA'DA E-DEVLET UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	58
1. Singapur	58
2. Kanada.....	59
3. İngiltere	60
4. Amerika Birleşik Devletleri	61
5. İran	62

İKİNCİ BÖLÜM

E-DEVLET DÖNÜŞÜMÜNÜN İDARE HUKUKUNA YANSIMALARI

A. TÜRKİYE'DE E-DEVLET DÖNÜŞÜMÜ.....	63
1. Tarihsel Gelişim.....	63
2. Türkiye'de E-Dönüşüm Çalışmaları.....	65
3. E-Devlet Dönüşümünün Altyapısı.....	67

3.1. Hukuki Altyapı.....	67
3.2. Toplumsal Altyapı.....	70
3.3. Teknik Altyapı.....	72
3.4. Ekonomik Altyapı.....	73
4. Türkiye’de E-Devlet Uygulamalarına Örnekler.....	74
4.1. MERNİS.....	74
4.2. VEDOP.....	76
4.3. TAKBİS.....	78
4.4. POL-NET.....	79
4.5. KPS.....	79
5. Geleneksel Devlet ile E-Devletin Karşılaştırılması	80
6. E-Devlete Güven.....	82
B. İDARE HUKUKUNDA E-DEVLET DÖNÜŞÜMÜ.....	83
1. Gelişen ve Sevilen Devlet Modeli: E-Devlet.....	84
2. Elektronik İdare (e-idare).....	85
3. İdari İşlemler.....	89
3.1. Olağan Usullerle Yapılan İdari İşlemler	89
3.2. Elektronik İdari İşlem (E-İdari İşlem).....	90
3.2.1. Genel Olarak	90
3.2.2.E-İdari İşlem Tanımı.....	93
3.2.3. E-İdari İşlemlerin Unsurları	94
3.2.3.1. Yetki Unsuru	95
3.2.3.2. Şekil Unsuru.....	97
3.2.3.3. Sebep Unsuru	100
3.2.3.4. Konu Unsuru	102
3.2.3.5. Amaç Unsuru	103
3.3. E-İdari İşlemlerde Güvenlik Unsuru: Elektronik İmza (E-imza)....	104
3.3.1. Güvenli E-imza	106
3.3.2. Nitelikli Elektronik Sertifika.....	108
3.3.3. E-İdari İşlemlerde Güvenli E-İmza Kullanımı.....	109
3.3.4. İdare Hukukunda Güvenli E-imzalı Belgelerin Delil Niteliği ...	113
4. Genel İdari Usul Kanun İhtiyacı.....	116

III. BÖLÜM
UYAP BİLİŞİM SİSTEMİ VE E-İDARDEN KAYNAKLANAN
SORUMLULUK

A.	E-ADALET HİZMETİ: UYAP.....	119
	1. Genel Olarak UYAP Bilişim Sistemi.....	119
	1.1. UYAP Bilişim Sisteminin Tarihçesi.....	120
	1.2. UYAP Bilişim Sisteminin Kapsamı.....	122
	1.3. UYAP Bilişim Sisteminin Amaçları.....	123
	1.4. UYAP Bilişim Sisteminin Faydaları.....	124
	1.5. UYAP Bilişim Sisteminin Altyapısı.....	125
	2. UYAP Portallar.....	126
	3. UYAP SMS Bilgi Sistemi.....	129
	4. UYAP Bilişim Sisteminin Entegrasyon Yapısı.....	130
	4.1. İç Entegrasyon.....	131
	4.2. Dış Entegrasyon Yapısı.....	132
	5. UYAP Bilişim Sisteminde Bilgi Güvenliği.....	133
	6. Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS).....	134
	7. Gelişen E- Tebligat Sistemi.....	137
	8. UYAP Bilişim Sisteminin Güncel Durumu.....	139
	9. İdari Yargıda Kullanılan Modül ve Ekranlar.....	140
	10.UYAP Bilişim Sisteminin İdari Yargıya Katkıları	143
	10.1. İdari Yargılamaya Genel Katkıları.....	143
	10.2. İdari Yargılamada Usulsüzlüklerin Önlenmesine Katkısı.....	145
	10.3. Adil Yargılama Hakkının Korunmasına Katkısı.....	147
B.	E-İDAREDEN KAYNAKLANAN SORUMLULUK.....	150
	1. Genel Olarak Sorumluluk	150
	2. Hizmet Kusuru	151
	3. Kusursuz Sorumluluk.....	154
	4. Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu	157
	5. İdare Hukukunda Kusur Karinesinin İşlevi.....	158
	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	160
	KAYNAKÇA.....	164

GİRİŞ

Dünyada meydana gelen teknik ve bilimsel gelişmelerle beraber bireylerin yaşam şekillerinde ve beklentilerinde, sosyal yaşamının içeriğinde değişimler ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler ile beraber internet, günümüzde hayatın her alanına etki etmektedir. İnterneti ilk olarak işletmeler, büyük firmaların kullandığı daha sonrasında kamu sektöründe de internetin kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Kamu ve özel sektörü etkileyen internetin, ilk insandan bugüne sosyal hayatın temel öğeleri olan devlet ve hukuk kavramlarını da etkilememesi beklenemezdi. Devlet öğesinin internetten ve teknolojinin diğer unsurlarından yararlanması Elektronik Devlet (e-devlet) kavramını ortaya çıkartmıştır. Devlet aygıtının bünyesinde bulunan ve topluma hizmet sunmaya, bireylerin sosyal hayatta sürekli karşılaştıkları sorunları çözmeye ve kamu yararını sağlamaya çalışan idare organı da bu değişimden doğal olarak etkilenmektedir.

Bu çalışmamızın ana konusunu; e-devlet dönüşümüyle idare hukuku alanında meydana gelen değişimler, idare hukuku kurumlarının iletişim teknolojileri ile bütünleşmesi, idari alanda meydana gelen yeniliklerin mevzuatta karşılığının bulunup bulunmadığı ve teknik gelişmelerin idare mekanizması ile uyumu oluşturmaktadır. Ayrıca e-devlet dönüşümün yargı organına yansıyan yüzü olan UYAP Bilişim Sistemi ve bu sistemin idari yargılama üzerinde meydana getirdiği değişimler bu çalışmamızın diğer bir yönüdür.

Tez çalışması olarak böyle bir konunun tercih edilmesinin nedeni; bilgi ve iletişimden yararlanan yenedünya düzeni içerisinde devlet ve vatandaş ilişkisinde meydana gelen radikal değişimin anlaşılmasına hizmet etmektir. Bürokratik hantallığın ortadan kalktığı, geleneksel ilişkilerin yerini yenilerine bıraktığı, devlete güvenin arttığı, demokratik ortamın güçlendiği devlet düzenini ifade eden e-devlet günümüzün önemli bir değeridir. Yeni bir kavram olan e-devletin, içeriğinin ve işleyişinin anlaşılmasını sağlayacak detaylı bilgilere tezimizde yer verilmektedir. Bunun yanında bilgi toplumu rüzgârının ülkemiz idare mekenizmasında meydana

getirdiği değişimleri akademik değerlendirmeye sunabilmek çalışmamızın en önemli hedefidir.

E-devlet dönüşümünün meydana getirdiği değişimi tam manasıyla kavrayabilmek için, insanoğlunun geçirdiği toplumsal değişimlerin, tarihte meydana gelen kırılmaların ve dönemsel başat unsurların idari işleyişe etkilerinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmamızın ilk bölümünde toplumsal dönüşümün tarih içindeki seyri incelenmektedir. Birinci bölümün ilk kısmında tarım toplumunun özellikleri, temel öğeleri ve idari işleyişi, sanayi toplumunun insanlığa getirdiği yenilikler ve bu yeniliklerin devlet organına etkisi ve son olarak bilgi toplumu ve bilgi toplumu içerisinde idari mekanizmada meydana gelen değişimler incelenmektedir. İçinde bulunduğumuz toplumu ifade etmek için kullanılan bilgi toplumu kavramı, toplumun her kesiminde iletişim teknolojilerinin kullanıldığı, bilişim sistemlerinin her kurumun yapısını değiştirdiği, bilgiyi üretmenin ve yaymanın kolaylaştığı toplum modelidir.

Birinci bölümün ikinci kısmında, e-devlet kavramının ilk olarak ortaya çıkışı, bilim insanların yaptıkları ilk tanımlamalar ve anlamlandırma çabaları, teknik araçların devlet faaliyetlerinde ilk olarak kullanımı aktarılmaktadır. E-devlet tarihi olarak ifade edebileceğimiz dünyadaki e-devlet uygulama örneklerine yer verilmektedir. E-devlet dönüşümünün temel öğeleri olan bilgisayar ve internet kavramının, hayatımıza giriş süreci ve gelişimi tarihsel bütünlük içerisinde incelenmektedir.

Çağımızın en önemli değeri olan internetin tüm dünyayı birbirine bağlama özelliğinin devlet yapısına sirayet etmemesi elbetteki düşünülemez. Bilgisayarın, normalde günlerce sürecek olan işlemleri çok kısa bir sürede bitirmesi, odaları dolduracak evrakların küçük bir disk içerisinde barındırılmasının kamu ve özel yaşama getirdiği kolaylıklar her alanda görölmektedir.

Tez çalışmamızın temel soruları şunlardır: E-devlet dönüşümünün idarenin yapısında, işleyişinde, işlemlerinde, hizmet sunma usulünde meydana getirdiği değişimler nelerdir? E-idarenin mevzuat bakımından altyapısı nasıl şekillenmiştir? Geleneksel idare anlayışında nasıl bir değişim meydana gelmiştir? E-devlet dönüşümünün İdari Yargılama Sistemimize etkisi olmuş mudur? Bu sorular

incelenirken alanımıza ilişkin uluslararası ve ulusal araştırmalar, kitaplar, tezler, makaleler, uygulamaya ilişkin örnekler, mahkeme kararlarından yararlanılmıştır. E-devlet dönüşümü idare hukuku bağlamında incelenerek aktarılmak istenildiği için kaynak bakımından sınırlandırma ihtiyacı duyulmuştur. Konunun kamu yönetimi ile de bağlantısının olması ve idare hukuku bağlamı dışına çıkmama düşüncesi nedeniyle eser incelemesi yaparken çok daha titiz davranılmıştır. Fakat e-devlet dönüşümünün idare hukukuna yansması akademik olarak yoğun işlenen bir konu olmadığından alana dair eserlerin sınırlı olduğu görülmüştür. AB, BM, Dünya Bankası rapor ve diğer yayınları uluslararası kaynak açısından önemli bir araç oldu. Bunun dışında yabancı akademik çalışmalara konu çerçevesinde değinilmeye çalışılmıştır.

Konumuz çerçevesinde araştırma yaparken ülkemizde e-devlet dönüşümünden sorumlu olan Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı, TÜRKSAT, BTK, TÜBİTAK, Cumhurbaşkanlığı Dijitalleşme Ofisi, Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Genel Müdürlüğu gibi kamu kuruluşları ve bu sahada çalışan STK'lar incelenmiş ve ziyaret edilmişlerdir. Buralarda teori ve uygulamaya dair bilgiler toplanmış ve esere derc edilmiştir. Yargı kararı tespiti için AYM, Danıştay, Yargıtay ve İdare Mahkemeleri ziyaret edilerek, karar taraması yapılmıştır. Ankara'da bulunan büyük kütüphanelerde bulunan eserler yerinde inlenerek notlar alınmıştır. Tüm bu araştırma sürecinde alınan notlar ilk olarak tasnif edilerek konu ve bağlam sınırını aşan bilgiler ayıklandıktan sonra bilgilerin yazıya aktarılmasına başlanmıştır. Çalışma konusunun yeni bir kavrama ilişkin olması nedeniyle tecrübe aktarımı kısmi olarak gerçekleşmiştir. Bu durum hem eserlerde hem de uygulamada görülen bir durumdur.

Çalışmamızın ikinci bölümünün birinci kısmında, günümüzde e-devleti tanımlamaya yönelik çalışmalara, e-devletin temel unsurlarına, e-devlet yoluyla ülkemizde sunulan kamu hizmetlerinden örnekler verilmektedir. Ülkemizde e-devlet çalışmalarına yönelik yapılan teknik, hukuki, sosyal altyapı çalışmaları 1990'lı yılların sonuna doğru başlamıştır. Yasama organı bu konuda birçok yasal düzenleme yapmıştır. Yürütme organı koordinasyon kurulları kurarak çalışmaların eşgüdüm içerisinde gitmesini hedeflemiştir. Birçok kamu kurumu, hizmetlerini ve işlemlerini internet ortamına taşımayı başarmıştır. Ülkemizin önemli bir değeri olan UYAP Bilişim Sistemi ayrıntılı olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Özellikle İdari Yargılama Sistemimize katkıları uygulama örnekleri incelenmiştir.

İkinci bölümün ikinci kısmında e-devlet dönüşümüyle idare hukukunun yapısında, işlemlerinde, sunulan hizmetlerde meydana gelen değişiklikler irdelenmiştir. İyi bir idare anlayışında e-idarenin yeri konusunda doktrinde ortaya çıkan yeni yaklaşımlardan faydalanılmıştır. E-idare ile beraber idare hukukunun geleneksel kurumlarında meydana gelen değişimlere yönelik yeni bakışlar tartışılmıştır. İdare hukuku alanında meydana gelen bu değişimlerin mevzuatta karşılığının olmaması vatandaşta idari işlemlere dair güven duygusunu sarsmaktadır. Genel İdari Usul Kanunu ülkemizde mevcut değildir. Bilişim sistemleriyle bütünleşen idare organının yapısında, işleyişinde değişiklikler meydana gelmektedir. Bu değişimlere karşılık mevzuatın 30 yıl önceki hali ile uygulanması çağın ihtiyaçlarına cevap vermemektedir. Bu noktada, idari alanda özellikle usul kurallarını belirleyecek ve idarenin diğer alanlarında da yapılması gereken yasama işlemlerine ihtiyaç olduğu aşikârdır.

E-imza, e-işlemlere güven açısından çok önemli bir yol açmıştır. Fakat e-imza düzenlemesi genel bir düzenlemedir. İdari işlemlerdeki uygulamasına dair özel düzenleme ihtiyacı ortadadır. Özel hukuk alanında yapılan yasal düzenlemeler, kamu hukuku alanında yapılamamıştır. İdare hukukunda asıl olan kural, istisna ise serbestiyettir. Böyle bir alanda yapılacak e-işlemlerin unsurları yasal olarak tespit edilmelidir. Çalışmamızın değeri ve hedefi de tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. E-devlet dönüşümüyle birçok işlem ve kamu hizmeti elektronik ortama aktarılmıştır.

Çalışmamızın diğer disiplinler ile kesişen alanları nedeniyle e-devlet dönüşümüne dair sınırlı kaynaklarla çalışma hazırlanmıştır. Tezimizin bu anlamda yeni çalışmalar için zemin oluşturacağına inanmaktayız. Eserimizin ülkemizde bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmeleri yakından takip eden idari yapı oluşmasına katkı sunacağını ummaktayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

E- DEVLET DÖNÜŞÜMÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MAHİYETİ

Bugünün sosyal yaşantısını anlayabilmek ve idare mekanizmasının hizmet ve işlemlerinin sunulma biçimini geçmiş ile kıyaslayabilmek için, bilgi toplumunun iyi anlaşılması gerekmektedir. Bilgi toplumuna doğru giden süreçte tarihte hangi evrelerin aşıldığı, toplumların geçirdiği değişim ortaya konulduğunda bilişim sistemlerini oluşturan zemin anlaşılmış olur.

Tarihin her döneminde önemini koruyan bilgi, erişim kolaylığı ve yayılma hızı açısından yaşadığımız yüzyıldaki seviyeye daha önce ulaşamamıştır. Bilgi teknolojilerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşması insan yaşamında büyük kolaylıklar sağlamaktadır. İnsan yaşamında her dönem yerini alan devlet olgusu da, bilişim teknolojileri ile bilgi toplumunda tanışmaktadır. Bilişim sistemleri devletin geleneksel yapısında değişiklikler meydana getirmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde tarihsel seyri içerisinde toplumların genel değişimi, bu değişimin devlet yapısında meydana getirdiği yenilikler ve dünyada e-devlet uygulamalarına dair örnekler incelenecektir.

A. TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜN TARİHSEL SEYRİ

Geçmişten bugüne meydana gelen birçok gelişme, insanın zekâsını kullanarak, sorgulayarak, yeni şeyler üretmesi ile ortaya çıkmaktadır. Yeni şeyler bilmek ve öğrenmek insanın terk edemediği bir uğraşıdır. İlk insandan bu yana dünya üzerinde bilgiye yaklaşım ve bilginin kullanılması farklı şekillerde olmaktadır. Tarih boyunca hayatın kolaylaştırılması gayesiyle arayışlar olmakta ve bu arayışların sonucu olarak insanlık tarihinde çeşitli safhalar meydana gelmektedir.

Bir dönem avcılık-toplayıcılık insanoğlunun yaşantısında çok büyük bir yer edinmiş, bu sebeple kas gücü, ferdin çabası ön planda olmuştur. Başka bir dönemde kas gücünün yerini makina almıştır. Günümüzde ise bilgiye sahip olmak, bilgiyi üretmek ve aktarmak insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Daha önceki dönemlerde bilgiye ulaşmak çok meşakkatli iken, bugün ise çok daha kolay bir şekilde

ulaşılan bilgiyi korumak, tasnif etmek ve bilginin dolaşımının sağlıklı bir şekilde sağlanması gibi zorluklar ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bilgi, sosyal hayatın merkezindeki yerini almakta, tarihin bu safhasında bilgi en önemli kavram haline gelmektedir. Öte yandan bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmelerle birlikte, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal alanlarda da daha önce benzeri görülmemiş gelişmeler meydana gelmektedir.

II. Dünya Savaşından sonraki yıllarda hayatımıza elektronik sistemler dâhil olmuştur. Mikroişlemciler, bilgisayarlar ve bilişim sistemleri gibi kavramlar hayatımıza girmiştir. Bunlar bilgi toplumunun doğuşunun habercisidir. “Bilgi toplumu” terimi, 20. y.y’nin ikinci yarısından itibaren kullanılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. 1962 yılında iktisatçı Fritz Machlup ilk olarak “Bilgi Toplumu” kavramını kullanmıştır. Bu tarihten sonra birçok bilim insanı bu kavramı işlemeye başlamıştır. Toplumun temel yapısının geçirdiği değişimi bazı sosyal bilimciler, 1960’lı yıllardan itibaren Amerika ve Japonya gibi sanayileşmiş ülkelerde gözlemlemiştir. Bu yeni toplum biçimi, çoğu yönden endüstri toplumundan farklılık arz etmektedir. Toplumun yeni modelini tanımlamak isteyen akademisyenler bu modeli “modernlik sonrası çağ, burjuva sonrası toplum, ekonomi sonrası toplum, kıtlık sonrası toplum, uygarlık sonrası toplum, sanayi sonrası toplum, bilgi toplumu, kişisel hizmet toplumu, hizmet sınıflı toplum, kapitalizm sonrası toplum, teknolojik çağ ve enformasyon toplumu” gibi isimler ile adlandırmışlardır. Ancak bunlar içinde en çok kabul gören Daniel Bell’in “sanayi sonrası toplum” tanımıdır¹.

Türkiye ve gelişen diğer ülkeler, uluslararası alanda gelişmiş ülkeler ile aralarındaki farkın daha fazla açılmaması için bu yeni döneme hızla uyum sağlamaya çalışmaktadır. Türkiye sanayileşme sürecini geriden takip etmiş ve sanayileşmeyi tamamlamaya dair birçok yapısal sorunlar yaşamaktadır. Sanayileşme döneminde yaşadığı sorunları, bilgi toplumu döneminde yaşamamak için ülkemizde inovasyon harcamalarının milli gelire oranı, mühendis sayısı, her geçen gün artmakta ve AR-GE hizmetlerine büyük önem verilmektedir. Bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılması ve internet bağlantısının ülkenin dört bir yanına ulaştırılması çalışmaları sürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bilgi toplumuna adaptasyon sürecinde karşılaştığı en önemli

¹ Veysel Bozkurt, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, 2. bs., Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 20-21.

problem; nitelikli işgücü açığıdır. Ülkemiz bu problemi aşmak için eğitim kalitesinin artırılmasına, mesleki eğitime, yüksek teknoloji eğitimi veren üniversitelere daha fazla yatırım yapmaktadır. 1990'ların sonunda, ülkemizde bilgi toplumu haline gelme çabalarının arttığı görülmektedir. Bu tarihlerde ülkemizin bilgi toplumuna geçişi yönündeki akademik ve teknik çalışmalar gözle görülür artış göstermekte, idare bünyesinde koordinasyon kurulları oluşturulmaktadır.

Bilgi toplumu, yüzyıllardan bu yana gelen tecrübe ve birikimin üzerine inşa edildiği bir toplumdur. Bilgi toplumunu ve bilgi toplumu ile hayatımıza giren araçları, kolaylıkları anlamlandırabilmek için önceki dönemleri tanımak gerekmektedir. E-devlet dönüşümü bilgi toplumunun ürünüdür. Daha önceki toplumları incelememiz, bu dönüşümün insanlık tarihi içerisindeki yerinin daha net görmemizi sağlayacaktır.

1. Tarım Toplumu

Çalışmamız bakımından tarım toplumunun anlaşılması, insanlar arası ilişkilerde etkili olan vasıtaların yönetimdeki görünümünün ortaya konulması bakımından önemlidir. Burada tarıma dayalı toplum modelini ayrıntılı bir şekilde incelemek asıl gayemiz değildir. Gayemiz, dönemin yaşam koşullarının idari mekanizmaya yansması ve günümüze yansıyan yönleri hakkında bilgi vermektir.

Devlet algısı, kamu hizmeti anlayışı, idari mekanizmanın bulunduğu toplumun şartları çerçevesinde şekillenir. Tarım toplumunda da böyle olmuştur. Bireylerin beklentileri, hizmet standartları, sonraki dönemlere göre çok basit kalmıştır. Dönem şartları çerçevesinde böyle bir durum olduğu ortadadır. Tüm toplum modellerinin şekillenmesinde temel öge ekonomi olmuştur. Ekonomik araç ve döngüler toplumun genel ruhunu yansıtmıştır.

Tarım toplumu ekonomisi, M.Ö. 8000 yıllarında başlamış ve 1750'ye kadar devam etmiştir. Bu ekonomik modelin gelişimiyle "tarım toplumu" denilen yeni bir yaşam tarzı ortaya çıkmıştır. Tarım toplumunu bu ekonomik model üzerine inşa edilmiştir². Bu dönemde, insanın kas gücüne dayalı işler ön plandadır, insanoğlu

² Süreyya Yıldırım, "Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.7, S.12, 2004, s. 107.

toprağı işleyerek temel besin kaynaklarını üretmeye başlamıştır. Hayvanların evcilleştirilmesi, tekerleğin bulunması ve madenlerin işlenmesi ile toplumların yaşamında nisbi bir kolaylık oluşmuştur.

Bu dönemde, daha öncesinde insan yaşamında olmayan birçok şey ortaya çıkmıştır. Göçebeliğin yerini yerleşik hayat almıştır. Bu durum da kendisiyle beraber kurumsallaşmayı getirmiştir. Sosyal hayatı düzenleyen kurallar ortaya konulmuştur. Böylelikle devlet olgusu da toplumda ortaya çıkmıştır. Yerleşim yerleri büyümüş ve insanlararası ilişkiler karmaşık bir hal almıştır. Modern devletin görevlerinin ilk örnekleri bu dönemde de devletten beklenmektedir. Dış saldırılara karşı toplumu korumak, toplumun iç düzenini sağlamak için kurallar koymak bu dönemdeki devletin görevlerindedir.

Toprak, insan yaşamında çok önemli bir yere sahiptir. Eğitim, kültür, idari yapı gibi birçok konu toprak kavramı çevresinde şekil almıştır. Madenlerin işlenmesi ile yeni araçlar üretilmiştir. Bu araçlar sayesinde insan emeğinin üretimdeki oranı düşmüştür. Bu aletler ile daha az emek ile daha fazla ürün alınması mümkün hale gelmiştir. Yetiştirilen ürünler artık insanın günlük ihtiyacından fazla üretilir olmuş, fazla ürünler üçüncü kişiler ile münasabetleri arttırmış ve küçük küçük ticari faaliyetler yapılmaya başlanmıştır. Ticaretin başlaması ile topluluklar arası bilgi ve tecrübe paylaşımı başlamıştır. Tarım toplumu dönemi, günümüzde varolan birçok kurumun ilk örneklerinin görüldüğü dönemdir.

Yerleşik hayatın gelişimi, toplumun idaresi için güçlü bir organın varlığını zorunlu kılmıştır. Devlet hiyerarşinin basit örnekleri oluşmaya başlamıştır. Nüfusun artması ve yerleşim yerlerinin kurulması ile bireylerin yapamayacağı hizmetler ortaya çıkmıştır. Dönemin sonuna doğru ihtiyaç duyulan birçok hizmetin ancak devlet gibi büyük bir oluşum eliyle yapılabileceği görülmüştür.

2. Sanayi Toplumu

Tarım toplumunun ardından ortaya çıkan toplum modeli “sanayi toplumu”dur. Tarım toplumunda yönetim alanında görülen ilk örnekler bu

dönemde daha da gelişmiştir. Kentlerin gelişimi, nüfus hareketlerinin artması, seri üretim ve ticari ilişkilerin kıtalararası boyut alması yönetim alanında güçlü organizasyonları gerekli kılmıştır. Bireylerin, güvenlik, sağlık, eğitim, kültür gibi birçok ihtiyacının devlet eliyle görülmesi hukuki metinler ile korunmuştur. Sözlü ilişkiye dayanan birey-idare ilişkisi yazılı hukuki metinler ile güvence altına alınmıştır. Bu açıdan sanayi toplumu oldukça büyük öneme sahiptir.

Sanayileşme, 18.y.y İngiltere’indeki insanların hayatlarını devam ettirdikleri araçları etkileyen karmaşık bir teknolojik değişimler ve dönüşümler örgüsünün kısa adı olan “sanayi (endüstri) devrimi”yle başlamıştır³. Sanayi toplumu, insanlık tarihinin ikinci dönüm noktası olmuştur. Sanayi toplumu olarak ortaya çıkan toplumsal yaşam biçimi, tarım toplumundan gelen tarımsal üretim artışı ve özellikle ürünlerin uzak mesafelere ulaştırılması ihtiyacının bir sonucudur. Buhar ile çalışan makinelerin kullanımı bu dönemde insan yaşantısında yeniliklerin öncüsü olmuştur.

Sanayileşme, mekanik güç kaynaklarının kullanımına dayanan makineleşmiş üretimin ortaya çıkışını ifade etmektedir. Sanayi toplumları “müreffeh toplumlar” olarak da adlandırılmaktadır. Sanayi toplumunun tarım toplumundan ayrılan en önemli özelliği, insanların istihdam edildiği alanın tarım arazileri yerine fabrikalar, ofisler ya da üretim tesislerinde çalışıyor olmalarıdır. Köyde yaşayan insan sayısında bu dönemde azalma görülmektedir. İnsanlar, iş imkânlarının büyük bölümünün yer aldığı ve yeni iş olanaklarının ortaya çıktığı kentlerde yaşamayı tercih etmektedir. Sanayileşmeyle birlikte, taşımacılık ve iletişim eskisine nazaran hızlı hale geldiğinden, daha bütüncül bir “ulusal” topluluk ortaya çıkmıştır⁴.

Sanayi toplumu ile beraber yeni aletlerin kullanılması, basit yapıdaki aletlerin yerini karmaşık yapıda aletlerin alması sanayi toplumunun zeminini oluşturmuştur. Yeni aletlerin kullanılması ekonomik, siyasal, kültürel, askeri ve nüfus değişimlerini kendi ile birlikte ortaya çıkarmıştır. Weber’in “rasyonalizasyon temaları”, Durkheim’in “işbölümü” ile açıklamak istedikleri bu dönem, ham olan tüm maddelerin formunu

³ Faruk Kocacık, “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.27, S.1, 2003, s. 2.

⁴ Bedriye Özlem Yaman, *Toplumsal Değişme ve Eğitim*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 29.

değiştirme anlayışının, dünyanın büyük bir bölümünde yaygınlaşmasına denk gelir⁵. Devletler uzun bir dönem sanayileşme yarışını sürdürmüşler, hammadde kaynağı arayışını hızlandırmışlar, devletlerin gücü endüstriyel gelişmişlik ile paralellik arz etmiştir. Bu rekabet devletlerarasında anlaşmazlıklara ve büyük savaflara zemin hazırlamıştır. Dünya tarihindeki en önemli iki büyük savaş(I. ve II. Dünya Savaşları), sanayi toplumunun oluşturduğu konjektürel yapı nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Tarım toplumunun aksine sanayi toplumunda daha güçlü bir devlet yapısı görülür. Devlet artık sosyal hayatta birçok alanda etkin ve belirleyici bir unsurdur. Kurumsallaşmış bir devlet yapısı kamu yararının sağlanması için çok önemli bir gelişmedir.

3. Bilgi Toplumu

3.1. Genel Olarak

I. ve II. dünya savaşlarının ardından devletler, bilim ve teknoloji alanında daha fazla araştırma ve geliştirme çalışmaları yapmaya başlamıştır. Bu alanada yapılan yatırımlar ile tarihin yeni dönemine kapıyı aralamışlardır. Sanayi toplumunda üretim sürecinde kontrol mekanizmalarının kullanımı bilgisayar sisteminin gelişmesine katkı sunmuştur. Böylece bilgi, üretime etki etmeye başlamış ve bilgi toplumunun zemini şekillenmiştir.

Bilgi toplumunun oluşumunda, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) sürekli olarak gelişmesi, mal ve hizmet üretimleri dâhil tüm kontrol mekanizmasının bilgisayar sistemleri ile birlikte yapılması, bilgisayar teknolojisinin sürekli olarak gelişmesi ve teknolojik yenilenme sürecinin süreklilik arz etmesi, teknolojinin küreselleşmesi sonucu, ülke sınırları ortadan kalkması önemli faktörlerdir. Bütün

⁵ Mehmet Meder, “Bilgi Toplumu ve Toplumsal Değişim”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 9, 2001, s. 72.

işletmeler için rekabet gücünün giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir⁶.

Bilgi toplumunu anlamak için ihtiyaç duyduğumuz temel kavramlar aşağıdaki tabloda özet olarak ifade edilmiştir⁷:

Tablo-1: Bilgi Toplumunda Temel Kavramlar

Bilgisayar Devrimi	Berkeley 1962
Bilgi Ekonomisi	Machlup 1962
Küresell Köy	Mcluhan 1964
Bilimsel- Teknolojik Devrim	Prag Akademisi 1973
Üçüncü Dalga	Toffler 1980
Bilgi Devrimi	Jones 1982
Bilgicilik-İnformationalisation	Castells 1989
Ağ Toplumu	Castells 1989

Tablodan anlaşıldığı kadarı ile bilişim ağları ve bilgisayar teknolojisi kavramları yakın dönemde ortaya çıkan ve günümüzde sosyal hayat içerisinde çok kullanılan kavramlardır. Tarım toplumunda nüfusun çoğunluğu çiftçi, sanayi toplumunda fabrika işçisi iken bilgi toplumunda bilgi teknolojileri alanında istihdam olmuştur.

Türkiye'nin, sanayileşmeyi ithal teknoloji ile geliştirdiği bilinmekte ve bugün ülkemizde bilişim teknolojisinde de aynı durum sürdürülmektedir. Sanayileşmesini tamamlamış ve bilgi toplumu haline gelmiş ülkeler teknolojiyi üretebilir duruma gelmektedir. Ülke olarak ithal teknoloji yerine kendi üretimimiz olan teknolojiyi kullanabilirsek ancak o zaman gerçek manasıyla bilgi toplumu olunacaktır. Ülke olarak bilgi toplumu haline gelebilmek için, hukuki ve teknik altyapıyı oluşturmak ve

⁶ Seher Uçkun, Gazi Uçkun, Hasan Latif, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *Kocaeli Üniversitesi I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 2002, s.249.

⁷ Kate Williams, What is the digital divide?, A working paper for the d3 workshop, Ann Arbor, MI, August 2001.

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.113.6851&rep=rep1&type=pdf>
(E.T:01/09/2018)

toplumu bu yönde motive etmek idarenin önemli bir görevidir.

3.2. Bilgi Toplumunun Tanımı

Dünya, tarım ve sanayi toplumunun ardından üçüncü bir toplum modeli ile tanışmaktadır. Bu yeni toplumda en önemli kavram “bilgi”dir. Bilginin işlenmesi ve sunulması bu dönemde çok önemlidir. Bu dönemde bilgiye ulaşmak kolaydır; ama bilginin tasnifi ve kullanılacak alanın belirlenmesi zordur.

“Bilgi Toplumu” teriminin ilk sözcüğü olan “bilgi”, belirli bir süreçten geçmek suretiyle işlenmiş, sahibi için belli bir anlam ifade eden, yönetsel olarak karar almada hayati derecede öneme sahip olan veri olarak tanımlanmaktadır⁸. Daniel Bell’e göre bilgi, bir düzen dâhilinde, herhangi bir iletişim vasıtasıyla başkalarına aktarılan, makul bir karar veya deneyim sonucu gösteren, olgu veya düşüncelerle ilgili düzenli ve sistemli ifadeler bütünüdür⁹. Genel itibariyle bilginin öne çıkan altı özelliği vardır¹⁰: Bilginin ölçülebilir sayısal yönünün olması, içerik olarak bilginin bir mana ihtiva etmesi, bilginin belli bir yapı ve düzen içinde aktarılması, dilin simgelerinin kullanılarak ifade edilmesi, bilginin zaman karşısında dayanıklı bir niteliğe sahip olması, bilginin nesiller boyu değerini kaybetmeden geçerliliğini koruması.

“Toplum” kavramı ise, tarihsel gelişme sürecinde şekillenmiş bulunan, belirli bir üretim tarzını temel alan ve bireyin gelişiminde bir mertebe olarak meydana gelen toplumsal bağlantılar ve büyük insan grupları arasındaki ilişkiler dizgesidir¹¹. Sosyal ihtiyaçların karşılanması amacıyla, belirli bir coğrafyada yaşayan ve ortak bir kültüre sahip olan insan topluluğu “toplum”u oluşturur. Bilgi ve toplum kavramlarının bütünleşmesiyle oluşan “bilgi toplumu” kavramı, bilginin üretiminin, bilginin yayılmasının kolaylaştığı, iletişim teknolojilerinin, nitelikli insan gücünün önem

⁸ Adem Öğüt, *Bilgi Çağında Yönetim*, 2. bs., Nobel Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 9.

⁹ Cihan Dura, *Bilgi Toplumu*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990, s. 99-100.

¹⁰ Meral Alakuş, *Bilgi Toplumu*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991, s. 5.

¹¹ Orhan Hançerlioğlu, *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 375.

kazandığı toplumu ifade etmektedir.

Diğer toplum modellerinde de görülmekte ki, ekonomik ilişkiler toplum modelini belirlemektedir. Tarım ve sanayi toplumlarında ekonomik ilişkilerdeki başat ürünler toplumun diğer alanlarına yön vermiştir. Bilgi toplumunda da bir ekonomik ilişki mevcut ve bu ilişkide, emek, sermaye, hammaddeden ziyade bilgi unsuru başat rol oynamaktadır. Bilginin üretilmesi, transferi, depolanması, işlenmesi ve sunulması ekonomik ilişki de temel öge olarak yerini almaktadır. Bu ekonomik sistemin varolduğu toplumda da bilgi çok önemli bir işleve sahip olmaktadır. Böylece toplum modelinin oluşumunda bilgi kavramı en üst noktada yerini almaktadır.

Bilgi toplumu, toplumsal ilişkiler içinde bilginin etkin bir konuma ulaştığını anlatmak amacıyla tarihsel bir süreci tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Bilgi toplumu olarak ifade edilen döneme özgü olan husus, üretimin en temel ögesini doğrudan bilimin kendisinin oluşturmasının yanı sıra, toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçlerin de vazgeçilmez bir şekilde yeni teknolojilere ve bilgiye bağımlı oluşudur¹². Sanayi toplumunda, hammaddenin mamul maddeye dönüştürülmesine dayanan bir sosyal yaşam var iken, bilgi toplumunda bilginin üretilmesine ve kullanılmasına dayanan sosyal yaşam biçimi hâkimdir. Mal ve hizmetlerin bilgisayar ve iletişim teknolojileri ile geliştirme imkânı doğmuştur. Bu yeni toplum modelinde beden gücünün veya mekanik gücün yerini zihin gücü, mal üretiminin yerini de hizmet üretimi almıştır.

Bilgi toplumunu ifade etmek üzere birçok kavram orataya atılmıştır. Bell, “endüstri sonrası toplum” kavramını kullanmış, modernlik ötesi dönem, hizmet sınıfının çağı, enformasyon dönemi kavramları da bu toplumun açıklanması için kullanılmıştır. Öğreti de Bell’in kavramı dikkate alınarak tanımlamalar yapılmıştır. Bilgi toplumu, bilgi teknolojileri vasıtasıyla bireylerin bilgiye çok kolay erişebildiği ve bu bilgilerin günlük yaşamın bir parçası haline geldiği toplum modelidir.

Tarım ve sanayi toplumundaki değişim hızı ile bilgi toplumundaki değişim hızı birbirinden çok farklıdır. Bilgi toplumunda, teknik gelişmeler konusunda farkındalığı

¹² Fahriye Gözgülü, Halil Mutioğlu, “Toplumun Değişen Yüzü: Bilgi Toplumu ve Bilişim Kültürü”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.1, S.1, 2012, s. 469.

olan insan kaynağının varlığı ve teknik gelişmeler karşısında daha hızlı uyum sağlayan insanların varlığı sayesinde değişim daha hızlı olmaktadır. Bilişim ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler bu hızı daha da arttırmaktadır. Bilişim sistemleri özel sektöre özgü olarak geliştirilir ve kullanılır algısı, bu sistemlerin kamu hizmetlerinin sunumunda ve devlet kurumlarının kendi aralarındaki ilişkide kullanması ile yıkılmaktadır.

Bilişim sistemlerinin kamu alanında etkin kullanımına ilişkin ülkemizin de çalışmaları sürmektedir. Ülkemizin bilişim sistemlerinden daha etkin yararlanması ve bilgi toplumuna dönüşümün gerçekleştirilmesine yönelik orta ve uzun vadeli strateji ve amaçları belirlemek üzere, 2015-2018 yılları arasını kapsayan dönem için Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı oluşturulmuştur. Bilgisayar kullanımı yaygınlaştırılmış, internet hizmeti yurdun en ücra köşesine ulaşmış, vatandaşlara bu konuda verilen eğitimler sıklaştırılmıştır. Eğitim kurumları müfredatında gerekli teknik derslere daha çok yer verilerek, eğitilmiş bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Hali hazırda ülkemiz, bilgi toplumu olmasının önündeki engelleri hızla aşmaya çalışmaktadır.

3.3. Bilgi Toplumunun Özellikleri

Her dönemde toplumun öne çıkan yönleri olmaktadır. Tarım ve sanayi toplumunun kendine has özellikleri olmuştur. Aynı şekilde bilgi toplumunu da diğer dönemlerden ayıran özellikler var. Bu özellikler kısaca şu şekilde ifade edilebilir¹³: Bilgi toplumunda en hayati ve temel kaynak bilgidir, Çok hızlı bilgi artışı, hızlı değişim ve dönüşüm, bilgi toplumunda yeni iş alanlarının başında gelmektedir, Hızla artan bilgi birikimi, bilgide seçiciliğe neden olmaktadır, Çalışma yaşamında bilgi işçilerinin giderek artması söz konusudur, Bilgi toplumunda siyaset, çoğunlukla bilgiye dayanmaktadır, Öğrenmeyi öğrenmek ve bireysel öğrenme, eğitim sürecinin temelini oluşturacaktır, Yeni projeler gerçekleştirmek, inovasyon çalışmaları ve sürekli yeni bilgiler ortaya koyabilmek, yeni bilgilerin uygulanmasını sağlamak,

¹³ İlhami Fındıkçı, *Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme*, Kültür Koleji Eğitimi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 49-50.

çalışan kişiler arasında en önemli tercih nedenidir. Birey unsurunun önemi, her türlü etkinlikte bugünkünden fazla olacaktır. Bilgi teknolojilerindeki yenilikler, bilgi üreten yeni mekanizmaların geliştirilmesine neden olmakta, bilgi birikimini sağlamak ve gerektiğinde bunlara ulaşmaya yönelik çalışmalar önemli bir iştigal alanı olacaktır. Bilgi toplumunda bireylerin hayalleri ve yenilikçiliği öne çıkacaktır, Sanayi toplumunda işletmeler sosyal ve ekonomik hayatta önemli bir öge iken, bilgi toplumunda sivil toplum kuruluşları önemli öge haline gelecektir.

BİT' lerdeki hızlı gelişmeler toplumun genel yapısında da bazı değişimlere yol açacaktır. Bu değişim ile birlikte aşağıda belirtilen gelişmelerin olması beklenmektedir¹⁴:

- Bilginin önem kazanması
- Bireylerin liderlik rollerinin araştırılması
- Bireylerin sorumluluklarının artması
- Pazar ekonomisine dayalı rekabet toplumunun yaratılması ve geliştirilmesi
- Sınırların kalkması ve dışa açılan bir toplum
- Serbestlik ve hızın artırılması

Toplum içerisinde bilginin üretimi ve süratli paylaşımı kendisiyle beraber yeni bir nesil yetiştirecek, yeni bir kuşağın oluşmasına neden olacaktır. Yeni kuşağın hayatı algılama ve hayata bakış açıları çağın özelliklerini yansıtmaktadır. Bireysel bağımsız yaklaşım, duygusal ve entellektüel paylaşım, yeni fikirleri ve farklı düşünen bireyleri dışlamayan, bilgi paylaşımı kanalıyla kendini özgürce ifade etme ve araştırma kültürüne sahip olması gibi özellikleri bireyler taşımaktadır¹⁵. Günümüze kadar gelişen toplum yapıları, birey davranışları, sosyal ilişkileri, siyasi ve bilimsel özellikleri farklılık göstermektedir. Tarım toplumundan bu yana getirilen birikim, bilgi toplumunda insanların yaşantısını olabildiğince kolaylaştıracak gelişmelere vesile olmaktadır.

¹⁴ Uçkun, Uçkun, Latif, s. 7.

¹⁵ Uçkun, Uçkun, Latif, s. 8.

Sanayi ve bilgi toplumlarındaki yapısal unsurlar karşılaştırılırsa aradaki farkları şu şekilde sıralanabilmektedir¹⁶:

Tablo-2: Sanayi Toplumu ile Bilgi Toplumu Karşılaştırması

Sanayi Toplumu	Bilgi Toplumu
<ul style="list-style-type: none">• Buhar makinesi• Ürün ve hizmet üretimi• Fiziksel güç• Fiziksel sermaye• Fabrika üretimi• Yeni pazarlar için kolonilere yönelim• Tarım, sanayi ve hizmetler şeklinde üçlü endüstriyel yapı• İşbölümü üretim tüketimin ayrılması (meta ekonomisi)• Arz ve talep bazlı fiyat Mekanizması• İşletmelere önem verme• Özel mülkiyet, rekabet ve kâr artışı ön planda• Merkeziyetçilik• Sınıflı toplum• Parlamenter demokrasi• İşçi hareketleri• İşsizlik, savaş, faşizm• Kitlese tüketim toplumu• Maddi değerlerle psikolojik• İhtiyaçların tatmini• Bireysel özgürlük ve hümanizm düşüncesi	<ul style="list-style-type: none">• Bilgisayar• Bilgi üretimi• Zihinsel güç• Beşeri sermaye• Veri bankalarına ve bilgi ağlarına bağlı üretim• Ulusal sınırları ortadan kaldıran küreselleşme• Bilgi endüstrisi• Ortak üretim ve kullanımda paylaşım (sinerjik ekonomi)• Gelecek hedeflerinin gerçekleşmesi için bilgi kullanımı• Gönüllü topluluklara önem verme• Müşterek katılım ve sosyal yarar ön planda• Çok merkezlilik• Çok merkezli fonksiyonel toplum• Katılımcı demokrasi• Sivil hareketler• Gelecek şokları, kişisel terör ve sorunlar• Kitlese bilgi toplumu• Amaca yönelik gelecekteki başarı ihtiyacının tatmini• Toplumsal katılım ve küreselleşme

¹⁶ Kocacık, s. 3.

3.4. Bilgi Toplumunun İdari Mekanizmaya Yansıması

Özel sektör kuruluşlarının sunduğu tüm hizmet ve olanaklara BİT'ler sayesinde daha kolay ulaşmaya başlayan vatandaşlar, aynı kullanım ve ulaşım kolaylığını kamu hizmetlerinden de bekler ve talep eder duruma gelmektedir. Bilgi toplumuna geçişle birlikte dünyanın her yerinde başta özel sektör olmak üzere tüm devletler ve bireyler yaptıkları faaliyetlerde etkinliği ve verimliliği artırıcı yeni imkânlar elde etmektedir¹⁷. Burada idarenin dijital bir yapıya bürünme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler, vatandaşların taleplerinin şeklini ve içeriğini de değiştirmekte, bununla beraber klasik idare anlayışında da değişim olmaktadır. Bu değişim ve dönüşüm e-devlet kavramı ile dijitalleşmenin sağlanmasıyla karşımıza çıkmaktadır. E- devlet, BİT' leri temel alan bilgi toplumunun bir ürünüdür. Bu yüzden e-devlet uygulaması dönemimizin en büyük ideallerinden biri haline gelmektedir¹⁸.

Artık bilişim sistemleri, toplumun, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmektedir. Bu, bireylerin, toplumsal yaşamla bağ kurdukları her kurumsal düzlemde bilişim sistemlerinin sosyal bir uzantısıyla yüzleşmesine neden olmaktadır. İnternet ve cep telefonunun bireysel yaşamı psikiyatrik süreçlere konu olacak kadar etkilemesi ise, teknolojinin tüm sosyal aşamaları kuşatıp belirlediğinin açık bir örneğidir¹⁹. BİT' lerin gelişimi, internetin ortaya çıkışı toplum içerisinde bilginin üretimini ve yayılmasını muazzam şekilde geliştirmektedir. Bilginin en üst seviyede paylaşılmasına aracılık eden bilgi teknolojileri, hem etkinliliğin hem de demokratik denetim ve katılım imkânlarının artırılmasıyla idari süreçlere de yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bilgi toplumunda idare, bilgiye ve vatandaşlarıyla etkileşime değer veren, BİT' lerden yoğun bir biçimde yararlanan mekanizmadır. Bu dönemde idarenin

¹⁷ Ali Şahin, *Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet*, Atlas Akademi, 2. bs., Konya, 2014, s. 33-34.

¹⁸ Nicolae Costake, " General Requirements for Digital Government", *Electronic Government: Concepts, Methodologies, Tools and Applications*, 2008, (Ed. Ari- Veikko Annttiroiko), Hersey (ABD): Information Science Reference- IGI Global, s.101'den aktaran Ali Şahin, Erhan Örseli, *Teoriden Uygulamaya E-Devlet*, Atlas Akademi, Konya, 2014, s.8.

¹⁹ Meder, s.77.

yapısı, işleyişi, iş ve işlemlerinde de değişiklikler ortaya çıkmaktadır.

İnternetle etkileşimin devleti, vatandaşların ihtiyaçları ve isteklerine karşı daha hassas hale getirmesi nedeniyle devletin sorumluluğu konusunda da yenilikler meydana getirmesi beklenmektedir. Vatandaşlara tam zamanında sunulan daha fazla bilginin, devletin saydamlığını arttırması ve devletin performansının daha da artması temel beklentidir²⁰. Vatandaşlar kendilerine sunulan hizmetleri daha yakından izleyebilmekte, gecikme durumlarında sorunları daha yakından görebilmektedirler. BİT'ler zaman ve mekân kavramını neredeyse ortadan kaldırmakta, kamu kuruluşlarını kendilerinden hizmet alanlara yakınlaştırarak daha duyarlı bir duruma getirmektedir. Web teknolojileri sayesinde vatandaşın devletin birçok birimi ve iş çevreleri ile aynı anda bağlantısının sağlanması mümkün olmaktadır.

4. E- Devlet Dönüşümünün Tarihsel Seyri

4.1. Genel Olarak

İletişim devriminde telgraf ile atılan ilk adımı, geçtiğimiz y.y'ın ikinci yarısında teleks, faks, e-posta ve benzeri araçlar izlemiştir. On yıl içerisinde, "elektronik" kavramı hayal edilenin çok daha ötesine geçmiştir. Başlangıçta, özel kullanım aracı olarak görülen birçok aracın, etkin yönetim araçları olarak bu kadar kısa sürede kamu sektörü tarafından kullanılacağı hiçkimsenin aklına bile gelemezdi. Ancak internet, bizlere alternatif bilgi biçimlerine erişme olanağı sağlayarak geleneksel kitle iletişim araçlarının katkılarından fazlasını sunmuştur ve halen sunmayı sürdürmektedir²¹. Kamu idaresinde dijital araçların kullanımı geleneksel yapıların değişimi ve dönüşümünü doğuracağı görülmektedir.

Elektronikleşme süreci, kamu hizmetlerinin sunulması, idari süreçlerin ve

²⁰ Lourdes Torres, Vicente Pina, Sonia Royo, " e- Government and the Transformation of Public Administrations in EU Countries: Beyond NPM or Just a Second Wave of Reforms?", *Online Information Review*, C. 29,S.5, 2005, s.532'den aktaran Murat Yıldırım, *E-Devlet ve Yurttaş Odaklı Kamu Yönetimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s.47.

²¹ Yücel Oğurlu, "İdare Hukuku Çerçevesinde e- Devlet ", *XI. Türkiye'de İnternet Konferansı*, Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, 21-23 Aralık 2006.
inet- tr.org.tr/inetconf11/bildiri/70.doc,(çevrimiçi) (E.T. 16/09/2018.)

demokrasinin geliştirilmesinde yeni olanaklar sunmaktadır. E- devlet ile sunulan kamusal hizmetler, geleneksel yöntemlere nazaran daha süratli gerçekleşmektedir. E- devlet, kamu hizmetlerinin daha verimli, ekonomik, etkili, kaliteli ve kısa sürede sonuçlanması için oluşturulan teknoloji merkezli idari organizasyondur. Bu organizasyonun doğru işlemlerini sağlamak için elektronik ticarete edinilen birikim ve tecrübeden yararlanmak gerekir²². E-dönüşüm ilk olarak özel hukuk alanında gelişim göstermiş, bu alanda elde edilen birikimi kamu sektörüne transfer etmek yasal ve teknik araçları kullanmayı gerektirir.

Bugün gelişen teknoloji, sosyal yaşamın her alanında olduğu gibi kamu sektöründe de birtakım dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Teknolojinin devlet mekanizması ile bütünleşip vatandaş odaklı bir hizmet anlayışı oluşturmasıyla yeni bir kavram ortaya çıkmaktadır. Bu kavram bütün dünyada “e-devlet” olarak ifade edilmektedir²³.

Bilgi toplumunda vatandaşlar bilinçlenmekte, daha fazla sayıda bilgiye ulaştıkça memnuniyet oranı da o derece yükselmektedir. Bu noktada vatandaşını idare eden devletin de onlara hizmet ulaştırmak konusunda daha bilinçli, bilgili ve döneme uygun şekilde hareket etmesi gerekmektedir. Bilgi toplumunun geldiği nokta itibariyle, bireyler ihtiyaçlarını BİT’ler ile karşılamakta, bu teknolojilere bağımlı ekonomiler oluşmakta ve hayat bu teknolojiler çerçevesinde yeniden şekillenmektedir. Bu açıdan devletin de organizasyonel yapısını gözden geçirmesi ve bu teknolojilerden en yüksek oranda faydalanarak, bilgi toplumu bireylerine beklentileri doğrultusunda devletin hizmet verir nitelik kazanması gerekmektedir. Bu ihtiyaç ve meydana gelen değişimler devletin elektronik nitelik kazanmasını, yani e-devlet kavramını ortaya çıkarmaktadır²⁴. Devletler, bilgi toplumu olma yolunda amaçlarını e-devlet organizasyonu üzerinden yürütmekte, milli bilgi toplumu siyasetlerini de bu organizasyon çerçevesinde planlamaktadır.

Elektronik sistem ile dünyanın bir ucundan diğer ucuna görüntülü ve sesli

²² Hüseyin Odabaş, *E- Devlet Sürecinde Elektronik Belge Yönetimi*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2009, s. 10.

²³ Burak Aydın, “E-Devlet Kapsamında Emniyet ve Diğer Kamu Kurumlarının Bütünleşmesi”, *1.Polis Bilişim Sempozyumu*, Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 27.

²⁴ Buğra Gültekin, *Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları ve Toplumsal Açılımları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 25.

ulaşım, mesajlarımızın saniyeler içerisinde elektronik posta ile teslimi, adliyeye gitmeden internet üzerinden birçok belgeye ulaşabilme, vergi dairesine gitmeden vergiyi ödeme gibi imkânlar bilişim teknolojileri ile elde edilen kazanımlardır. Bu imkânlar bizleri 10 yıl önce hayal bile edilemeyecek noktaya getirmektedir. Bu değişimler hem özel hayatımızda hem de kamu sahasında meydana gelmektedir. Bilgisayar ve ona bağlı teknolojilerin 1950’li yıllarda kaydettiği gelişmelerden sonra hayatın her aşamasına egemen olmaya başlaması, hukuk ve kamu idaresi alanlarında kavram ve ilişkilerin sıradan biçimlerini zorlamakta, onları dönüştürüp geliştirmektedir. Bilgisayar ve internet teknolojisindeki gelişmeler ile süregiden bir değişimin, sosyal hayatın her alanını etkilediği görülmektedir. Bilgisayar ve ona bağlı teknolojinin yaşamımıza girmesinden önceki ve sonraki dönem net çizgiler ile birbirinden ayrı düşmektedir. Bu süreç, idare hukuku açısından da beklenmedik fırsatlar doğurmaktadır²⁵.

BİT’ler vasıtası ile vatandaşlar artık devlete taleplerini internet ortamından iletebilmekte, hem zamandan tasarruf etmekte hem de daha huzurlu ve kaliteli hizmet alabilmektedirler. Örneğin, vatandaşlar bir kurum hakkındaki şikâyetlerini o kurum ile hiç fiziksel irtibat kurmadan ve daha hızlı bir şekilde iletebilmektedir²⁶. Telekomünikasyon tekniklerinin tüm toplum tarafından kullanılmaya başlanmasıyla, kamu kuruluşları da hizmetlerinin birçoğunu elektronik ortama aktarmaktadır. Devlet ve idare bu gelişimi görmezden gelemmez, gelişim dışında kalamaz. Kamu kesimi de bu gelişimi takip etmek zorundadır. Dolayısıyla e-iletişim günümüz idaresi açısından bir zorunluluktur. Elektronik iletişim günümüzde idari modernleşmenin merkezi ve temel unsuru haline gelmektedir²⁷. Günümüz idare teşkilatında hem bir gereklilik hem de bir zorunluluk olarak bilişim sistemlerinin kullanıldığı görülmektedir. İdare, bilişim sistemleri aracılığıyla kısa sürede çok fazla işlem yapabilmektedir. Aynı zamanda vatandaş da idareye çok kolay bir şekilde ve her zaman ulaşabilme imkânına kavuşmaktadır. Böylece hem kaynak hem de vakit israfı önlenmektedir.

²⁵ Yücel Oğurlu, *İdare Hukukunda “E- Devlet” Dönüşümü ve Dijitalleşen Kamu Hizmeti*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s. 1-2.

²⁶ Bekir Enes Arı, *E-Devlet ve Türk Emniyet Teşkilatı: Polnet Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2014, s. 11.

²⁷ Florian Kunstein, *Die elektronische Signatur als Baustein der elektronischen Verwaltung Analyse des rechtlichen Rahmens elektronischer Kommunikation im Verwaltungsverfahren unter besonderer Berücksichtigung der Kommunalverwaltung*, Berlin, 2005, s.3’den Hayrettin Eren, *E-dönüşüm Sürecinde İdari İşlemler*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s.100.

4.2. E-Devletin Ortaya Çıkış Süreci

Bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşması ile artık binlerce evrak ve işlem dijital olarak oluşturulmakta ve depolanmaktadır. Bilgisayar teknolojisi ile internetin birleşmesi sayesinde saatleri, günleri alan işler saniyeler içerisinde gerçekleştirilebilmektedir. Bu yeni imkânlar toplumun tüm birimlerince kullanılmaktadır. İnternet, birden çok bilgisayarın bir ağ üzerinden birbirine bağlanması anlamına gelmektedir. Sadece bu tanımdan yola çıkarak, interneti e-devletin ilk aşaması olarak değerlendirmemiz yanlış olmasa gerek. E-devlet, dünyadaki tüm kurumları birbirine birkaç dakika gibi kısa bir sürede bağlama özelliği ile iletişimin güçlü olmasını sağlar²⁸.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), interneti ilk olarak 1970'lerin başında kullanmıştır. ABD, kendi ülkesine yönelik yapılacak nükleer tehditleri engellemek amacıyla, 1970 yılında ARPANET isimli bir projeyi hayata geçirmiş ve bu proje önce üniversiteler, daha sonrasında da bazı devlet kurumları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. ARPANET, 1982 yılında İNTERNET'e dönüşmüştür. Bu dönüşümün yaygınlaşması ile diğer kıtalara da internet yayıldı.

Bilgi teknolojilerinde yaşanan değişim devlet modelinde de dönüşümü getirmektedir. Genel olarak devlet dönüşümüne dair çalışmalar 1990'ların başında itibaren artmaktadır. Bu tarihten önce 1985 yılında ABD' de, 1981 yılında Singapur' da e- devlet projeleri hayata geçirilmiştir. Norveç, Avustralya, Finlandiya, Hollanda, İngiltere, Yeni Zelanda, Hong Kong, Fransa, İspanya, İrlanda, Portekiz, Almanya gibi ülkeler, e-devlet dönüşümüne yönelik teknik altyapı ve hukuki düzenlemelerin yoğun şekilde yapıldığı ülkelerdir. E-devlet dönüşümü açısından Finlandiya, ABD ve Singapur teknik altyapı, hukuki düzenlemeler, eğitilmiş insan kaynağı bakımında dünyada şu anda bilinen en önemli ülkelerdir.

1998'de AB'nin başlattığı e-Avrupa girişimi 2000 yılında tamamlanmıştır. Bu girişimle ucuz haberleşme; daha hızlı, kaliteli ve güvenilir hizmetin sunulması; hizmet

²⁸ Demet Dönmez, *Dünyada ve Türkiye'de E- Devlet*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2007, s. 20.

sunumunu sağlayacak insan gücünün oluşturulması ve tüm hizmetlerin elektronik ortamda verilmesi hedeflenmiştir. Avrupa Parlamentosunun (AP) hayata geçirdiği “e-Avrupa 2005: Herkes için Bilgi toplumu” projesiyle de internete ulaşımın yaygınlaştırılması, dört milyon yeni iş istihdam alanının sağlanması, üretimin artması ve kamu hizmetlerinin modernleşmesi hedeflenmiştir²⁹. Ülkemizde e-devlet çalışmaları için sistemli eylem plânları oluşturularak, “E-Dönüşüm Türkiye Projesi” olarak 2003 yılında çalışmalar artırılmıştır. Bu çalışmaları takip eden dönemde, ilgili stratejilerin belirlenmesi amacıyla DPT bünyesinde Bilgi Toplumu Dairesi’nin kurulumu sağlanmıştır. Bu kapsamda 4 Aralık 2003 tarih ve 2003/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi’yle “E-Dönüşüm Türkiye Projesi” eylem planı uygulamaya konulmuştur. Türkiye’de e-dönüşüm politikası çerçevesinde, tüm elektronik uygulamalara tek merkezden erişimin amaçlanması e-devlet kapısının açılmasını sağlamış, e-devlet portalı 18 Aralık 2008’de hizmete girmiştir. Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de e-devlet ile uyum sürecine yönelik teknik ve hukuki çalışmalar sürmektedir.

4.2.1. Bilgisayarın Gelişimi

İngilizce’de hesaplamak anlamına gelen ‘to compute’ sözcüğünden gelen ‘computer’ ın, Türkeçedeki karşılığı bilgisayardır. Bilgisayarın bulunuşundan beri bu makineler “sayısal makine”, “matematiksel makine”, “elektronik sayısal integrator ve hesap makinesi”, “hesap otomatı” gibi terimler ile adlandırılmaktadır³⁰. Bilgisayar, veri saklayabilme, bunları işleyebilme, verileri otomatik olarak tasnif etme özellikleri ile birçok karmaşık işlemleri yapabilmekte ve bu verileri depolayabilmektedir. Günümüz teknolojik düzeyi ile insanı hayrete düşüren çeşitli özellikleri olmasına rağmen, insana özgü olan düşünme ve fikir yürüterek karar verme gibi faaliyetleri yoktur. Yapay zeka çalışmaları ile insana özgü özellikler bilgisayara kazandırılabilir mi, gelecek günler bunları gösterecektir.

Bilgisayar, donanım ve yazılım olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Ekran,

²⁹ Çağlayan Odabaş, “Stratejik Yönetim ve E-Devlet”, *Sayıştay Dergisi*, S. 55, Ankara, 2004, s. 87.

³⁰ Murat Volkan Dülger, *Bilişim Suçları ve İnternet İletişim Hukuku*, 5. bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 58.

sabit disk, fare, klavye, bellek gibi fiziksel kısımlar donanımı, program, veri gibi fiziksel olmayan kısımlar ise yazılımı oluşturmaktadır.

Bilgisayar, günümüz yaşamının en önemli araçlarından birisidir. Maliyeti ile verimliliği kıyaslandığında önemi daha iyi anlaşılan bilgisayar, özellikle bilimsel alanda karmaşık sorunlara çözüm bulma, idari alanda veri depolama, işleme ve değerlendirmedeki başarısı ile çağımıza damgasını vuran teknik bir araçtır³¹. İlk olarak sınırlı alanlarda kullanılan bilgisayar, günümüzde hayatın her alanında kullanılmaktadır. Artık hayatın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. E-devlet dönüşümünün de en önemli parçasıdır. Bugün birçok kamusal hizmet ve idari işlem bilgisayar vasıtasıyla yapılmaktadır.

Bilgisayar teknolojisinin gelişimi herkesi etkilediği gibi devleti de, idareyi de etkilemektedir. Bu etki şüphesiz olumlu bir etkidir. Bilgisayar teknolojisinden belki de en fazla yararlanan ve yararlanacak olan devlettir, idaredir. Devlet bilgisayar teknolojisinin dışında kalamazdı. Bugünkü bilgisayar teknolojisinin ortaya çıktığı 1940'lı yıllardan günümüze kadar geçen 60-70 yıl içerisinde gelinen nokta, bundan sonraki süreçte de bir ışık tutmakta ve devlet açısından bu teknolojiden uzak kalmak mümkün gözükmemektedir³².

4.2.2. İnternetin Gelişimi

İnternet, iletişim devriminin bir parçasıdır, bilgi otobanın en geniş biçimde kamusallaşan kısmıdır³³. İnternet hayranlık verici bir gelişmedir. İnsanlık bugüne kadar bu derece yaygın, özgür ve bağımsız bir iletişim imkânına ilk defa internet ile kavuşmuştur³⁴.

“İnternet” İngilizce bir terimdir. İnternet kavramsal olarak, kendi içinde birbirine bağlı ağ sistematiği anlamına gelmektedir. İnternet, bilgisayara bağlı ağlar

³¹ Yılmaz Yazıcıoğlu, *Bilgisayar Suçları*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 40.

³² Hayrettin Eren, *E-Dönüşüm Sürecinde İdari İşlemler*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s. 13-14.

³³ Dülger, s.51.

³⁴ Önder Demir, “İnternet Servis Bağlayıcısının Hukuki Sorumluluğu”, *Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu*, 21-22 Mayıs 2001, s. 471.

içerisindeki özel bir ağı ifade etmektedir. Dünya genelinde bilgisayar ağlarının birbirine bağlanması ile oluşmuş küresel bir iletişim ağı olarak internet, dünyanın en hızlı gelişen ve belki de toplumları en fazla etkileyen teknolojilerden biri olduğundan kuşku yoktur. İnternet, ağların ağı olarak da düşünülmektedir³⁵. İnternet, birden fazla haberleşme ağının birlikte meydana getirdikleri grafik, resim, metin, müzik, yazılı metin gibi dosyalar ile bilgisayar yazılımlarının, insanlar tarafından meydana getirilmiş her türlü bilginin veri halinde paylaşıldığı ve elektronik ortam kullanılarak iletildiği bilgisayarlar arasındaki ağ olarak tanımlanabilir³⁶.

1969 yılında ABD’ de kullanılan ARPANET merkezi bilgisayarlar arasında bağlantıyı sağlayabilmiştir. Bu ağ sistemi ilk olarak savunma amaçlı kullanılmıştır. Daha sonraları sivil kuruluşlarca kullanılmış ve farklı alanlarda kullanılarak bugünkü ağ sisteminin altyapısı oluşturulmuştur. Ülkemizde 1991 yılında, ilk internet bağlantısını gerçekleştirmek amacıyla ODTÜ ve TÜBİTAK tarafından TR-NET isimli bir proje oluşturulmuş ve ilk internet bağlantısı 1993 yılında ODTÜ’ nün Washington ağına bağlanması ile başarılmıştır³⁷.

İnternetin idare hukuku açısından önemi artmakta, artık birçok idari işlem ve hizmet internet aracılığıyla yapılmaktadır. Bu nedenle internet ve idare hukuku arasında ilişki artmaktadır. İnternet farklı yönlerden anayasa, idare, ceza, genel kamu ve uluslararası kamu hukuku disiplinlerinin ilgi alanında yer almaktadır. İnternet alanında düzenleme yapma yetkisine sahip olan idari organlar ve bu organların görevleri, devletin geliştirdiği elektronik uygulamaları, idari işlemlerin elektronik ortamda yapılması ve tebliğ edilmesi konuları idare ve elektronik kavramlarının kesiştiği bir alandır. Bunun yanında internet üzerinden yapılan idari başvuru, idarenin kişisel verileri değerlendirmesi ve veri paylaşımı, idare tarafından erişimin kısıtlanması veya engellenmesi bu alanda idarenin müeyyide uygulama yetkisi ve idarenin bu alanda yaptığı düzenleyici işlemlerine ilişkin konular doğrudan idare hukukunun ihtisas konuları arasında yer almaktadır³⁸.

³⁵ Yasin Söyler, *Kamu Hukuku Açısından Devletin İnterneti Düzenleme Yetkisi*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s. 5.

³⁶ Ali Osman Özdilek, *İnternet ve Hukuk*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 13.

³⁷ Söyler, s. 7.

³⁸ Söyler, s. 44.

İdare internet kullanmak süretiyle birçok faaliyetini yerine getirmektedir. Bugün internet idari işlemin tesisi, duyurular, kamu hizmeti, idari faaliyetler gibi idare hukukunun önemli kavramlarının hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır³⁹. İnternet faaliyetleri ile ilgilenmek, bu alanda düzenlemeler yapmak başlı başına önemli bir kamu hizmetidir. Ülkemizde bu alanda kurulmuş önemli bir kuruluş olan Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu 2000 yılında hizmete başlamış, bağımsız düzenleyici kurum olarak görevlendirilmiştir.

B. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. E-Devlet Tanımı

Değişik mekân ve etkileşimler nedeniyle e-devlet farklı anlamlar kazanabileceğinden, genel ve esnek bir tanımlama yapılması gerekmektedir. E-devleti, sadece bir teknoloji olarak görmek yetersiz ve yanlış bir bakıştır. O vakit, e-devleti, kamusal bilgi ve hizmetlerin dijital ortama aktarılmasıyla işleyen bir kavram bağlamında tanımlanmak daha doğru olacaktır. “Şüphesiz konuyu fen bilimleri yaklaşımıyla inceleyen bir araştırmacı, e-devletin mekanik, dijital ve teknik işleyişi, sistemin sorunları, gelişimi, sistemin teknik açıdan güvenliği gibi konuları incelerken teknik bir tanım yapabilir. Sosyal bilimlerde ise, kamu yönetimi ve idare hukuku gibi alanlarda halkla devlet arasındaki ilişkileri önceleyerek tanımlanması; ceza hukuku alanında ise suç ve cezayı kapsayacak bir tanıma başvurulması olağan karşılanmalıdır. Özetle, e-devlet kavramı farklı kişiler ve gruplar bakımından, ayrıca konuya nereden bakıldığına bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanabilir”⁴⁰.

Devletin günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesinde bilişim sistemlerinden faydalanılması sonucunda “e-devlet” kavramı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar yeni bir kavram gibi görünse de, e-devletin gelecek yüzyılın devleti olacağı yönünde şüphe bulunmamaktadır. E-devlet; devletin günlük idari işlerinin kolaylaştırılmasında iletişim ve haberleşme araçlarının kullanılarak görüldüğü devlet modelidir. E-devlet, kamu idarelerinin organizasyon ve araçlarında bilgi

³⁹ Münci Çakmak, “İdare Hukuku ve İnternet”, *GÜHFD*, C. 9, S. 1-2, s. 286.

⁴⁰ Oğurlu, s.22-23.

teknolojilerini kullanarak vatandaşlar, işletmeler ve diğer devlet birimleri arasındaki ilişkileri değiştirmesidir⁴¹. Diğer bir tanıma göre; devletin kendi bünyesi içerisindeki işleyişinde ve sunduğu hizmetlerde bilişim sistemlerinin kullanılması olarak tanımlanmaktadır⁴². Kamu hizmetlerinin, en düşük maliyetle ve herkesin ulaşabileceği bir şekilde sunulması için “elektronik devlet” mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkeler kamu hizmetleri için ayırdıkları bütçeyi düşürmek ve hizmetler açısından vatandaşta güven duygusunu arttırmak gayesiyle sürekli yenilik arayışındadır. Bugün devletler, bilgisayar ve internet teknolojileri sayesinde idare işleyişin daha etkin çalışabileceği görüşünde ittifak etmektedirler.

Bilgi toplumunda verimli, kaliteli ve hızlı hizmet sunmayı amaçlayan devletlerin kendilerini günün teknolojik gelişmelerinden uzak tutması mümkün gözükmemektedir. Daha kaliteli hizmet beklentisi içerisinde olan toplumun beklentilerini karşılamak için devletler de kendilerini yenilemek ve çağa uydurmak durumunda kalmaktadırlar. E-devlet; devletin vatandaşlarına karşı yerine getirmekle sorumlu olduğu görev ve hizmetlerle, vatandaşların devlete karşı olan görev ve sorumluluklarının karşılıklı olarak ağ ortamında eşzaman ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak bilinmektedir. Bu algıdan hareketle devlet ve vatandaş ilişkilerinin internet ortamına taşınması olarak ifade edilebilir. Artık, devlet vatandaşlarına 7 gün 24 saat hizmet vermek durumundadır. Coğrafi farklılıklar ortadan kalkmaktadır. Hizmetler sabittir ve de devamlı geliştirilmektedir. Bu yapının oluşturulması, büyük ölçüde iletişim altyapısı ve bu altyapıyı destekleyen çeşitli yasalar ve düzenlemelere bağlıdır. Aynı zamanda ülkenin ekonomik gelişmişliği de ağ toplumuna geçişte önemli bir faktördür⁴³.

Diğer bir tanımda e-devlet, yönetimde bilişim teknolojilerinin stratejik kullanımı sayesinde, bilgi toplumu ile ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verebilecek, kurum ve vatandaşları ile elektronik ortamda iletişimde bulunarak verimliliği, etkinliği, şeffaflığı ve kalkınmayı sağlayacak yeniden yapılanma organizasyonudur⁴⁴.

⁴¹ Erdiñ Uzun, *E-Devlet Kapsamında e-Belediyecilik ve Bir Uygulama*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2003, s. 2.

⁴² Demokan Demirel, “e-Devlet ve Dünya Örnekleri”, *Sayıştay Dergisi*, S. 61, Nisan-Haziran, 2006, s. 84.

⁴³ İbrahim Kırçova, “Yönetim Anlayışının Değişmesi ‘e-Devlet’ İhtiyacını Ortaya Çıkardı: Bu Devleti Herkes Sevecek”, *İtövizyon Dergisi*, S. 14, Mart- 2004, s. 77.

⁴⁴ N. Hüseyin Kuran, *Türkiye için e-Devlet Modeli*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11.

E-devlet kavramı, devletin vatandaşları ile internet ortamında iletişim kurması ve vatandaşın taleplerinin yine internet ortamında karşılanabilmesidir.

E-devlet ile tarafların doğrudan irtibat kurmasına gerek kalmaksızın veya sınırlı kullanıcıların erişebildiği ağlar üzerinden dijital olarak kamu hizmetlerinin sunulması imkânı doğmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekir ise e-devlet, bilgi teknolojilerinin kamu faaliyetlerini desteklemek amacıyla kullanılmasıdır⁴⁵. E-devlet, BİT temelleri üzerine kurulu bir devlet modelini yansıtır. Şeffaf, etkin ve saygın bir devlet olmanın ön şartı, hizmetleri, düzenlemeleri ve işlemleri halkın açıkça görebileceği şekilde paylaşmaktır. Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin devlet işleyişinde etkin olması ile devlet-vatandaş ilişkisi de farklılaşmaktadır. E-devlet sayesinde, işlemlerin çevrimiçi yapılmasıyla interaktif olarak devlet-vatandaş arasındaki ilişki elektronik ortama taşınmaktadır.

“Akıllı devlet” olarak da anlandırılan e-devlet, özel veya kamunun birlikte hizmet verdiği alanlarda iletişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla vatandaşa yakın, ucuz ve verimli çalışan bir dijital organizasyon eliyle ulaşılabilmesidir. E-devlet, ilk bakışta kamu hizmetlerinin dijital ortama taşınması faaliyetinin bir sonucu olarak görünmesine rağmen, bu kavramda aslında daha derin bir uygulamanın mevcut olduğu aşikârdır. Devletin dijitalleşmesinde, BİT’ler tam anlamıyla birer araç niteliğindedir. Ana hedef ise, bilgiyi işleme ve depolama kapasitesi arttırılmış, ivedi karar alabilen ve ihtiyaçlara hızlı dönüş yapabilen bir devlet organizasyonunun oluşturulmasıdır⁴⁶. E-devlet kullanılan teknoloji değil, yerine getirilen faaliyetlerin ve kamu hizmetlerinin elektronik ortama aktarılmasını gaye edinen devlettir.

Devletin organizasyonel yapısında dijitalleşmenin etkili olması olarak görülen e-devlet, kamu kurum ve kuruluşları arasında eşzamanlı ve bir bütünlük içerisinde işlemlerin sürdürülmesi ve uyum içerisinde çalışmasının temin edilmesidir. Böylece kullanılan BİT’ler aracılığı ile devletin vatandaşlardan tekraren aynı bilgileri isteme gereksinimi ortadan kalkmaktadır. Bir defa alınan verilerin daha sonraki süreçlerde vatandaşlardan talep edilmesine gerek kalmaksızın ve vatandaşların da merkezi bir

⁴⁵ Saga Kenji, *Vision and Strategy for E-Government*, Tokyo, Digital Opportunity Forum, 2001, s.135’den aktaran Mehmet Ali Meydanlı, *E-Devlet ve Türkiye’de e-Devlet Uygulamalarını Kamu Hizmetleri Üzerindeki Etkisi: İçişleri Bakanlığı Mernis Uygulaması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.s.20.

⁴⁶ Gültekin, s.33.

internet sistemi aracılığı ile kamu kurumlarına entegrasyonunu sağlayarak kamusal bilgilere tek bir elden en doğru ve en hızlı biçimde erişimine imkân sağlanmaktadır. Ülkedeki tüm vatandaşların demokrasinin nimetlerinden yararlanmasını temin ederek, vatandaşın kamu kuruluşlarına ve idarecilerine hesap sorabildiği ve gerektiği durumda görevden alınmalarını sağlayabildiği bir yapılanmadır⁴⁷. Dijital dönüşüm sürecinde yer edinmek isteyen ülkelerin değerlendirme dışı bırakamayacağı en önemli husus elektronik geliştirmeler, e- devlet uygulama ve projeleridir.

Yukarıdaki tanımlamaların bir kısmı kamu yönetimi merkezli tanımlamalardır. E-devlet, devletin şeffaflığı, verimliliği olarak görmek, devlet yönetiminde bilgi teknolojilerinin kullanılması, özel sektörün de tanımın içerisine dâhil edilmesi, idare hukukunun işgal alanının dışına çıkılarak yapılan tanımlamadır. E-devlet kavramını yine idare hukuku sahasına çekerek kısa bir şekilde tanımlarsak; internet ve diğer dijital araçlar aracılığıyla kamuya ait bilgi ve hizmetlerin çevrimiçi teslimi olarak ifade edilebilir⁴⁸. Özetle e-devlet, idare hukuku açısından, idarenin işleyişi ve sunduğu hizmetlerde bilişim teknolojilerinden yararlanmasıdır. Bu dönüşüm ile idarenin elektronik kavramıyla bütünleşmesi Elektronik idare (e-idare) anlayışının geliştirmektedir.

Oğurlu'ya göre e-idare, “İdarenin kamu hizmetlerini ve onlarla ilgili bilgileri paylaşmak için yeni bilgisayar teknolojileri aracılığına başvurmasıdır”⁴⁹. E-devlete ilişkin geçmişten bugüne yapılan yüzlerce farklı tanımlama bulunmaktadır. Kanatimizce; e-devlet, kamu kurum ve kuruluşlarının teşkilat yapılarında bilişim sistemlerini kullanması, personel istihdam politikalarının ve iş süreçlerinin bilgi teknolojileri çerçevesinde yeni bir boyut kazanmasıdır.

Çalışmamızda e-devlet dönüşümünün daha çok e-idareye bakan boyutu incelenmektedir. E-devlet, e-idareyi de kapsayan büyük bir terimdir. E-devlet kavramı, çalışmamızda kamu hizmetlerinin sunumu, idari iş ve işlemlerin yapılması sürecinde kullanılan bilgi teknolojileri boyutuyla incelenecektir.

⁴⁷ Yusuf Karaaslan, *Kurumsal Çerçevede e-devlet: Dünya Uygulamaları Işığında Türkiye Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011, s. 8.

⁴⁸ Darrell M. West, “*State and Federal e- Government in the United States*”, Providence, 2001, s.3.

⁴⁹ Oğurlu, s. 26.

2. E-Devletin Temel Unsurları

E-devleti temel özneleri açısından inceleyecek olursak devlet, vatandaş, şirket, kurum ve kamu çalışanları şeklinde sıralamak mümkündür⁵⁰. Bunların kendi aralarında etkileşimi söz konusudur.

2.1. Devlet

E-devlet uygulamalarının esasını, devletin kendisi oluşturmaktadır. Devlet, e-devlet uygulamalarındaki diğer bileşenlerin kaynağıdır⁵¹. E-devlet bakımından ürettiği hizmetler, kullandığı girdiler ve en büyük kaynak dağıtıcı olarak en kapsamlı organizasyon devlettir. Kamu hizmetlerinin vatandaşa ulaştırılmasında birçok iş ve işlem, ürün ve hizmetin alınması devlet tarafından yapılmaktadır. Vatandaşın temel gereksinimlerine dair hizmetlerin sunulması sürecinde, devlet kâr amacı gütmeyen hareket etmektedir.

E-devlet dönüşümü, devletin vatandaş odaklı yapıya kavuşarak topyekün dönüşmesini ifade etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki bu dönüşümün en önemli lokomotifini devletin kendisi olacaktır⁵². Kamusal hizmet sunumunda kalite, hız ve maliyet gibi performans ölçütlerini iyileştirmeye yönelik dönüşüm sürecini devlet yönetmektedir. Siyasi otoritenin öncülüğünde tüm ülkelerde e-devlet dönüşümünün içeriği, dönüşümün neden ve nasıl önemli olduğu vatandaşa anlatılmaktadır.

E-devletin taleplerinin gerçekleşebilmesi için, bürokratik organizasyona yeni dönemde önemli görevler düşmektedir. Bürokrasinin ana gündemini planlama çalışmaları, uygulama faaliyetleri, işletme ve kontrol işlemleri üst noktadaki yerini alacaktır. Öncelikle, her ülkenin bürokrasisi ulusal bilgi altyapısını sağlam zeminler üzerine kurmak ve işletmek için çalışmalar yapacaktır. Bu altyapı içerisinde; vergi

⁵⁰ Kırçova, (2004), s. 79.

⁵¹ Uğur Batır, *Adalet Bakanlığı UYAP'ın Etkinliğini Belirlemeye Yönelik Ankara Barosu Avukatları Üzerine Bir Alan Araştırması*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s. 18.

⁵² Aydın, (2003), s. 27.

sorumluları, seçmenler, STK'lar, resmi kurumlar, şirketler, okullar, araştırma merkezleri, sağlık kurumları ve medya kuruluşlarının bulunması gerekmektedir⁵³.

2.2. Vatandaş

E-devlet organizasyonun bir diğer temel unsuru olan vatandaş, e-devletin önemli tamamlayıcı ögesidir. Doktrinde Türksel Kaya'ya göre "Devlet-vatandaş arasında iletişimin temelinde devletin vatandaşı için var olduğu gerçeği yer almaktadır. Bunlar arasında etkileşim doğuracak iletişim kanalları ne kadar açık olursa, o oranda vatandaşın refahı, mutluluğu, huzuru ve güveni sağlanır. Bunlar arasındaki iletişimsizlik en başta devletin vatandaşına, vatandaşın da devletine olan güvenini yok eder. Güvensizlik ise ülkede demokrasi ve insan haklarının gelişmesini ve yeşermesini önler. Bu bağlamda, yalnızca devletin vatandaşına değil, vatandaşın da devletine kolay erişebilmesi ve etkileşim, iletişim ve paylaşım içinde olması oldukça önemlidir. Günümüze kadar bu ikili arasındaki iletişim ve etkileşim ağırlıklı olarak yazışma, posta, yüz yüze görüşme, telefon ve faks gibi iletişim araçlarına dayalı olarak örgütlenmiş ve uygulanmış gelmiştir"⁵⁴. Bu ikili arasındaki etkileşimin şekli her geçen gün yeni bir boyut almaktadır. Gelişen teknoloji yeni kolaylıklar sağlamakta, bugün web tabanlı sistemler üzerinden iletişim sağlanabilmektedir. Böylece vatandaş ile devlet arasında daha yakın bir ilişki kurulmuş olmaktadır.

E-dönüşüm sürecinde vatandaş merkezli çalışmalar sürmektedir. Temel gaye vatandaşa en iyi hizmeti en az maliyetle ve en süratli şekilde ulaştırabilmektir. Bu dönüşümle hizmet talep eden vatandaşın, hizmet sunulan vatandaş anlayışına geçilmiş durumdadır. Vatandaşın BİT'ler karşısındaki bilgi, beceri ve istekleri o ülkedeki e-devlet modelinin gelişim hızını belirlemektedir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur ise vatandaşın e-hizmetlere erişebilirlik seviyesidir, kolay ve ucuz internet veya iletişim teknolojilerinin olduğu bir ülkede e-devlet kültürü daha yaygın

⁵³ Ercan Alptürk, "İnternet ve Etkin Devlet", *Vergi Sorunları Dergisi*, S.168, Eylül, 2002, s. 34.

⁵⁴ Türksel Kaya Bensghir, "Devlet-Vatandaş İletişiminde e-Posta", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 33, S. 4, 2000, s. 49.

bir şekilde kullanılmaya başlanacaktır⁵⁵.

2.3. Şirketler

Bir ülkenin ekonomik işleyişindeki en önemli araç şirketlerdir. Özel sektör, devlet teşkilatına göre yenilikleri, gelişmeleri daha kolay benimseyen ve uygulayan kuruluşlardır. Bu manada hem dünyada hem de Türkiye’de e-ticaret projeleriyle birlikte şirketlerin gösterdiği dönüşüm dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Elektronik organizasyonundan elektronik ekonomiye geçişte şirketlerin oluşturduğu sürat internetin diğer unsurlarına göre çok daha önemlidir. İlk olarak askeri bir gaye ile bir proje olarak ortaya çıkan internet, üniversitelerin katılımıyla büyümüş ancak ticari kuruluşların katılmasından sonra bugün ulaştığı noktalara gelmiştir. Bugün dünyada milyonlarca internet sitesi ve milyonlarca kişi interneti aktif kullanıyorsa bu büyük ölçüde e-ticaret sayesinde gelişmiştir⁵⁶. Ticari müesseseler; ticaret odasına başvuru, ticaret siciline kayıt, gerekli izin ve onayların alınması, e-beyanname, işletmenin kapanışı, iflası gibi işlemleri internet ortamında yerine getirebilmektedir.

İşletmeler dönüşüm ve gelişmeleri devletten veya vatandaştan daha iyi takip etmekte ve daha hızlı adapte olmaktadır. Bilhassa günümüzde ekonomik sınırların büyük ölçüde ortadan kalkması, piyasaların küresel hal alması rekabeti daha da arttırmış ve bilişim sistemlerinden yararlanmayı ticari müesseselerin varlıklarını sürdürebilmeleri için zorunlu hale getirmiştir. İşletmeler ileri teknolojiden yararlanarak piyasa içersinde rekabet avantajı sağlamaya çalışmaktadır. Temin etme, ürünlerin tanıtımı ve pazarlanması internet aracılığıyla gerçekleştirilmekte, dünyanın diğer ucundaki bir tüketiciye internet vasıtasıyla erişilmektedir⁵⁷. Bugün binlerce internet sitesinden hizmet ve mal alımı satımı yapılmaktadır. Her geçen gün ticari ilişkiler web ortamına kaymaktadır. İnsanlar artık alışveriş merkezlerine gitmek yerine internet üzerinden gezinti yaparak, ihtiyaçlarını temin etmektedir. İnternet üzerinden

⁵⁵ Tibet Tebriz Urmak, *Türkiye’de e-Devlet Uygulamaları ve Adalet Bakanlığı Analitik Bir Uygulama*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 9.

⁵⁶ Kırçova, (2004), s. 79.

⁵⁷ Ramazan Serhat Altun, *E-Devlet Modelinde Sosyal Güvenlik Uygulamaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 9.

ticaret yapan firmaların ticaret hacimleri her geçen gün artmaktadır.

2.4. Kurumlar

Ağ ortamında oluşan bu modelin diğer bir tamamlayıcı unsuru da kurumlardır. İş veya günlük yaşantımızda resmi veya özel işlerimiz konusunda sürekli karşılaştığımız kurumların da ağ ortamına taşınması bu model ile mümkün olmuştur. Dernekler, belediyeler, üniversiteler, vakıflar, noterler, sivil toplum kuruluşları ve benzeri kurumlar da e-devlet modelini tamamlamak üzere internet ortamına dâhil olmuşlardır. Bu kurumlar ilk olarak sitelerini açtıklarında, siteler sadece duyuru için kullanılırken bugün vergi ödeme, borç sorma, borç ödeme gibi çeşitli işlemler siteler üzerinden yapılabilmektedir.

2.5. Kamu Çalışanları

Geleneksel ve modern devlet anlayışının ortak denetim ve kontrol noktası kamu çalışanlarıdır. Her türlü devlet modelinde işleyiş veya aksaklıktan sorumlu olan unsur olarak karşımıza kamu personeli çıkmaktadır. Bu yüzden her devlet modelinde önemli bir yere sahiptirler. Daha bilgili, daha donanımlı kamu çalışanı demek daha iyi hizmet ve daha iyi bir devlet anlayışı demektir. İyi bir e-devlet modeli kurulmak isteniyorsa bilgi teknolojilerine daha hâkim ve daha iyi dönüşüm sağlayabilecek kamu çalışanlarına ihtiyaç kaçınılmazdır⁵⁸. Artık binlerce işlem veya hizmet internet ortamında yapılmakta, insan unsuru dâhil olmadan yapılabilmektedir. Ama insansız bir e-devlet uygulaması mümkün değildir, süreçleri takip edecek, hizmeti üretecek, aksayan yönleri giderecek nitelikli insan gücüne her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Burada insan gücünün eğitimi de önem arz etmektedir. Etkin bir e-devlet modeli için eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç vardır.

⁵⁸ Urmak, s. 10.

2.6. E- Devletin Temel Unsurları Arasındaki Etkileşim

BİT'lerin katkısıyla, günümüzde kamu ile sosyal hayattaki diğer aktörlerin iletişim şekli değişmeye ve aradaki etkileşim daha da artmaya başlamıştır. E-devlet ancak bir kamusal organizasyonun öncülüğünde sürdürülebilecek bir çalışmadır. E-devlet anlayışı sadece devleti ve onun kurumlarını etkilememektedir. Doğru ve hızlı bir hizmet sunmayı amaçladığı vatandaş, vatandaş ile bazen arasına giren bazen de direkt olarak devletin muhatap olduğu işletmeler ile devletin hizmet sunarken istihdam ettiği çalışanları da e-devletin etkilediği aktörler arasındadır. Devletin elektronik ortamda ilişki içerisinde bulunduğu aktörler ve bu ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkan etkileşim alanı aşağıdaki gibi ifade edilebilir⁵⁹.

E-devlet çalışmaları neticesinde sunulan elektronik kamu hizmeti bazı durumlarda yine bir kamu kurumunun kullanımına sunulmaktadır. Kamu kurumları arasındaki eşgüdüm ve koordinasyon, bilgi ve belge dolaşımı için ihtiyaç duyulan ağ sistemi “Devletten Devlete uygulamalar” sayesinde gerçekleştirilmektedir. Böylece kamu kurumlarının işlemlerini internet ortamında yapması ve hizmetlerini daha hızlı bir şekilde sunmaları söz konusu olmaktadır. Bu durumda hem vatandaşlar hem de şirketler ihtiyaç duydukları kamusal hizmetin yerine getirilmesi aşamasında kamu kurumları ile yakın ve süratli bir şekilde iletişime geçebilme imkânı yakalamaktadırlar. Bu süreçte hoşnutluk derecesi de artmaktadır⁶⁰.

Devletten devlete uygulamalar⁶¹;

- Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki iletişimin ve etkinliğin gelişmesini sağlar
- Kamu personelinin görevini yerine getirirken fazla zaman harcamasının önüne geçer
- Hayati önem taşıyan verilerin merkezi idare ile yerel idareler arasında hızlı paylaşımını sağlar

⁵⁹ Arı, s. 29.

⁶⁰ Oğuzhan Çarıkçı, *Türkiye’de Kamu Hizmetlerinin Sunumu ve E-Devlet Uygulamaları: Isparta İli Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2009, s. 12.

⁶¹ Şahin, (2014), s. 72.

Devletten vatandaşa, her vatandaş gün içerisinde birçok işi için devlet ile etkileşim içerisine girmektedir. Vatandaşların hayatları boyunca kamu kurumlarıyla olan etkileşimleri mümkün olduğunca e-devlet üzerinden çözüme kavuşturulmaktadır. E-devlet anlayışının esasında, devletin işlerini kolaylaştırıp, devleti hantal yapısından kurturmak ve vatandaşın tüm sorunlarını çözüme kavuşturmak düşüncesi vardır. Vergi ödemeleri, su borcu işlemleri, elektrik tahsilatı, trafik cezası ödeme, gayrimenkul işlemleri, evlilik ve boşanma işlemleri, nüfus kayıt ve ölüm halinde cenaze işlemleri, pasaport hizmetleri gibi çeşitli kamu hizmetleri sanal ortamda vatandaşa sunulmaktadır.

Devletten işletmelere, devletten özel sektöre doğru da bir hizmet akışı söz konusu olabilmektedir. Özel sektörün işlem ve süreçlerinde ticaret, iş, vergi ve borçlar kanunu gibi iş hayatını doğrudan ilgilendiren yasalar doğrultusunda hemen her aşamada devletin farklı kurumlarının onayı ve denetimine ihtiyaç olduğundan, ticari müesseselerin oluşturduğu elektronik ortama kamu kurum ve kuruluşlarının da dâhil olması gerekmektedir⁶². “Devletten iş dünyasına yönelik uygulamalar, ağ ortamında kamu ürünlerinin satışı ve kamu hizmetlerinin tedarik edilmesini içermektedir. Ağ ortamında gerçekleştirilen bu işlemler hem iş dünyasına hem de devlete bazı yararlar sağlamaktadır. Hızlı ve etkin iletişim, işlem maliyetlerinin düşürülmesi, kırtasiyeciliğin azaltılması ve etkinlik bunlardan bazılarıdır”⁶³. Sertifikasyon, marka, patent başvuruları, ihracat ve ithalat işlemleri, vergi beyannamesi, sigorta, bankacılık ve finansmanla ilgili veriler, gümrük işlemleri, doğalgaz, elektrik, su ödemesi gibi işlemler, ticari müesseselerin ihtiyaç duyduğu bilgi ve belgelerin e-devlet imkânları ile sağlanması bu kapsama girmektedir.

Devletten çalışanlara, e-devlet yukarıda saydığımız üç unsur haricinde bir de kendi bünyesinde çalışanlarla etkileşim içerisindedir. Hizmet sunumunda teknolojinin kullanılması insan unsurunu süreçler dışına çıkarmışsa da, daha önce de ifade ettiğimiz gibi insansız bir e-devlet uygulaması düşünülememektedir. Kamu personellerinin tutumu, nitelikleri, eğitimleri ve e-devlet uygulamalarına katkı düzeyleri e-devlet modelinin başarısını tetiklemektedir. E-devlet uygulamaları ile birlikte geçmişte

⁶² İbrahim Kırçova, *E-Devlet Uygulamaları ve Ekonomiye Etkileri*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2003, s. 21.

⁶³ Şahin, (2014), s. 73.

istihdam edilen personellerden farklı özelliklere sahip personel ihtiyacı doğmaktadır. Bu konuda eğitim ve yetkinlik anlayışında ciddi değişiklikler olmaktadır⁶⁴. Devlette meydana gelen bu değişime yine devlet içerisinde bir direnç oluşmaması adına eğitim çalışmalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Donanımlı personel ordusunun oluşturulmasında hizmet içi eğitimler önemli bir yer tutmaktadır.

3. E-Devletin Özellikleri

Bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler vatandaşların bilgi edinme ve iletişim imkânlarını zenginleştirerek, idari mekanizmaya katılım açısından yeni imkânlar sunan bir süreci ortaya çıkarmaktadır. Vatandaş devlet karşısında edilgen bir pozisyondan etken bir konuma gelmektedir. Bilişim teknolojileri ile bezenmiş devlet yapısı da farklı bir hal almaktadır. Bilgi teknolojilerinin devlet mekanizmasında kullanımıyla günümüz devlet aygıtı farklı özelliklere sahip olmaktadır.

E- devlet, kamu faaliyetlerini ve hizmetlerini daha kaliteli, güvenli, süratli ve az maliyetle sunulmasını sağlamaktadır. E-dönüşüm özellikle kamu idaresinde şunları sağlamaktadır⁶⁵;

- Hantal işleyen bürokratik yapıyı azaltmak
- Şeffaf kamu idari işleyişi sağlamak
- Katılımcı sosyal ortam meydana getirerek katılımcı demokrasiye katkıda bulunmak

E-devlet yapısının en belirgin özelliği bilgi devleti olmasıdır. E-devlet, bireylerden veya diğer kuruluşlardan aldığı veriyi kendi bünyesinde kullanan, aynı zamanda bireyin ve diğer kurumların da ihtiyaç duydukları bilgi ve belgelerin devlet

⁶⁴ Kırçova, (2003), s. 60.

⁶⁵ Ayşegül Bülbül, *E-Devlet Uygulamalarının Bilgi ve Belge Yönetimi Açısından Analizi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.4.

tarafından sunulduğu bir yapılanma olarak düşünmek mümkündür. Vatandaşın doğumundan ölümüne kadar devlet ile olan tüm ilişkilerinde artık devlet vatandaştan bilgi talep etmemektedir. Dünyada birçok ülkede tamamen uygulamaya geçen bu usul ile devlet vatandaşına ait bilgileri yine kendi kuruluşlarının ihtiyaçlarına göre dağıtmaktadır. Geçmişte adli sicil belgesi, ikametgâh, nüfus bilgisi, sağlık bilgisi, gelir durumu gibi pek çok bilgi için vatandaş kapı kapı gezmekte iken, artık devletin bünyesinde varolan bu bilgi ve belgeler ihtiyaç duyan kuruma elektronik ortamda iletilmektedir. Yeni hükümet sistemi ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Dijitalleşme Ofisinin yürüttüğü son çalışmalar ile artık devletin elinde olan hiçbir belgenin vatandaştan istenmemesine yönelik uygulamalar başlatılmaktadır.

E-devlet, kamusal faaliyetlerde güncel teknolojileri kullanan ve bu teknolojilerdeki gelişmeleri birebir takip eden bir organizasyondur. Bu özelliği ile e-devlet hem teknik yönü olan bir devlettir hem de teknolojideki gelişmeleri yakından takip ettiği için de esnek bir devlet modelidir⁶⁶. İdari işleyişte, devletin esneklik özelliğinin farklı görünümleri ile karşılaşılmaktadır. Bir kamu personeli birden fazla işi aynı unvanla takip edebilmektedir. Kullanılan bilişim sistemlerinde ilgili personel ile ilgili yapılan rol ve unvan tanımlamaları çerçevesinde farklı işleri de yapabilmektedir. Ayrıca artık daha az kişiyle daha çok iş yapılabilir. İdari işleyişteki ara süreçlerin büyük kısmı elektronik ortamda yapıldığından geçmişte o işle alakalı yapılan istihdamlara ihtiyaç kalmamaktadır. Devlet yapılanmasındaki esneklik ile beraber kamu personelinin mesai saatlerinde de farklı düzenlemeler yapılabilmektedir. Bugün birçok kamu kuruluşunda özellikle bilişim personelleri işe göre mesailerini planlamaktadır. Özel sektörde kullanılan “Home Office” uygulamasının pek yakın bir zamanda kamu sektöründe de yaygınlaşması beklenmektedir. Son olarak ihale uygulamalarında da bilişim sistemlerinin alımına ilişkin birçok istisnai düzenlemeler yapılmaktadır. Sert bir ihale uygulamasının teknik cihaz alımında uygulanması ihtiyaç dışı bir ürünün alınması sonucunu doğuracağı açıktır. Bu nedenle yine belli limitler gözetilerek ve belli şartlar aranarak ihale uygulamalarında esneklik tanınmaktadır. Devlet mekanizması bu yeni şartlar çerçevesinde yapısını düzenlemektedir. Yapısal dönüşüm ile daha önce olmayan

⁶⁶ Candan Göktepe, *E-Devlet Uygulaması ve Muhasebe Mesleği Açısından Bir Değerlendirme*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2014,s.13-14.

özellikler ortaya çıkmaktadır.

Kamu bilgilerine ulaşım imkânı, e-devletin sadece görünen bir yüzüdür. E-devlet sadece vatandaşlardan gelen bilgiye ulaşma taleplerini karşılamakla kalmamakta, aynı zamanda kamu hizmetlerinin elektronik ortamda yerine getirilebilmesi, vatandaşların kendileri hakkındaki bilgileri engelsiz ve kolaylıkla kamunun ilgili birimlerine ulaştırabilmesini de kapsamaktadır. Paylaşılan her bir bilgi ve belge, vatandaşlara ait ve başkaları tarafından bilinmesi arzu edilmeyen bilgiler kapsamında da olabilmektedir. Bu gibi durumlarda sistemin, paylaşılan bilginin arzu edildiği süre içinde ve derecede gizli kalacağına garanti edilmesi önem taşımaktadır⁶⁷.

Elektronik sistemler ile yeniden şekillenen devlet yapısının göze çarpan en belirgin diğer bir özelliği, kolay, güvenli ve hızlı erişilebilir bilgi yapısıyla oluşan organizasyondur. Artık vatandaşın kamu kurumlarına doğrudan ulaşmasına gerek kalmamakta, bunun yerine, kamunun ortak bilgi portalına erişilmekte ve bu sistemin yönlendirmesi ile talep edilen kamu hizmetine ulaşılmaktadır. Bununla birlikte bilgiye kolay erişimin olumsuz yanları da mevcuttur. Örneğin; kişisel verilere ilgisiz kişiler kolayca erişebilmekte ve bunları çıkar amaçlı kullanabilmektedir. Bu tarz olumsuz durumların önüne geçmek adına Kişisel Verilerin Korunmasına ilişkin mevzuat çalışmaları sürmektedir. Daha önce yapılan düzenlemelere ek olarak ve düzenlenmemiş alanlar dikkate alınarak yeni düzenlemeler hazırlanmaktadır. E-devletin çok olumlu özelliği mevcut; fakat bu alanda suistimale açık çok durum da var. Bu alanda hukuki düzenleme ile önlemlerin alınmasına yönelik çabalar sürmektedir.

E-devlet özünde bilginin kıymetli bir olgu olduğu ve tüm etkinliğine sürekli güncellenen ve her istenildiğinde hazır hale getirilerek ilgililerinin kullanımına ve bilgisine sunabilmesinin çok önemli bir yönetim sistemini çağrıştırmaktadır. Bu yaklaşımda bilgi çok önemli bir döküman olup, en doğru bilgiye erişimin çok önemli olduğu açıkça ortaya konulmaktadır. Zaten aksi bir durum, yani güncel olmayan ya da doğruluğu tartışmalı olan bilgilerin varlığı ve bu haliyle veri tabanlarında bu bilgilere yer verilmesi e-devlet ile e-devlet ortamından yararlanan ilgililerinin devlete olan bakışını etkileyebileceği gibi, devlete olan güvenin de azalmasına yol açabilecek

⁶⁷ Murat İnce, *Elektronik Devlet*, DPT E-Kitap, Ankara, 2001, s. 23-24.

niteliktedir⁶⁸.

Bilişim sistemlerinin devlet işleyişinde ciddi kolaylıklar sağladığı ortadadır. “Bilişim çağının nimetleri olan en son teknolojileri kullanan e-devlet modeli, bir evrakın kamu kurumuna ulaştığı andan itibaren, nerede ve ne aşamada olduğunun elektronik ortamda bilinmesi ve izlenmesine ilaveten konusuna, ilgisine veya herhangi bir kritere göre elektronik ortamda evveliyat arama ve inceleme yapılabilmesine olanak veren yapısıyla teknik üstünlüğünü de ortaya koymaktadır”⁶⁹. Bilişim sistemlerinin hızla geliştiği küçük bir köy haline gelen dünyada bilgiye ulaşma, bilgiyi yayma, haber almanın önündeki zorluklar artık kalmamıştır. E-devlet modelini benimseyen ve çağı yakalamak isteyen ülkeler, gelişen teknoloji ve alt yapı için her geçen gün bu alana aktardıkları bütçelerini arttırmaktadırlar.

E-devlet organizasyonu, çevresinde meydana gelen gelişmelerden habersiz kalıp, mevcut yapısını muhafaza eden bir devlet modeli değildir. Değişim kavramı bu devlet modelinin olmazsa olmazıdır; çünkü teknoloji her geçen gün yeni aşamalar katetmektedir. Bu yönüyle e- devlet esnek bir yapıya sahiptir, gelişmeleri yakından takip etmekte ve hemen uygulamaya geçirmektedir. E-devletin, esnek devlet özelliği teknik devlet olmasının gereğidir. Teknik bir alanda hizmet veren mekanizma, değişime ayak uydurmak mecburiyetindedir.

Bilgi çağında madem ki hizmet sunma türü değişime uğramış, o halde devlet bu değişime ve yeni taleplere cevap verebilecek biçime sahip olmalıdır. Devlet işleyişinde kullanılan yöntem ve teknikler sürekli varolmayacak, çağın ihtiyaçlarına göre değişim gösterecektir. Bilgi teknolojisi ile gelen yenilikler “özel hayatımıza kolaylıklar katıyor” değerlendirmesi yaparak geçiştirilemeyecek kadar önemlidir. Tanıştığımız yenilikler, dijital ortamda vatandaşlara ulaşmayı hedefleyen kurumlar tarafından takip edilip, kullanılmalıdır⁷⁰.

⁶⁸ Mustafa Yücel Ölmez, *Küreselleşme Bağlamında Elektronik Devlet (e-Devlet) Uygulamaları ve Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2016, s. 36.

⁶⁹ Metin Emre Nacar, *Türk Kamu Yönetiminde e-Devlet Uygulamaları: Emniyet Teşkilatının e-Devlet Yapılanmasındaki Yeri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 11.

⁷⁰ Hatice Metin, *Bilgi Çağında Devletin Dönüşümü: E-Devlet*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2003, s. 37.

4. E-Devletin Amaç ve Yararları

4.1. Amaçlar

E-devlet uygulamalarına geçiş ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de e-devlete geçiş amaçları aynıdır. E-devlet düşünüldüğü gibi sadece internet ortamında varlık gösteren bir devlet değildir. E-devlet organizasyonun temel gayesi devlet yapısındaki ve organizasyonundaki aksamaları gidermek devletin faaliyetlerini verimli, etkin ve şeffaf bir şekilde devam ettirebilmektir. Tek başına bilgisayarların, internetin ve elektronik cihazların kullanılması e-devlet yapısını meydana getirmediği gibi yalnızca elektronik cihazların kullanılması e-devletin başarılı işlediğini güvence altına almamaktadır. E-devletin kendi amacı çerçevesinde işlemesi için önemli olan gerekli planlamanın zamanında yapılması ve teknolojik altyapının da bu planlama çerçevesinde hazırlanmasıdır⁷¹. Elektronik bir idari yapıya doğru ilerleyen ülkelerde, kamu idaresinin hızının artırılması, üretkenlik ve verimlilik, şeffaflık, kesintisiz ve herkese eşit hizmet, etkin ve hızlı denetimin amaçlandığı görülmektedir.

Kamu idaresinde daha etkin ve verimli faaliyetler icra etmenin yollarından biri de kırtasiyeciliği mümkün olduğunca en aza indirmektir. Bilişim sistemleri kamu idaresinin şekillenmesinde, idari faaliyetlerin yerine getirilmesinde, kamu hizmetlerinin kesintisiz ve verimli bir biçimde yürütülmesinde önemli bir katkı sağlamaktadır. Elektronik sistemlerin kullanımı ile devlet, toplum içerisinde daha etkin hale gelmektedir. Etkin hale gelen devletin vatandaşlara sunduğu hizmetlerin etkisi tüm ülkeye yayılmaktadır. Sadece bir coğrafyaya kolay hizmet sunabilen bir devlet modelinden, coğrafi sınırları aşarak hizmetleri en ücra köşelere kadar ulaştırabilen bir devlet modeli ortaya çıkmaktadır.

E-devlet, vatandaş-devlet ilişkisinde de değişiklikler getirmektedir. Çevrimiçi ortamda buluşan taraflar, geçmişten gelen alışkanlıkları bir kenara koyarak interaktif ilişkiyi sürdürmektedirler. Böylece vatandaş idari süreçlere katılım sağlayabilmektedir. Demokratik yapının güçlenmesi bağlamında alınan kararların

⁷¹ Sıtkı Turhan, *E-Devlet Uygulama Alanları: Türkiye'deki Sağlık Yönetiminde E-Devlet Kullanımı*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2006, s. 25.

meşruluğu artmaktadır. E-devlet modeline geçişi tetikleyen önemli gerekçelerden biri de demokratik yapının güçlendirilmesidir.

Devletin verdiği hizmetler ve yaptığı iş ve işlemlerden dolayı vatandaşına karşı hesap verebilir durumda olması gerekmektedir. Elbette hesap verebilen ve şeffaf devlet yapılanması sadece e-devlet anlayışı ile birlikte meydana gelebilecek bir özellik değildir. Bu, devletin yeni bir idare anlayışına dair tercihidir. Burada, e-devletin rolü bu geçişin hızlandırılmasını sağlamak olacaktır⁷². E-devlet'ten umulan şeffaf devlet anlayışı, e-devlet'in en büyük kazançlarından birisi olarak görülür ve yapılan iş ve işlemlerle alakalı olarak gizlilik sınırlamalarının olabildiğince en alt seviyeye indirilmesidir. Bunun yanında bilgi edinme hak ve özgürlüğünün önündeki engellerin bir bir ortadan kalktığı bilinmektedir. Kamu otoritesinin karar alması ve uygulamaya kadar olan tüm süreçlerin her aşamasının bilinmesi şeffaf bir idare anlayışını sağlamaktadır.

Tüm ülkelerin e-devlet dönüşümüyle önelediği farklı farklı amaçlar vardır. Bu amaçları genel olarak şöyle toplamak mümkündür⁷³:

- Kamu hizmetlerinde ivedilik,
- Bilgi ve iletişim maliyetlerinin ez aza indirilmesi,
- 7 gün 24 saat kesintisiz kamu hizmeti sunulması,
- Kamunun hizmet verdiği vatandaşların yaşamlarının kolaylaştırılması,
- Tüm vatandaşların yönetime katılımının teşvik edilmesi,
- Kurum ve kuruluşlar arası bilgi/belge alışverişinin sağlanarak iş ve bilgi tekrarının önlenmesi,
- Karar alıcıların bilgiye dayalı karar verme süreçlerinin güncel gelişmeler çerçevesinde geliştirilmesi.

E-devletin akla ilk olarak gelen doğal amaçlarından ve bununla birlikte sonuçlarından biri olan şeffaflık, sürdürülen çalışmalarla ve hizmetlerle ilgili olarak

⁷² Hakan Yıldırım, Volkan Kaplan, Tucaı Çakmak, Cem Cihangir Üstün, *Her Şeyi E-Leştirdik*, 2.bs, Macar Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 111-112.

⁷³ Şahin,(2014), s. 75-76.

gizlilik sınırlamalarını olabildiğince en alt düzeye indirmekle birlikte, bilgi edinme hak ve özgürlüğünün önündeki engellerin aşılmasını sağlayacaktır⁷⁴. İdarenin vatandaşla ilgili tasarruflarının gizlenmesi artık söz konusu değildir, toplumun gözardı edilerek bir işlem yapılamamaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere e-devlet ile kamusal hizmetlerin bilgi teknolojileri araçları yoluyla şeffaf, hızlı, etkin ve ucuz sunulmasını amaçlandığı görülmektedir.

4.2. Yararları

Bilişim sistemlerinin idari mekenizma bünyesinde kullanılması, kamu hizmetleri ve idari faaliyetler bakımından daha az maliyet ve vatandaşlara yönelik daha kaliteli hizmet sunma imkânı sağlayarak, vatandaş memnuniyetinin ve güveninin artmasını sağlamaktadır.

E-devlet, yani devletin elektronikleşmesi, kamusal alanın iletişim imkânlarını arttırır. Vatandaşların, hal, düşünce ve eğilimlerini rahatça ve kolayca ifade etme imkânı olunmaktadır. Böylece geçmişten bugüne meşruluğunu kendi oluşturduğu kanunlar ve egemenlikten temin eden geleneksel devletin tersine, yeni devlet modeli, daha çok karşılıklı diyalog, etkileşim ve iletişim üzerine şekillenir⁷⁵. Sanal ortamda devlet ile iletişim vatandaş açısından e-devletin en önemli faydasıdır. Geçmişte ulaşılamaz, taleplerini iletilemediği bir devlet var iken, bugün anlık ilişki kurulabilecek bir devlet vardır.

E-devlet ile birlikte bürokrasi odaklı devlet anlayışı geride kalmaktadır. Devletin her kademesinde bürokratik yapı çözülmekte, onun yerine iş süreçlerinin elektronik ortamda yürüdüğü devlet yapısı gelişmektedir. Vatandaş bu yeni yapıyla beraber daha kolay hizmet alabilmekte, resmi süreçleri daha kolay takip

⁷⁴ Naci Karkın, *Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Değişim Süreci: E-Devlet Uygulamaları Ve Denizli Belediyesi Örneği*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2003, s. 63.

⁷⁵Nacar, s. 25.

edebilmektedir. Bilgi teknolojileri vatandaş odaklı devlet anlayışının gelişimine de katkı sunmaktadır.

E-devlet dönüşümüyle beraber toplum ve devlet adına şu yararlar ortaya çıkmaktadır: Zamandan tasarruf sağlanmakta, birim iş maliyetleri düşmekte, vatandaşın idareden kaynaklanan memnuniyeti artmakta, insanların hayat standardı artmakta, bireylerin idari karar alma mekanizmalarına katılımı artmakta, kâğıt tasarrufu sağlanmakta, vatandaş odaklı bir devlet modeli ortaya çıkmakta ve vatandaş ile idare arasındaki güven pekişmektedir.

C. E-DEVLET DÖNÜŞÜMÜNÜN KAMU HİZMETİ İLKELERİ VE İYİ YÖNETİM ANLAYIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kamu hizmetlerinin içerik ve görünüm değişimi ilk günden bu yana sürmektedir. Bilgi toplumu içerisinde kamu hizmetlerinin içeriğinde ve sunulma usulünde değişim gerekmektedir. Bilgi teknolojileri hizmetlerin sunumunda kullanılarak vatandaş odaklı hizmet anlayışı geliştirilmektedir. E-devlet dönüşümünün idare hukuku sahasındaki en önemli görünümü kamusal hizmetlerin ifası aşamasında ortaya çıkmıştır.

E-devlet dönüşümüyle öne çıkan gelişme, devlet idaresinin kırtasiyecilikten kurtarılması, ağır işleyen bürokratik süreçlerden arındırılması, idarenin çevresi ile arasına ördüğü duvarların yıkılmasıdır⁷⁶. Emek, zaman ve iş gücü konularında tasarruf durumu ortaya çıkmıştır. Pratik, kaliteli ve ucuz hizmet ve faaliyet usulleri geliştirilmiştir. Hizmetin sunulması sürecinde ortaya çıkan birçok kırtasiye masrafı ortadan kalkmıştır. Kâğıtsız iş süreçleri her alanda geliştirilmektedir. İdarenin sırtında olan önemli yüklerden biri olan kırtasiyecilik masrafları da ortadan kalkmıştır.

Birçok ülkede tek bir internet sitesi üzerinden kamu hizmetleri vatandaşlara sunulmaktadır. Ülkemizde de e-devlet kapısı⁷⁷ üzerinden yüzlerce kamu hizmeti vatandaşlara 7 gün 24 saat esasına göre sunulmaktadır. Bilgisayar ve internet

⁷⁶ Nurcan Törenli, "E- Devletin Ekonomi ve Politığıne Giriş: Kullanıcı Dostu Ortamlarda Sanallaşan Kamu Hizmetleri", *AÜSBFD*, C.60, S.1, 2005, s.219.

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://www.turkiye.gov.tr>

aracılığıyla sunulan hizmetler insanların yaşamına gözle görülür kolaylıklar getirmiştir.

E-hizmetlerin gelişmesi vatandaşın almış olduğu hizmetler sonrasında memnuniyet seviyesinin artmasını sağlamıştır. E-devlet dönüşümü iyi idare anlayışının gelişmesine katkı sunmuştur. E-iletişim ile idare-vatandaş kaynaşması ve bütünleşmesi hayal edilemeyecek boyuta gelmiştir. İdarenin karar alma süreçlerine vatandaşın etkin katılımı ile beraber, insan onuruna yakışır bir idare anlayışı gelişmiştir. İyi yönetim ilkesinin tanımı mevzuatımızda yapılamamıştır. Yakın bir tarihte yapılması muhtemel Genel İdari Usul Kanununda iyi yönetim ilkesine yer verilmesi Türk İdare Hukukuna çok önemli bir katkı sunacaktır.

1. Genel Olarak Kamu Hizmeti

Ünlü Fransız hukukçusu Truchet'in, "Hiç kimse, kamu hizmetinin tartışılmaz bir tanımını yapamamıştır. Yasama bunu kendine tasa edinmemiş, yargı yapmak istememiş, öğretide ise başaramamıştır" sözü aslında kamu hizmeti kavramının tanımına ilişkin belirsizliği çok güzel şekilde ifade etmektedir⁷⁸. İdare Hukukunun ana konularından biri olan "kamu hizmeti" kavramının tanımı ve anlamı üzerinde tam bir mutabakat yoktur. Geçmişten gelen farklı bakışlar, günümüzde hizmet sunumunda özel sektörün dâhilinin daha da artması ile kamu hizmetinin anlaşılmasındaki farklılıkları artmaktadır. Kamu hizmeti kavramı, Anayasanın birçok maddesinde, yasalarda, düzenleyici işlemlerde, yargı kararlarında ve öğretide çeşitli anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Bugün öğretide, kamu hizmetine dair çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Dar ve teknik anlamda kamu hizmeti kavramına ilişkin ana tanımlardan biri olarak Onar'ın tanımı ifade edilebilir: "Devlet veya amme hükmi şahısları tarafından veya bunların nezaret ve murakabaları, kontrolleri altında umumi ve kollektif ihtiyaçları karşılamak ve tatmin etmek, amme menfaatini sağlamak için icra edilen ve umuma arzedilmiş

⁷⁸ M.Gözde Atasayan, *Kamu Hizmetlerinin Düzenlilik ve Süreklilik İlkesi*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2012, s. 1.

olan devamlı ve muntazam faaliyetlere amme hizmeti denilmektedir”⁷⁹. Atay’a göre kamu hizmeti, kamu yararını ilgilendiren bir gereksinimin karşılanması için idarenin doğrudan veya dolaylı yollar ile yerine getirdiği sürekli ve düzenli faaliyetlerdir⁸⁰. Karahanoğulları“na göre; “ Kamu hizmetleri; toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan toplumsal ihtiyaçların karşılanması faaliyetinin devlet tarafından, üretim ilişkileri alanının kurallarından belirli oranda bağışık kılınarak üstlenilmesini ifade eder⁸¹”. Kamu hizmetini kısaca tanımlamak gerekirse şunu ifade edebiliriz: Kamu hizmeti, toplum açısından önem arz eden ortak ve genel ihtiyacın giderilmesine yönelik olarak kamu tüzel kişileri veya onların denetimi altında özel kişilerce yürütülen bir faaliyettir⁸².

Anayasa Mahkemesi 1994 yılında bir kararında kamu hizmeti kavramına ilişkin olarak “Devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimleri altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı ya da çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinlikler” ifadelerini kullanmıştır⁸³. Yüksek mahkemenin yapmış olduğu bu tanım kamu hizmetine ilişkin klasik ifade olarak kabul edilmektedir. Danıştay’a göre ise; “Kamu hizmeti, devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ortak gereksinimleri karşılamak ve kamu yararını sağlamak için topluma sunulan sürekli ve düzenli hizmetler olarak tanımlanabilir⁸⁴”. “Kamu yararını güden, sürekli ve düzenli yürütülen faaliyetler” ifadesi hem yargı kararlarında hem de öğretilerdeki tanımlarda sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Bir hizmetin kamu hizmeti olarak ifade edilebilmesi için iki koşulun birlikte oluşması gerekmektedir. İlk koşul hizmetin topluma yönelik olması ve toplumun yararını hedeflemesidir. İkinci koşul ise hizmetin kamu tüzel kişilerince ya da ilgili kamu tüzel kişilerinin denetimi altında bulunan özel hukuk kişilerince yerine

⁷⁹Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C:1, Hak Kitapevi, İstanbul, 1966, s. 13.

⁸⁰Ender Ethem Atay, *İdare Hukuku*, 5.bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s.588.

⁸¹Onur Karahanoğulları, *Kamu Hizmeti (Kavram ve Hukuksal Rejim) Ek: “Eksik İmtiyaz: Kamu – Özel Ortaklığı(PPP)”*, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s.6.

⁸²Aydın Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C.9, S.1-3, 1988, s. 148.

⁸³Ayrıntılı bilgi için bkz; 24.01.1995 tarihli ve 22181 sayılı Resmi Gazete, AYM E.1994/43, K.1994/42 sayılı ve 09.12.1994 tarihli kararı. Ayrıca bkz; AYM, E.1994/71, K. 1995/23 sayılı ve 28.6.1995 tarihli karar- Resmi Gazete Tarih: 20.03.1996 ve 22586 sayı.

⁸⁴Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 8.Daire, E.2008/8235, K.2011/2451 sayılı ve 29.04.2011 tarihli kararı. Ayrıca bkz; Danıştay 2.Daire, E.2008/3392, K. 2011/5944 sayılı ve 30.11.2011 tarihli kararı.

getirilmesidir⁸⁵. Bugün kamuya yararlı çeşitli hizmetler özel hukuk kişilerine gördürülmektedir. Hizmetin özel hukuk kişilerinince yapılması bu işin kamu hizmeti olmasını engellememektedir. Asıl aranan koşul hizmetin kamunun yararını hedeflemesidir.

E-devlet dönüşümüyle beraber kamu hizmetlerinin sunulma usulünde de değişiklik meydana gelmektedir. Kamu hizmetlerinin birçoğu dijital ortama aktarılmaktadır. Geçmişte vatandaşın hizmete ulaşmasının önünde birçok engel bulunmaktaydı. Bu engelleri aşamayan vatandaşlar hizmetten mahrum kalıyordu. Bugün e-devlet ile kamu hizmetlerinin sunumunda kalitenin artmasının yanında 7 gün 24 saat vatandaşın hizmete ulaşabilmesi olanaklı hale gelmektedir. E-devletin sunduğu olanaklar ile kamusal mal ve hizmetler daha ucuz ve çabuk sağlanmakta, verimlilik artışı ve etkin hizmet sunumu sağlanmaktadır. Vatandaşların idari faaliyetlere veya hizmet sunumuna katılımı artmaktadır. Vatandaşın idari faaliyetlere etkin katılımı ile iyi idare anlayışı güçlenmektedir.

Altın'a göre; "E-devlet dönüşümü ile beraber kamu hizmetinin dört farklı unsurunda değişim meydana gelmektedir. Bu değişikliklerden birincisi kamu hizmetinin sunum tarzında meydana gelen değişiklikler, ikinci olarak kamu hizmetinin niteliğinde oluşan değişimler, üçüncü unsur olarak kamu hizmetinin kapsadığı hususlarda oluşan değişiklikler, son unsur ise kavram olarak kamu hizmeti anlayışında meydana gelen değişimdir⁸⁶". Kamu hizmetleri ortaya çıktıkları günden bu yana şartlara ve koşullara göre değişim göstermiştir. E-devlet dönüşümüyle beraber kamu hizmetleri dijital dünya ile bütünleşmiştir.

1990'lı yılların sonunda bilişim ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan devrim bir yandan da kamu hizmetlerine internet üzerinden ulaşılabilme olanağı verirken, diğer taraftan da devletin yapısı ve işlevlerinde temel ve hızlı bir dönüşüm öngörmektedir. Bu bağlamda e-devlete geçiş, devleti yeniden yapılandırma strateji ve politikalarının temel aracı olarak kabul edilmektedir⁸⁷. Kamu hizmetlerinin çevirim

⁸⁵ Kemal Gözler, Gürsel Kaplan, *İdare Hukukuna Giriş*, 24. bs., Ekin Yayınevi, Bursa, 2018, s.477

⁸⁶ Aytuğ Altın, "Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.2, 2013, s. 111.

⁸⁷ Naciye Çetinkaya, *Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-devlet Uygulamalarının Kamu Hizmetlerine Etkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 72.

içi olması için kamu kurumları internet altyapılarını güçlendirerek, e-dönüşümün kolaylıklarını hizmet alıcılarına yansıtmayı amaçlamaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde kamu hizmetlerinin sunum modeli daha çok internet üzerinden bireysel ulaşma şeklindedir⁸⁸.

E-devlet kapısı ile birçok kamu hizmeti tek bir noktada sunulmaktadır. Vatandaşlar internet üzerinden birçok kamu hizmetine erişebilmektedir. 2006 yılında başlayan e-devlet kapısı çalışmalarından günümüze kadar binlerce kamu hizmeti elektronik ortama aktarılmıştır. Her geçen gün sayı artmaktadır. Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmeliğin 4.maddesinde elektronik ortama geçirilen kamu hizmetlerinde e-devlet kapısı entegrasyonun sağlanması hüküm altına alınmıştır⁸⁹. Bu yönetmelik yoluyla kamu hizmetlerinin etkin ve verimli sunumu, vatandaş memnuniyetinin artırılmasında elektronik sistemlerin idari işleyişte kullanımına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. İdarelerin elektronik ortamda paylaştığı bilgi ve belgelerin tekrar vatandaştan istenmemesi gerektiği, idarelerin elektronik kamu hizmetlerine kolay erişim için gerekli altyapıyı oluşturması ve elektronik sunulan hizmetler konusunda vatandaşın bilgilendirilmesi idareye bir görev olarak yüklenmiştir. Yönetmelik, e-devlet kapısının tüm idare mekanizması tarafından aktif kullanımını sağlamıştır.

Ülkemizde Cumhurbaşkanlığı bünyesinde Dijital Dönüşüm Ofisi ihdas edilerek, dünya genelinde meydana gelen e-dönüşüm en üst düzeyde takip edilmektedir. T.C. Cumhurbaşkanlığı 11/10/2018 tarih 2018/13 sayılı genelgesi ile kamu hizmetlerinin sunumunda bürokrasinin azaltılması, hantallığın ortadan kaldırılması, hizmetlerin süratli ve en iyi şekilde sunulmasına dair düzenleme yapılmıştır. E-devlet dönüşümü ile yapısal ve işlevsel dönüşümü süren idare mekanizmasının, hâlâ geleneksel bir zihniyeti devam ettirmesi hizmet sunumunda aksamalara neden olmaktadır. Vatandaşın idareye başvuruları cevaplandırılmamakta veya başka kurumlara havale edilerek geçiştirilmektedir. “Bugün git, yarın gel” anlayışının bugünün dünyasında sürdürülmesi mümkün değildir, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile beraber bu anlayışın da geride bırakılması amaçlanmaktadır.

⁸⁸ The World Bank, *Building Blocks of E-government:Lessons from Developing Countries*, Prem Notes, S.91., 2004, s. 2.

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. 31/07/2009 tarih ve 27305 sayılı Resmi Gazete’de yer alan Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik.

Dijital Dönüşüm Ofisi aracılığıyla kâğıtsız işlem, 7 gün 24 saat hizmet sunumu anlayışının kamuya hâkim kılınması için çalışılmaktadır.

Toplumun tamamına yönelik olan hizmetler yeni teknik gelişmelere ve değişen şartlara, teknolojik değişimlere göre yeniden şekillenmek zorundadır⁹⁰. Kamu hizmetlerinin geneline hâkim olan temel ilkeler de bu değişime ayak uydurmak zorundadır. Bu temel ilkelere süreklilik, değişkenlik ve bedavalık üzerinde, e-devlet dönüşümünün yansımaları bu kısımda incelenecektir.

1.1. Kamu Hizmetinin Sürekliliği İlkesi

Kamu hizmetinin sürekliliğinden kasıt, hizmetin ihtiyaç duyulduğu anda, her zaman hazır ve işe yarar şekilde sunulabilmesidir⁹¹. Bu ilke, hizmetin gece-gündüz her an sunulması anlamına gelmemektedir; ihtiyaç duyulduğu anda hizmete erişimin mümkün olmasını ifade etmektedir. Kamu hizmeti, toplumun genel ve ortak ihtiyaçlarının giderilmesi faaliyetleridir. Bu yönüyle toplumsal ihtiyaçların süreklilik arz etmesi nedeniyle kamu hizmetlerinin sürekliliği esastır. Burdaki süreklilik ifadesinden ihtiyacın ortaya çıktığı anda giderilmesi gerektiğini anlamaktayız.

Anayasa Mahkemesi de bir kararında, “Kamu hizmetinin kesilmeden, aksamadan yürütülmesi gerekir.”⁹² diyerek kamu hizmeti sunumunda istikrarın altını çizmiştir. Danıştay kamu hizmetlerinde süreklilik ilkesini birçok kararında işlemiştir. İdari istikrar çerçevesinde ve kamu hizmetinin bir unsuru olarak görmüş, idarenin hizmeti hazır bulundurma zorunluluğunda olduğunu ifade etmiştir⁹³.

Birçok kamu hizmeti personel, mekân, zaman gibi kısıtlayıcı nedenler nedeniyle belli bir zaman aralığında sağlanırken, e-idare ile bu kısıtlayıcı sebepler devre dışı kalmaktadır. Vatandaş, vergi borcunu ödemek veya beyannamesini göndermek için mesai saatini veya personelin işlemini bitirmesini bekleme mecburiyetinde kalmaksızın, evinde saat 23:30’ da istediği işlemi bilgisayar başında

⁹⁰ Altın, s. 104.

⁹¹ Oğurlu, (2010), s. 162.

⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz; . 14.8.1963 tarih ve 11480 sayılı Resmi Gazete, AYM E.1963/205, K.1963/123, sayılı ve 22.05.1963 tarihli kararı.

⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 5.Daire, E.2006/1462, K.2006/2095 sayılı ve 17.4.2006 tarihli kararı.

yapabilmektedir. İdare, hizmetteki bu sürekliliği e-devlet dönüşümüyle daha iyi yakalamaktadır.

Konumuz bağlamında kamu hizmetinin sürekliliği ilkesinin sağlanabilmesi için bazı noktalara değinmek gerekmektedir. Dijital ortamda sunulan kamu hizmetlerinin kesintisiz olarak vatandaşlara sunulabilmesi için teknik ve hukuki altyapının oluşturulması gerekmektedir. Milyonlarca vatandaşın aynı anda aynı hizmeti talep etmesi sonucu bu yükü kaldırabilecek yazılım ve donanım programlarının idare bünyesinde bulunması zaruridir. Aksi halde hizmet kesintisiz ve düzenli sunulamaz. Aynı şekilde hukuki altyapı sağlanmalı ki, hizmetlerin meşruluğu tartışılmaya açılmasın. Bu alanda yapılacak hukuki düzenlemeler ile e-hizmetlerin sayısının hızla artacağını düşünmekteyiz. Bu artışla beraber e-sorumluluk alanında yargıya yansiyacak durumların ortaya çıkacağı tartışmasızdır.

Kamu hizmetinden yararlanan vatandaş, hizmetle alakalı şikâyetlerini zaman sınırı olmaksızın çevrimiçi olarak iletebilmektedir. Ders notlarını görmek veya itiraz etmek isteyen bir öğrenci, öğrenci işleri bürosuna gitmek zorunda olmaksızın internet üzerinden idare ile muhatap olmaktadır. Kamu hizmetlerinin sürekliliğine katkıları yönüyle e-idare vatandaşın yaşamına kolaylıklar getirmektedir. Bugün kamuda bilgisayar ve internet yaygınlaşmış durumdadır. Nüfus, vergi, eğitim, sağlık, gümrük gibi birçok kamu hizmeti internet üzerinden düzenli şekilde sunulabilmektedir.

1.2. Kamu Hizmetinin Değişkenliği İlkesi

Kamu hizmetlerinde değişkenlik aslında sürekliliğin bir sonucudur. Sürekli olarak ihtiyaç hissedilen faaliyetler, teknik, bilimsel gelişmeler ve toplumun değişen gereksinimleri nedeniyle çağın şartlarına uyarlanmalıdır. Aksi halde hizmet, standartların ve toplumun beklentilerinin gerisinde kalır. Danıştay bir kararında, “...kurumun dinamiğini günün koşullarına uydurması gerekirken, şehrin büyüdüğü, nüfusun arttığı ve bu durumda hizmeti karşılama olanağı bulunmadığından bahisle kurum olanaklarını değiştirmeyip dondurarak hizmetin sürüncemede kalmasına sebep

olmak, kamu görevi ve kamu yönetimi kavramı ile bağdaşmaz⁹⁴.” diyerek değişen koşullar çerçevesinde hizmetinde uyarlanması gerektiğini ifade etmiştir. Toplumsal yaşam statik değildir. Bu nedenle toplumun ortak ihtiyaçlarının giderilmesi faaliyeti olan kamu hizmetleri de statik değildir.

Her yüzyılda toplumsal yaşamda kullanılan araçlar ve sistemler değişim göstermektedir. Bilgi toplumunda yedi yıllık süre bir yüzyıl olarak ifade edilmektedir. Anlaşılan değişim daha kısa sürede meydana gelmektedir. Bu hızlı değişim, kamu hizmetlerinin içeriği ve görünümünde de değişimi gerektirmektedir. E-devlet dönüşümüyle beraber idare de sürekli yenilenmek ve değişimi takip etmek zorunda kalmıştır. Kâğıt tabanlı iletişimin yerini elektronik tabanlı iletişim usulü almıştır. Bu usul dönüşümü hizmet alanında da değişimi doğurmuştur.

Kamu hizmetleri değişen ve gelişen sosyal, ekonomik ve yönetsel koşullara göre uyarlanmalıdır. Kamu hizmetleri değişen, teknolojik, ekonomik, sosyal koşullara ve kamunun ihtiyaçlarına cevap verebilmelidir. Bu da kamu hizmetlerinin değişebilir olmasını gerektirmektedir. Kamu hizmetlerinin kurulduğu şartlarla yürütülmesi toplumda tatminsizlik ve huzursuzluk meydana getirmektedir. Mesela görüntülü cep telefonu teknolojisinin yaygınlaştığı bir dönemde, jetonlu telefon aletleriyle iletişim hizmetleri sunulmasına devam edilmesi mümkün olmamaktadır⁹⁵.

Elektronik kamu hizmetlerinin değişkenliğine ilişkin Oğurlu’ya göre: “Kamu hizmetlerinin değişkenliği ilkesi, hizmetin çağa uygun usullerle sunulması gerekliliğini ifade etmektedir. Her geçen yüz yıl, on yıl, hatta son yıllarda her bir yılda, kamu hizmetlerinin içeriğinde ve bazen de görünümünde değişiklik yapılması gerekli olmaktadır. Baş döndürücü değişim hızı, idareyi, hizmet kalitesini artıracak ve maliyeti düşürecek yeni arayışlara sevk etmektedir. Kamu hizmetlerinin değişkenliği ilkesi, yeni ortaya çıkan kamu hizmetlerinin klasik kamu hizmetlerinden farklı tarzlarda sunulmasını gerektirmektedir”⁹⁶. E-devlet dönüşümüyle, etkin bir idari anlayış olan “e-idare” kavramıyla vatandaşın nazarında idarenin sürekli yenilenmesi

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 11.Daire, E.1974/4855, K.1977/1704 sayılı 04.05.1977 tarihli kararı, Danıştay Dergisi, S:28-29, s.604.

⁹⁵ Ramazan Çağlayan, *İdare Hukuku Dersleri “Temel Bilgileri”*, 4. bs., Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 152.

⁹⁶ Oğurlu, (2010), s. 164.

sonucunu doğurmaktadır. E-idare ile zamanın gereklerinin ve halkın taleplerinin bir adım önünde olan idare ortaya çıkmaktadır.

Eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin sunumu e-idare ile beraber çağa ayak uydurmaya çalışmaktadır. Okullarda kara tahtanın yerini, elektronik tahtalar almakta; bilgisayar ve internet kullanmayan okul bulunmamaktadır. Uzaktan eğitim yoluyla kişiler evlerinde dersleri takip edebilmektedir. “Sınıf, sadece dört duvar arasındaki yer değildir” düşüncesi bilgisayar teknolojileri ile ispatlanmış olmaktadır. Sağlık alanında, vatandaş sabah erken saatlerde kalkıp randevu almak için yola koyulmak yerine, MHRS Portal üzerinden istediği gün ve saate randevu alabilmektedir. İlaç karneleri, karne sayfası tükenince karne alma derdi sona ermiş, ilaç karnelerinin yerini e-reçete almaktadır. Elektronik ortamda yazılan ilaçlar, SGK’nın bilişim sistemi aracılığıyla ülke genelindeki tüm eczanelerin ekranlarından görülebilmektedir. Kara tahta ve ilaç karneleri gelişen teknoloji karşısında çağın gereklerine yerini bırakmıştır.

1.3. Kamu Hizmetinin Bedavallığı İlkesi

İdarenin yürüttüğü kamu hizmetlerinin, kamu giderlerine yol açacağı kuşkusuzdur. Tüm kamu hizmetlerinin yürütülmesinde ayni ve nakdi mala ihtiyaç vardır. Kamu giderlerinin temel karşılığını vergiler oluşturmaktadır⁹⁷. Bu ilkeye göre kamu hizmetleri sunulurken yeni bir ücret alınmamalıdır; çünkü hizmetin karşılığı vergi yolu ile ödenmektedir. Kamu hizmetinin amacı kamu yararındır. Bu nedenle hizmetten yararlananların ödediği bedel fiyat değil; vergi, resim, harç türünden bir bedeldir.

Bilişim sistemlerinin idari alanda yaygınlaşması kamu hizmetlerine yapılan harcamaların düşmesi anlamına gelmektedir. Bu durum kamu hizmetinden yararlanan vatandaşın daha az bedel ödeyeceği anlamına gelmektedir. E-idare ile beraber sunumu için birçok personelin istihdam edildiği ve saatlerin harcandığı kamu hizmeti, artık bir tuş aracılığıyla sunulabilmektedir. Bu durum kamu hizmetlerinin maliyetlerine doğrudan

⁹⁷ Çağlayan, (2017), s. 153.

etki etmektedir. Özellikle entegrasyon vasıtasıyla farklı kurumlar ile işbirliği neticesinde doğan kamu hizmetleri, dakikalar içinde ilgisine sunulmaktadır. Örneğin, daha önce muhtarlıklar veya diğer idari kuruluşlar aracılığıyla bedel ödenerek temin edilen hizmetler artık “e-devlet portalı(kapısı)” üzerinden bedel ödenmeksizin alınabilmektedir.

Elektronik ortamda kamu hizmeti sunumunun gerçekleştirilebilmesi için maliyetli yazılım ve donanım programları alınmaktadır. Devlet bu alanda hizmet kapsamını geliştirmek için her geçen gün yatırım miktarını arttırmaktadır. İlk başta maliyetli bir durum ortaya çıksada, daha sonrasında idarenin omuzlarında olan posta, kâğıt, personel vs. yükün düşeceği gözönüne alındığında yapılan yatırımın maliyet sorunu doğurmadığı anlaşılacaktır. Anayasamızın 73. maddesinde kişilerin mali güçleri oranında kamu giderlerine vergileri ile katkı sağlayacağı düzenlenmiştir. E-dönüşüm ile ortaya çıkan büyük maliyet ve kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulmasını sağlayan yatırımlar vatandaşların vergileri yoluyla karşılanmaktadır.

Elektronik ortamda sunulan hizmetlerin devlete maliyeti daha az olmakta, bu durumun da kamu hizmetlerinden yararlananlara olumlu bir şekilde döneceği aşikârdır. Türk İdare Hukukunda kamu hizmetinin önemli bir unsuru olarak görülen kamu hizmetlerinin bedava olma ilkesi, bilgisayar ve internet teknolojilerinin idare tarafından kullanımı ile belki bir nebze olsa da vatandaş tarafından daha yakından hissedilecektir⁹⁸. İdari alanda ilk bilişim sisteminin kullanımından bugüne bilişim teknolojilerinin kullanımı ile kamu hizmetlerinin maliyetlerinde ciddi düşüşlerin meydana geldiği tecrübe edilmiştir. Haliyle bu durum dolaylı olarak vatandaşa da yansımaktadır.

E-devlet dönüşümünün idare hukuku alanına en önemli katkılarından biri maliyet düşürücü etkisidir. İdare ile vatandaş arasındaki ilişkinin yakınlaşması, birimler arasındaki yakınlaşmanın sağlanması, işbirliği ve etkileşimin üst seviyede sağlanması maliyetlerin düşmesini sağlamıştır. Türk İdare Hukukunda önemli bir kavram olan Bedava Olma, bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşması ile beraber tekrar hayat bulmuş olmaktadır⁹⁹.

⁹⁸ Oğurlu, (2010) , s. 169.

⁹⁹ Oğurlu, (2010) , s. 169.

1.4. Nesnellik ve Eşitlik İlkesi

Kamu hizmetleri, toplum içinde yaşayan insanların ihtiyaçlarının giderilmesini amaçlayan hizmetlerdir. İdare bu hizmetleri sunarken bir grubu öncelikle veya bir grubu dezavantajlı konumda değerlendirme gibi bir durumda olamaz. İdare bu hizmetleri sunarken nesnel davranmak zorundadır. Yine vatandaşlar kamu hizmetinden yararlanma bakımından eşittirler. Örneğin; sağlık, adalet ve güvenlik gibi kamu hizmetlerinden toplumun bir kısmının yararlanması bir kısmının yararlanmaması düşünülemez. Hukuk devleti düzeninde bulunan bir idare organı, kamu hizmetlerinin sunumunda nesnellik ve eşitliği sağlamak zorundadır. Bu zorunluluğu yerine getirmek anlamında e-devlet dönüşümü büyük katkılar sunmaktadır.

Elektronik ortama aktarılan kamu hizmetleri ile vatandaş arasındaki sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel vb. farklardan dolayı hizmetten yararlanma dengesizliği ortadan kalkmaktadır. Hizmete ulaşma problemi ortadan kalkmaktadır. Hizmet vatandaşın elinin altında yer almaktadır. Bu açıdan birçok kamu hizmeti açısından vatandaş arasında eşitlik sağlanmıştır. Ayrıca hizmet sunumunda idarenin personelinin; siyasi, ırki, coğrafi, ideolojik farklılıklardan dolayı vatandaşa hizmet sunmada subjektif muamelesi ortadan kalkmaktadır. Çünkü yeni kamu hizmeti sunum türünde vatandaşın karşısında bilişim sistemi vardır ve burada bu tür uygulamalar yapılmadan hizmet sunulmaktadır.

Ortak ve genel ihtiyaçları gidermeye çalışan kamu personeli, bu faaliyeti yürütürken gayri şahsi bir usul ile hareket etmelidir. Anayasasının 10.maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesi kamu görevlisinin vatandaşa yaklaşımındaki usulü belirlemede, vatandaşa yönelik idarenin eşit muamelede bulunma yükümlülüğü ifade etmektedir. Konumuz bağlamında e-devlet dönüşümünün idare hukukunda belirginleştirdiği önemli kurumlardan biri nesnellik ve eşitliktir. Vatandaş bürokrasi ve kamu personeli ile muhatap olmadan idari hizmetlerden yararlandığı için subjektif durumlar ortaya çıkmamaktadır. Bilgisayar ortamında kişiler arası farklılıklar değerlendirme dışı kalmaktadır. Böylece kamu görevlisinin farklı muamelede

bulunacağı zemin söz konusu olmamakta; çünkü vatandaş ile kamu görevlisi dijital ortamda buluşmaktadır.

Elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerine erişim açısından vatandaşlar arasında gerçek bir eşitliğin sağlanabilmesi için idareye birçok görev düşmektedir. Bunların başında internet erişimi önündeki kısıtların ortadan kaldırılmasıdır. Ülke genelinde kaliteli ve kesintisiz bir internet erişimi için altyapı çalışması tamamlanmalıdır. Günümüzde kullanılan fiber optik altyapının yerleşim yerlerinde yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Ayrıca internet kullanım bedelinin ucuz olması, hatta bedava internet hizmeti sunan ortak mekânların oluşturulması gerekir. Bunların yanında ülkemizdeki bilgisayar ve internet okur-yazarlığının artırılması için eğitimler arttırılabilir. Halk Eğitim Merkezleri veya gezici eğitim araçlarıyla bu eğitimler en uç noktalara ulaştırılabilir. Azerbaycan Devleti, bu anlamda halkı bilinçlendirmek için gezici eğitim turlarını etkin kullanan önemli bir örnektir. Ülkemiz idaresi, elektronik kamu hizmetlerinin sunumunda eşitliğin sağlanabilmesi için altyapı ve eğitim çalışmalarını sürdürmelidir.

2. İyi Yönetim İlkesi

1990'lı yılların başından bu yana iyi yönetim kavramı akademik alanda geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Kavramın anlamı konusunda uzlaşılan bir mana yoktur. Beslenen gelenek ve yaklaşım türüne bağlı olarak farklı anlamlar yüklenmektedir. İyi yönetim kavramı ilk olarak BM, Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi kuruluşlar tarafından yayımlanan raporlarda yer almış, daha sonraları bu kavram akademik alanda tartışma, araştırma ve incelemelere konu olmaktadır¹⁰⁰. “İyi yönetim” kavramı ile ifade edilmek istenen, kamu idaresinde şeffaflığın, hesap verilebilirliğin hâkim olduğu, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin esas alındığı idare anlayışıdır¹⁰¹. “İyi yönetim, bireyin, insan onuruna yakışır bir muameleye tâbi

¹⁰⁰ Çoşkun Can Aktan, “İdeal Devlet ve İyi Yönetim: Temel İlkeler, Kurallar ve Kurumlar”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.1, 2015, s. 55.

¹⁰¹ Füsün Çiçekoğlu Oralalp, “İyi Yönetim ve Türkiye'nin AB'ye Adaylığı”, *Mülkiye Dergisi*, C.25, S.226, s. 262.

tutulduğu, makul ve haklı her türlü beklentisinin gerçekleştiği, her zaman yanında hissettiği, kendisine güven duyduğu şeffaf bir yönetimdir”¹⁰².

BM Kalkınma Programı iyi yönetim tanımı şu şekildedir¹⁰³: “İyi yönetim, bir ülkedeki ekonomik, siyasal ve idari otoritenin her düzeydeki işlemleri yürütmesi anlamına gelmektedir. İyi yönetim, vatandaşların ve toplumsal grupların kendi çıkarlarını korumak ve yasal haklarını kullanmak için gerekli mekanizmalara ve kurumlara sahip olmalarını gerektirir.” Gelişen bir anlayış olarak iyi yönetim, açıklık, hesap verebilirlik, katılım, tahmin edilebilirlik ve şeffaflık kavramlarının yönetimde somut olarak görülmesini sağlayan bir yönetim modelidir. BM Kalkınma Programı, iyi yönetimi anlayışının toplumsal yozlaşmayı engellediği gibi vatandaşların hayatlarını etkileyecek yönetsel kararlarda idarenin hesap verebilir bir tarzda hareket etmesine ilişkin bir kavram olarak da değerlendirmektedir¹⁰⁴. İyi yönetime ilişkin diğer bir tanım ise şöyledir: “Devlet yönetiminde temsil, katılım ve denetimin, etkin bir sivil toplumun, hukukun üstünlüğünün, yerinden yönetimin, yönetimde açıklık ve hesap verme sorumluluğunun, kalite ve ahlakın, kurallar ve sınırlamaların, rekabet ve piyasa ekonomisi ile uyumlu alternatif hizmet sunum yöntemlerinin ve nihayet dünyada gerçekleşen dijital devrime (yeni temel teknolojilerdeki gelişmelere) uyumun mevcut olduğu bir siyasal ve ekonomik düzeni ifade etmektedir”¹⁰⁵.

İyi yönetim hakkı pozitif hukukta açıkça ilk kez AB Temel Haklar Şartı'nın 41.maddesinde düzenlenmiştir. Ülkemizde Genel İdari Usul Kanunu bulunmaması nedeniyle iyi yönetim hakkına ilişkin düzenlemeler dağınık şekilde mevzuatta yer almaktadır. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile iyi yönetim hakkına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır¹⁰⁶. Kamu İhale Kanununda yapılan değişiklikler ile ihalelerde şeffaflık elektronik vasıtalar kullanılarak sağlanmaya çalışılmıştır.

¹⁰² Bahtiyar Akyılmaz, “İyi Yönetim ve Avrupa İyi Yönetim Yasası” ,*GÜHFD*, C.7, S.1-2, 2003, s. 150.

¹⁰³ <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ftp://pogar.org/localuser/pogarp/other/undp/governance/reconceptualizing.pdf>. s.71. (E.T 04/11/2018)

¹⁰⁴Çoşkun Can Aktan, İsmail Kitapçı, “Global Sorunlarla Mücadelede İyi Yönetim” , *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.8, S.1, 2016, s. 52.

¹⁰⁵ Aktan, s. 57.

¹⁰⁶ Selman Karakul, “Hukuki ve İdari Denetim Ölçütü Olarak İyi Yönetim İlkeleri”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, Y.2, S.3, 2015, s. 94.

Ülkemizde de mevzuat bakımından iyi yönetim hakkının gerekleri olarak yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Son günlerde çıkan E-Tebliğat Kanunu ile vatandaşlara tebliğatların hızlı yapılması ve idari gerekse yargı hizmetlerine dair vatandaşların memnuniyetinin artırılması hedeflenmektedir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi üye ülkelere İyi İdare konusunda 2007 yılında tavsiye karar almıştır. Bu karar ile iyi idare ilkesinin içeriğini belirleyecek standartlar belirlenmiştir. Buna göre iyi idareye ilişkin; etkililik, verimlilik ve toplumun ihtiyaçlarına duyarlılık gereklerini karşılamak zorunda olduğu, iyi yönetişimin bir görünümü olduğu, uygun bir iç ve dış denetime sahip olduğu, toplum içerisinde çıkar dengesinin kurulduğu şeklinde belirlemeler yapılmıştır¹⁰⁷. Karahanoğulları'nın ifade ettiği üzere iyi idare ilkeleri şöyledir¹⁰⁸: yasallık ilkesi, eşitlik ilkesi, tarafsızlık ilkesi, orantılılık ilkesi, hukuki kesinlik ilkesi, makul süre içinde faaliyette bulunma ilkesi, katılım ilkesi, mahremiyete saygı ilkesi, açıklık ilkesi.

İnternet üzerinden yapılan dijital kamu hizmet sunumları, bir yandan idareyi şeffaflaştırma, onu saydamlaştırma gibi bir katkı sağlarken, belki de bunun olağan sonucu olarak, devletin karar mekanizmalarına kamu hizmetlerinden yararlananların aktif bir şekilde katılmalarını sağlamaktadır. Demokrasi açısından bakıldığında, hizmetin çevrimiçi sunulmasının sağladığı şeffaflıktan daha anlamlısı, “açık idare” nin sağladığı katılım imkânıdır. Vatandaş hizmetten yararlanırken herkesle aynı şartlar altında olduğunu, kayırma, sıralarda oynama veya bazılarını daha fazla avantaj sağlanmayacağından emin olduğunda, güven ve katılım gibi önemli unsurlar ortaya çıkmaktadır. Katılım ise, kamu hizmetlerinden yararlananların yönetime düşünce, emek ve psikolojik desteğini de içerdiğinden, olumlu eleştiriye fırsat verdiğinden daha iyi bir idare için önemlidir¹⁰⁹. E-demokrasi, e-seçim gibi uygulamalar ile vatandaşların siyasal haklarını kolayca kullanabilmeleri mümkün olmaktadır. İyi yönetim, e-devlet dönüşümüyle vatandaşların siyasi süreçlere katılmasının yanında, kamu politikalarının belirlenmesinde ve idari karar alınması süreçlerine de katılmaları sonucunu doğurmaktadır. Özellikle yerel yönetimlerde katılım oranı daha yüksek olmaktadır. Örneğin; belediyeler tarafından internet ortamında yapılan anketler ile vatandaşın

¹⁰⁷ Onur Karahanoğulları, *İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler*, 3.bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s. 689.

¹⁰⁸ Karahanoğulları, (*İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler*), s.691-692.

¹⁰⁹ Oğurlu, (2010), s. 118.

hizmetlerden memnuniyeti ölçülmekte, yeni talepler kolayca belirlenebilmektedir. Vatandaşların talepleri doğrultusunda yerel idareler karar süreçlerini yürütmektedir.

E-idare ile birlikte idari yapı daha kapsayıcı bir hal almaktadır. Elektronik ortamdaki mekânsal kısıtın ortadan kalkması nedeniyle işlem ve faaliyetlere dair daha kapsamlı içerikler oluşturulmaktadır. Birden fazla birimle olan entegrasyon nedeniyle idare bir bütündür anlayışı desteklenmektedir. İdarenin karşısındaki vatandaş idari kuruluşlar arası iletişimsizlik ile mağdur edilmemektedir. Özellikle ülkemizde birçok kamu hizmeti ve işlemin e-devlet kapısında toplanması vatandaş açısından büyük rahatlık sağlamaktadır. E-idare uygulamalarının sayısı arttıkça ideal idari yapı anlayışı da gelişmektedir. İdeal e-devlet uygulamaları, kapsamlı, diğer bilişim sistemleri ile entegre, kolay kullanılabilir, güvenli ve e-yönetişim dikkate alınarak meydana getirilmelidir ¹¹⁰. Kolayca erişilebilirlik ve güven içinde kullanım e-idarenin toplumdaki kabulünü hızlandırmaktadır. Hız ve kalitenin ön planda olduğu günümüzde idari yapımız da standartları yakalamaktadır.

İdari yapının şeffaflaşması, rüşvet ve yolsuzluk gibi çokça karşılaşılan olumsuz durumların ortaya çıkmasını engellemektedir. E-devlet uygulamalarından önemli beklentilerden biri de bu husustur. Gümrük, tapu, vergi gibi alanlarda internet ortamına aktarılan hizmetler sayesinde rüşvet ve yolsuzluk suçlarının işlenme ortalamasında ciddi azalmalar olmaktadır. Kamu da hesap verilebilirlik yükselmiştir. Çünkü birçok iş dijital ortamda (personelin dâhili olmadan) yapılmaktadır. E-idarenin, kamu idaresinde daha belirgin hale getirdiği şeffaflık, hesap verilebilirlik, katılım gibi faydalar iyi yönetim anlayışını toplumda hâkim kılmaktadır. İdarenin karar alma süreçleri açık hale gelmekte, esrarengiz idare, kapalı kapılar ardında karar alma süreçleri geride kalmaktadır. Dijital kamu hizmetleri bürokratik engelleri azaltmakta, hantal yönetim görüntüsünden idareyi kurtarmaktadır.

Oğurlu'ya göre: “E-idare, yerel ve merkezi idareleri değiştiren, idari makamların vatandaşlarla etkileşime geçmesini sağlayan oldukça önemli bir gelişmedir. Kamu hizmetlerinden yararlananların doğrudan kamu makamlarına ulaşabilmeleri, referanssız, kartvizitsiz, siyasi bağlantısız, kuyruksuz, kaprissiz ve

¹¹⁰ Mustafa Avcı, “What Should An Ideal E-Administration Model Comprise?”, *US-China Law Review*, C.11,S.10, 2014, s.1216.

kompleksiz bir yönetim anlayışı ile bilgi teknolojileri aracılığıyla ulaşabilmeleri, Türk idari sistemine değişen yeni boyutlar kazandırmaktadır”¹¹¹. İdare-vatandaş ilişkisinde geleneksel kurumların ortadan kalkması ile hizmetlere erişimde gerçek manada fırsat eşitliği sağlanmış olmaktadır. Ülkemizin kapasitesi dijital sistemler ile genişlemekte, kurumsal kapasite vatandaşların isteklerini karşılayacak ölçüde genişlemektedir. İdareler sundukları hizmetler bakımından memnuniyet ölçümü yapmaktadır. İdare, internet üzerinden değerlendirmeleri alarak, hizmetlerin kalitesini artırmaya yönelik politikalar geliştirmektedir.

Türkiye’de e-idare ile birlikte devlet-vatandaş ilişkileri değişerek klasik bir idare anlayışının yerine varlık gerekçesini vatandaşlarına hizmet etmek olarak tanımlayan, bir idare anlayışına bırakılmaktadır. STK’lar, vatandaşlar ve sosyal medya kamu idarecilerini bu yönde bir değişim için yönlendirmektedir. Vatandaşlar idari süreçler bakımından artık edilgen bir konumdan çıkıp etken bir duruma gelmektedir. Vatandaş sadece seçim zamanı oy vererek yönetime katılmamakta, idarenin almış olduğu kararları denetleyen, karar alma sürecine dâhil olan, bu kararlara yönelik denetim mekanizmalarını aktif kullanma eğilimindedir. Bu gelişmelerle beraber, kamu hizmetlerinin devlet odaklı yapısı değişerek vatandaş odaklı bir yapıya büründüğü görülmektedir¹¹².

Vatandaşa hukuki dinlenilme ve yardım, kendisi ile alakalı belgelere erişim hakkının tanınması, ilgilinin haklı beklentilerine uygun davranılması, karar verme sürecinde idarenin tarafsızlığı, ölçülülük ilkesi, usulde paralelliğin sağlanması, orantılılık, işlem metninde işlemin gerekçesinin ve işleme karşı başvuru yollarının gösterilmesi gibi hakların tanınması ve ilkelerin korunması aynı zamanda hukuk devleti ilkesinin de gereğidir¹¹³. Sayılan nitelikler iyi yönetime ilişkin kamu yönetimi ile idare hukukunun kesiştiği alanlardır. E-devlet dönüşümü ile idareye elektronik ortamda başvuru yapılabilmekte, elektronik ortamda yapılan başvuruya yine elektronik ortamda cevap verilebilmektedir. Verilen cevapta mevzuatta belirtilen husuların bulunması zorunluluğu e-işlemler açısından da geçerliliğini korumaktadır. Özellikle dilekçe hakkının kullanımına ilişkin ve bilgi edinme yasasındaki

¹¹¹ Oğurlu, (2010), s. 129.

¹¹² Özge Uysal Şahin, *Kamu Ekonomisi Perspektifinden Vatandaş Odaklı Kamu Hizmeti Yaklaşımı*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 180.

¹¹³ Akyılmaz,(2003), s. 150.

düzenlemeler ile e-idarenin işleyişine ilişkin hususlar düzenlenmektedir. Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelikte, kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması ve vatandaşların elektronik ortamda bilgilendirilmesine dair düzenlemeler yer almaktadır.

D. DÜNYA'DA E-DEVLET UYGULAMA ÖRNEKLERİ

E-devlet dönüşümünün tarihsel seyrine göz atarken dünya tarihindeki örneklerini incelemek, e-devlet dönüşümünün tarihinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Birleşmiş Milletlerin (BM), 2001 yılında yapmış olduğu bir araştırmaya göre, 169 ülkeden 89'u internet ve bilgi teknolojilerini kullanarak, kamu hizmetlerini ve idari işlemleri elektronik ortamda sunmaya başlamıştır¹¹⁴. Yine BM'nin 2012 yılında yayınlamış olduğu e-devlet araştırma raporuna göre Amerika kıtasının e-devlet konusunda en gelişmiş ülkesinin ABD olduğu, Asya Kıtası'nda ise e-devlet konusunda en gelişmiş ülkenin Singapur olduğu ortaya konulmuştur¹¹⁵. Dünyada e-devletin kullanım alanları giderek artmaktadır. Devletler, vatandaşlara sağladıkları hizmetleri internet ortamına aktarma yarışı içerisine girmiş durumdadırlar. Aşağıda dünya'da e-devlet uygulamaları açısından önemli gelişmeler kat eden birkaç ülke incelenecektir.

1. Singapur

Singapur, 1980'lerin ortalarında bilişim teknolojisi altyapısını, kamu kuruluşlarının birbirleriyle bilişim teknolojileri aracılığıyla iletişimini geliştirmiştir. 1990'ların sonunda e-devlet altyapısı ile kamu hizmetlerinin tek bir çatı altında

¹¹⁴ Kuran, s. 30.

¹¹⁵ United Nations, *E-Government Survey 2012-E-Government for the People*, 2012, s. 127.

vatandaşlara ve özel sektöre sunulmaya başlanmıştır. Singapur hükümeti, 1981’de, Kamu Hizmetleri Bilgisayarlaştırma Programı’ nı başlatmış ve kamu sektörüne kapsayıcı ve değişken çözümler getirmiştir ¹¹⁶ . “Singapur ayrıntılı bir plan çerçevesinde, kamu birimlerinin her birini ayrı ağ sistemine taşıyarak kurumların birbirleriyle bağlantılarını sağlayıp vatandaşların ihtiyaçlarına göre bir sistem organize etmiştir. Bu sistemin başarılı olmasında, daha çok, kurulan telekomünikasyon ve bilişim teknolojileri altyapısı ile ülke nüfusunun az olması önemli rol oynamıştır”¹¹⁷.

Singapur, coğrafi alan ve nüfus olarak küçük bir devlet olmasına rağmen bilişim sistemlerinin gelişmişliği ile dikkatleri üzerinde toplayan bir ülkedir. İleri noktada olan yazılım sistemleri sayesinde kamu sektörü için çok ileri düzeyde imkânlar sunmaktadır. Hatta bu yazılım sistemlerinin bir kısmını, Orta Doğu, Doğu Asya ve Afrika gibi bölgelere ihraç etmektedir.

Singapur’da internet eğitimine büyük önem verilmekte, yaşlılara, işsizlere bedava internet eğitimi sunulmaktadır. Bunların yanı sıra bir çok konuta ücretsiz internet erişiminin olduğu bilgisayar dağıtılmış ve beş yaşın üzerindeki her vatandaşa ücretsiz e-posta adresi verilmiştir ¹¹⁸ . Ülkenin yönetim yapısından kaynaklanan, internet kullanımına ilişkin sınırlayıcı yasal düzenlemeler vardır. Bu yönüyle de ülkenin teknik bakımdan gelmiş olduğu nokta gölgelemektedir.

2. Kanada

Bilişim sistemleri, iletişim teknolojisi konularında Kanada gelişmiş bir ülkedir. Ülkede iletişim ucuz, internet kullanımı yaygın, toplum kamusal hizmetlerin ağ ortamında sunulmasını talep etmekte ve desteklemektedir. Kanada e-dönüşüm çalışmalarını 1980’li yıllarda başlatmıştır.

“Kanada hükümeti, Çevrimiçi Devlet adını verdiği ulusal strateji kapsamında, 80’lerin sonunda kapsamlı bir “Topluluk Erişim Programı”nı uygulamaya koymuş ve

¹¹⁶ Cüneyt Sami Evcimen, *Kamu Yönetiminde e-Devlet Anlayışı ve Maliye Bakanlığı e-Devlet Uygulamaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 29.

¹¹⁷ Özgür Uçkan, *E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 79-81.

¹¹⁸ Evcimen, s. 30.

1999’da “SchoolNet” ve “LibraryNet” projeleriyle tüm kamu kütüphane ve okullarını internet erişimine açan ilk ülke olma sıfatını kazanmıştır. Aynı program kapsamında, 8800 kamusal erişim noktası; kentlerde, kırsal bölgelerde ve Kanada’nın coğrafi yapısı gereği kolay erişilemeyen en uzak bölgelerinde hizmete sokulmuştur”¹¹⁹. Ülkenin en ücra köşelerine internetin ulaştırılması, kamu hizmetlerinin de internet aracılığıyla o bölgelere ulaşmasını sağlamıştır. Kanada, Amerika kıtasının en kuzeyinde bulunan, coğrafi olarak dünyanın ikinci büyük ülkesidir. Coğrafi olarak kamu hizmetlerinin ulaştırılması önünde varolan zorluklar, bilişim sistemleri kullanılarak aşılmaktadır.

“Canada Benefits”, devletin yapmış olduğu finansal destek programları konusunda bilgilendirilmenin yapılabileceği, yardım alınıp alınamayacağını takip edilebileceği bir ağ ortamıdır. GST/HST NETFILE, şirketlerin, kuruluşların mal ve hizmetten kaynaklanan vergilerini ve satış vergilerini internet üzerinden beyan etmesini sağlayan internet kaynaklı bir hizmettir. Filing Centre ise, şirketlerin kurumsal işlemlerle ilgili olarak beyan verme, bilgi aktarma, istatistik gönderme ve şirket işleriyle ilgili danışma gibi olanakları temin eden bir web sitesi olarak hizmet sunmaktadır¹²⁰.

3. İngiltere

İngiliz hükümeti tarafından 1999 yılında hazırlanan “Devletin Modernizasyonu” adlı rapor, kamu kurumlarının ve kamu hizmetlerinin modernizasyonu, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Anılan raporda, 2008 yılına kadar kamu hizmetlerinin elektronik ortamda çevrimiçi olarak erişilebilir olması hedeflenmiş, bu amaçla mevcut altyapının geliştirilerek, dijital imza kullanımının yaygınlaştırılması, sağlık ve eğitim alanlarında bilgi teknolojilerinin yaygın bir şekilde kullanımının sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda İngiltere, 1999 yılında Elektronik Temsilcilik Dairesinin kurulmasıyla e-devlet

¹¹⁹ Uçkan, s.78.

¹²⁰ Turhan, , s. 26.

çalışmalarına hız vermiş, e-devlet çalışmalarında parçalanmışlığın önüne geçilerek, uyulması gereken ortak standartlar belirlenmiştir¹²¹.

İngiltere’de kamu hizmetlerini internet üzerinde sunma yolunda çalışmalarını her geçen gün genişletmektedir. Birçok ülke ile bu konuda yardımlaşma ve işbirliği yoluna gitmektedir. Hali hazırda T.C Adalet Bakanlığı ile Birleşik Krallık arasında elektronik tebliğat sisteminin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürmektedir.

4. Amerika Birleşik Devletleri

“ABD’de 1993’te başlatılan ve tüm kamu hizmetlerinin tek duraklı olarak çevrimiçi sunulması hedefini güden “Access America” e-devlet programı kapsamında 2003 yılına kadar, bağımsız olarak verilen kamu hizmetlerinin bir portal bünyesinde bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Program kapsamında “firstgov” adlı internet sitesi tasarlanmış ve 2001 yılında hizmete girmiştir”¹²². ABD’deki e-devlet uygulamaları önceleri eyaletler seviyesinde farklı kamu idareleri birimlerinin inisiyatifi ile çalışmaya koyulmuştur. Söz konusu kuruluşların başında Ulusal Gelir İdaresi (IRS) gelmekte, vergi ödemesi ve beyanname verilmesi internet üzerinden sunulan ilk kamu hizmetlerindedir¹²³.

Bilgilendirme, genel idari faaliyetler, pasaport, kamusal satış ve ihaleler, eğitim, sağlık, güvenlik gibi birçok kamu hizmeti bugün elektronik ortam aracılığıyla sunulmaktadır.

¹²¹ Mehmet Devrim Aydın, “e-Avrupa+ Türkiye: Bilgi Teknolojileri Alanında Avrupa Birliği Kriterlerine Uyum”, *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.23, S.1, Ankara, 2005, s. 298.

¹²² Ahmet Nohutçu, Demokan Demirel, “Dünyada E-Devlet Uygulamaları”, *Türk İdare Dergisi*, S. 477, 2005, s. 36.

¹²³ Uçkan, s. 74.

5. İnan

İnan'ın e-devlet projesi olan TAKFA projesi, ilk olarak 2000'li yılların başında Rehberlik Makamı öncülüğünde hazırlanmıştır. Projenin temel gayesi, ülkenin kamu yönetimi sisteminin tüm bölümlerinde ve sunulan her tür kamu hizmetinde bilişim sistemlerinin yaygınlaştırılmasıdır. E-devlet alanında istenen sonuçlara tam olarak ulaşıldığının söylenmesi ise biraz güçtür. İstenen sonuçlara ulaşılamamasında, e-devlet uygulamalarında örgütlerin tepe yöneticilerinin isteksiz olması, teknik altyapı eksiklikleri, e-devlet projelerinin talep yerine arz odaklı olarak oluşturulması, veri gizliliği standartlarının olmaması gibi etkenlerin etkisinin olduğu görölmektedir¹²⁴.

¹²⁴ Kheyrollah Sarboland, "İnan'da e-Devlet", *Sosyo Ekonomi Dergisi*, S.17, C.17, 2012, s. 146-147.

İKİNCİ BÖLÜM

E-DEVLET DÖNÜŞÜMÜNÜN İDARE HUKUKUNA YANSIMALARI

E-dönüşüm, sosyal hayatın her alanında değişim ve dönüşümü sağladığı gibi kamu hukuku alanında da kendisini göstermektedir. Doğal olarak devlet mekanizması da bu durumdan etkilenmektedir. Devlet organlarının kuruluşundan, işleyişine, vatandaş ile temas şekline kadar tüm süreçler bu değişimden etkilenmektedir. Bilişim teknolojilerinin kamu kurumlarında kullanılmaya başlanması ile hem kurumsal manada işleyişte gözle görülür bir hızlık ve rahatlama görülmekte, hem de vatandaşın kamudan aldığı hizmetlere karşı memnuniyeti artmaktadır. Bilişim sistemlerinin kamu sektöründe kullanılması sürecinin tamamını ifade eden kavrama “E-devlet dönüşümü” adı verilmektedir. Çalışmamızın ikinci bölümünde bilişim sistemlerinin devlet mekanizmasında kullanımı, devlet ile elektronik sistemlerin bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkan uygulamalar ve bu uygulamaların Türkiye’deki örnekleri incelenecektir.

Yine bu bölümün ikinci kısmında e-devlet dönüşümünün idare hukukundaki temel kurumlar üzerindeki yansımaları ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. İş süreçlerinde ortaya çıkan birçok yeniliğin hukuki altyapısına yönelik bilgiler verilecektir. Vatandaşın sevdiği e-idarenin, kamu hukuku ilkeleri çerçevesinde şekillenen hizmetlerinin ve işlemlerinin gerçekleşme süreçleri aktarılacaktır. İdare hukuku alanında ortaya çıkan elektronik yeniliklerin hem mevzuat hem de idare hukuku anlayışında meydana getirdiği/getirebileceği değişiklikler incelenecektir.

A. TÜRKİYE’DE E-DEVLET DÖNÜŞÜMÜ

1. Tarihsel Gelişim

Ülkemiz de birçok ülke gibi bilgi toplumunun gereklerini yerine getirmek için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Sosyal hayatta klasik yöntemlerle yürütülen birçok hizmet, iş ve işlem, bilgi toplumu gerekleri çerçevesinde yeniden düzenlenmektedir.

Geleneksel usullerle yürütülen işlerin internet ortamına aktarılması süreci, e-dönüşüm çalışmaları çerçevesinde yürütülmektedir. Bu dönüşüm sürecinde ilk proje, tamamen ülkemizin kaynakları kullanılarak geliştirilmiş olan Kamu-Net Projesi, ikinci proje ise, AB'ye uyum süreci nedeniyle dâhil olunan ve bir önceki projenin yerini alan E-Dönüşüm Türkiye Projesi'dir.

Türkiye'de e-devlet çalışmaları uzun zaman boyunca kamu kurumlarının bireysel inisiyatifleri düzeyinde kalmıştır. Ancak, 15-16 Haziran 2001'de Göteborg'da yapılan Avrupa Birliği liderler zirvesinde Türkiye de "e-Avrupa+" projesine imza atmış ve Başbakanlık koordinasyonunda "e-Türkiye" çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmaların temel hedefi bilgi toplumunun temel altyapısını oluşturma çabaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin; internetin daha hızlı ve ucuz hale getirilerek internet kullanımının artırılması ve insan kaynaklarına yatırım yapılması çalışmaları bunlar arasındadır¹²⁵.

"1998 yılında yayınlanan bir Başbakanlık genelgesiyle gerek "e-Avrupa+" gerekse e-Türkiye çalışmaları doğrultusunda e-devlete geçiş vizyonunu oluşturmak amacıyla KamuNet Teknik Kurulu oluşturulmuş ve bu kurul 28 şubat 2002 tarihinde yeni bir örgüt yapısıyla göreve başlamıştır. Kamu Net Teknik Kurulunun önemli görevlerinden başlıcası, bilgi toplumuna geçiş sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin olanaklarından yararlanarak devletin etkin, şeffaf, güvenli, hızlı ve kesintisiz hizmet sunacak kurumların sanal ortama taşınmasını sağlamak ve devlet ile vatandaş arasındaki ilişkileri elektronik ortamda yürütmek için elektronik bir devlet oluşturmaktır"¹²⁶. 1991 yılında ortaya koyulan iradeyle devletin, bilişim sistemleri ile donanması kapsamlı projelerle geliştirilmiştir. Bu projelerle beraber devlet yapımız hukuk devleti ilkeleri daha güçlü olarak görünür olmuştur.

Kamu hizmetlerinin tek bir portal üzerinden sunumuna ve vatandaşların devlet hizmetlerine elektronik ortamdan erişimini sağlayacak olan e-devlet kapısının

¹²⁵ Asım Balcı, Bayram Çoşkun, Namık Kemal Öztürk, Ahmet Nohutçu, *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003, s. 272.

¹²⁶ DPT, *Kamu Net Teknik Kurulu e-Devlet Çalışmaları*, (2002), http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2014/04/e-Devlete_Gecis_Surecinde_KAMU-NET_Calismalari.pdf.(E.T 30.09.2018.)

kurulmasına dair Bakanlar Kurulu' nun 2006/10316 sayılı kararı ile çalışmalar başlamıştır¹²⁷.

2003 yılından itibaren e-Dönüşüm Türkiye Projesi başlatılmış ve bu yönde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı bünyesinde Bilgi Toplumu Dairesi kurulmuştur. Ülkemizde yapılan son Anayasa değişiklikleri ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sağlanmış olup, birçok kurumun görevi de Cumhurbaşkanlığı bünyesinde oluşturulan ofis ve kurullara devredilmiştir. Bilgi Toplumu Dairesi de Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı uhdesine alınmıştır.

Bakanlar Kurulunun 2006/10316 sayılı kararı ile kamu hizmetlerinin tek bir portal üzerinden yürütülmesi yönünde Ulaştırma Bakanlığına görev verilmiştir. Bu kapsamda Türksat ile yapılan çalışmalar ile <https://giris.turkiye.gov.tr> portalı geliştirilmiştir. Bu porala aktarılan elektronik kamu hizmetlerinin sayısı her geçen gün artmaktadır¹²⁸.

Ülkemiz idari yapısının, hızla gelişen dünyaya ayak uydurmasının sağlanması ve dijital ortamda hızlı ve güvenli bir şekilde hizmet ve işlem sürekliliğinin sağlanması gayesiyle teknik ve hukuki çalışmalar sürmektedir. İdare, faaliyetlerini icra ederken, basılı belgeleri azaltmak ve bu sayede zaman, işgücü ve kırtasiyeciliğin azaltılması suretiyle tasarrufa gidilmesi hedeflenmektedir. Türkiye'de uzun yıllar kurumların kendi inisiyatifleriyle başlattıkları bireysel projeler ile e-devlet çalışmaları sürmektedir. Yeni hükümet sistemi ile birlikte e-devlet vizyonumuzun, merkezi ve sistemli bir şekilde yürütülmesine yönelik koordinasyon çalışmaları yapılmaktadır.

2. Türkiye'de E-Dönüşüm Çalışmaları

Hayat başladığı andan itibaren değişim de başlamaktadır. Heraklitos'un söylediği gibi, "Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir." Sanayi devrimi ile insanlığın yaşadığı değişim, günümüzde bilgi toplumuna geçişle farklı bir tarzda

¹²⁷ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060420-3.htm>. (E.T. 02/10/2018)

¹²⁸ Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı, [file:///C:/Users/Hp/Downloads/20152018_bilgi_toplumu_stratejisi_ve_eylem_plani%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Hp/Downloads/20152018_bilgi_toplumu_stratejisi_ve_eylem_plani%20(1).pdf). (E.T. 30.09.2018.)

yaşanmaktadır. Bilgi devrimi ile yeni bir çağ açılmaktadır. Sanayi toplumunda mal üretimi ön planda iken şimdi bilgi üretimi ön plandadır.

Küreselleşme ve internet çağı bizlerin zaman ve mekân algısını değiştirmekte ve toplumsal yapıları değişime uğratmaktadır. Bilgi toplumunda bilgiye daha hızlı ulaşılmakta, ülke sınırları ortadan kalkmakta ve dünya standartları önemli hale gelmektedir. Bireyler, şirketler, kurum ve kuruluşlar bilişim ve iletişim teknolojilerinin getirdiği değişimlere uyum sağlamak zorundadır. Bu değişimlerden toplumu en çok etkileyenlere “e-dönüşüm” deniyor. Bir amaca ulaşmaya yönelik değişimleri simgeleyen dönüşümün kontrolü ancak iyi bir planlama ile olur. E-dönüşümün başında yer alan “e” harfi tüm yaşantımızın elektronikleştiğinin, değişip geliştiğinin en önemli göstergesidir¹²⁹.

Ülkemizin bilgi toplumu olma yolunda yapmış olduğu bütün çalışmaları e-dönüşüm olarak ifade edebiliriz. Bu çalışmalar özellikle 2000’li yılların başından itibaren ivme kazanmıştır. Kurumsal manada E-Dönüşüm Türkiye Projesinin yürütücüsü olarak DPT’ye görev verilmiştir. 2011 yılında DPT kapatılarak, görevleri Kalkınma Bakanlığına devredilmiştir. Ülkemiz e-dönüşüm çalışmalarına geç başlamışsa da, bugün e-dönüşüm çalışmaları hızlı ve yoğun olarak sürmektedir. Çalışmaların eş güdüm içerisinde sürmesi için koordinasyon kurulları ihdas edilmiştir.

Değişen ve dönüşen toplum yapısıyla beraber kamu kuruluşlarında bilişim sistemlerinin etkin ve verimli kullanımını zorunlu hale getiren dört temel faktör söz konusudur. Bu faktörler şu şekilde açıklanabilir¹³⁰:

1. Vatandaşın, değişim ve dönüşümle beraber yaşamsal taleplerinin sürekli olarak artması,
2. Kamu hizmeti maliyetlerinin teknolojilerin desteği ile düşürülebilecek olması,
3. Küresel ilişkilerin bu kadar yoğun olduğu böyle bir dönemde, doğru bilgiye en kısa sürede ulaşmak ve bunu ilgisine ulaştırmak çok büyük önem arz etmektedir. Özel sektörün küresel rekabet içerisinde sağlıklı

¹²⁹ Abdulkadir Gürbüz, *E-Dönüşüm ve İş Yaşamına Etkileri*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 10.

¹³⁰ Semih Isıksal, *E-Devlet Dönüşümünde Kamu Kurumlarının Yapması Gerekenler*, Türkiye Bilisim Derneği, Ankara, 2004, s. 10.

- olarak varlığını sürdürmesi için kamunun lokomotif görevi üstlenerek karar süreçlerini desteklemesine ve yönlendirmesine gereksinim duyulması,
4. Kamu idaresinin etkin ve tutarlı olması için şeffaflığın artırılması gereksinimi.

3. E-Devlet Dönüşümünün Altyapısı

E-devlet altyapısının oluşturulmasında hukuki, teknik, ekonomik ve sosyal alanlarda değişimlerin yapılması için öncelikle yapılması gereken işler vardır. İnternet üzerinden sunulan hizmetlere geçiş yaparken, ihtiyaç duyulan hukuki düzenlemeler, bilişim ve donanım altyapı tasarımları gerçekleştirilmeli, toplumun sisteme uyumu için gerekli eğitimler verilmelidir. E-devlet yatırımları büyük maliyetler içeren yatırımlardır. Sadece bilgi işlem bütçelerinin ile sınırlı yapılacak yatırımlar değildir, tüm kamu birimlerini ilgilendiren bir yaklaşım ile yatırımlar yapılmalıdır. Vatandaşların en etkin biçimde hizmet alabileceği teknolojiler belirlenmeli ve gerekli servis altyapısı oluşturulmalıdır¹³¹. E-devlet dönüşümünün sağlıklı olabilmesi için, iletişim altyapısı ve bu altyapıyı destekleyen birçok yasal düzenleme ve diğer mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır. Ülkenin ekonomik refah seviyesi de ağ toplumuna geçişte önemli bir etkidir. Topluma hâkim olan kültürel yapının da e-dönüşüm ile gerçekleşenleri desteklemesi ve içselleştirmesi, bu açıdan kültürel faktörde önemlidir.

3.1. Hukuki Altyapı

E-devlet hizmetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından dikkate alınması gereken hususların başında, ihtiyaç duyulan yasal düzenlemelerin yapılması suretiyle e-devlet dönüşümünün hukuki alt yapısının oluşturulması gelmektedir. Bu düzenlemeler neticesinde, e-devlet uygulaması ile birlikte elde edilen sonuçların yasal

¹³¹ Nacar, s.27.

olarak geçerliliği sağlanmış, elektronik ortamında yapılan işlemlerden meydana gelen hukuki sorumluluklar konusunda oluşabilecek boşluklar ortadan kaldırılmış olacaktır¹³². AB uyum süreci de e-dönüşüme yönelik mevzuat hazırlama sürecini hızlandırmaktadır. Hukuki altyapının geliştirilmesi teknik alanın önündeki engelleri kaldırmakta ve yeni imkânlar sunmaktadır.

Bilgi teknolojilerinin her geçen gün yaşamımızda daha büyük bir yer edinmesi doğal olarak beraberinde sorunlarında oluşmasına neden olmaktadır. Bu sorunların başında hukuki durumlardan kaynaklanan sorunlar olduğu görülmektedir. Bilişim sistemlerinin kullanımından doğan uyumsuzluklara karşı gerekli yasal düzenlemelerin yapılması zorunluluk arz etmektedir. Bu gaye ile ülkemizde ihtiyaçlar çerçevesinde farklı alanlarda düzenlemeler yapılmaktadır. Bu başlık altında mevzuatta yapılan bu düzenlemelere dair kısaca bilgiler verilecektir.

Elektronik imza kullanımına ilişkin düzenleme: Bir kişinin elektronik ortamdaki belgeleri nasıl imzalayacağı sorusuna 5070 sayılı kanun ile çözüm bulunmaktadır. 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, 15.01.2004'de kabul edilmiş, 23.01.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Kanunun 1 ve 2. maddelerinde düzenlemenin amacı, elektronik imzanın hukukî ve teknik yönleri ile kullanım alanına ilişkin usul ve esasları düzenlenmek olduğu ifade edilmektedir. Anılan kanun ile elektronik imzanın hukuki alt yapısının, elektronik sertifika hizmet sağlayıcılarının faaliyetlerinin ve her alanda elektronik imzanın kullanımına ilişkin işlemlerin kapsam alanına alındığı belirtilmektedir. Kanunun 5. maddesinde güvenli elektronik imza ile ıslak imzanın aynı hukuki sonuçları doğuracağı düzenlenmekte, kanunun diğer maddelerinde de elektronik imza ile ilgili tanımlamalara ve hukuki sorumlulukla ilgili düzenlemelere yer verilmektedir¹³³. Artık hayatta birçok yazışma elektronik ortamda yapılmaktadır. Bu yazışmaların güvenli bir şekilde yapılması için bazı tedbirler alınmakta ve suistimallerin önüne geçmek için yasal altyapılar güçlendirilmektedir. Öte yandan, kamu kurumlarının işlemlerinin geçerliliği ve güvenliği adına TÜBİTAK tarafından tasarlanan Kamu Mührü 2019 yılı içerisinde yaşamımıza girecektir. E-imzanın bireysel yönü olmasına rağmen "Kamu Mührü" kurumsal bir yöne sahip olacaktır. Kamu mührü ile beraber, özel ve tüzel kişiler adına artık elektronik ortamda

¹³² Kırçova, (2004), s. 162.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, 23.01.2004 tarih ve 25355 sayılı Resmi Gazete.

işlemler daha çok yapılabilecektir.

Bilgi edinme hakkına ilişkin düzenleme: Artık vatandaş devletin yapmış olduğu birçok işe ait bilgiye ulaşabilmektedir. Adalet Bakanlığınca hazırlanan ve 2003 yılının Ekim ayında TBMM' ye sevk edilen 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Meclis tarafından 2003 yılının Ekim ayında kabul edilerek ve 2004 yılının Mayıs ayında yürürlüğe girmiştir. Kanun, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetlerini yürütürken, demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olarak eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkeleri göz önüne alınarak bireylerin bilgi edinme haklarını düzenlemektedir. Bu kanun ülkemizin bilgi toplumu yolunda attığı önemli adımlardan biridir. Kanunun 6. maddesinde, bilgi edinme başvurularının kişinin kimliğinin ve imzasının veya yazının kimden neşet ettiğinin tespitine yarayacak başka bilgilerin yasal olarak belirlenebilir olması kaydıyla elektronik ortamda veya diğer iletişim araçlarıyla da yapılabileceğini özel olarak düzenlenmektedir¹³⁴. Kanunadaki düzenleme uyarınca, kamu kurumları kendilerinden talep edilen bilgi ve belgelerin onaylı kopyasını 15 gün içinde talep sahibine vermekle yükümlüdür. İstenen bilgi veya belgenin kopyasının verilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, talep sahibinin belgeyi ilgili kurumda incelemesine izin verilmektedir. Sözlü başvurular da mümkün olduğunca kısa süre içerisinde usulüne uygun olarak cevaplandırılmaktadır¹³⁵.

Kişisel bilgilerin güvenliğine ilişkin düzenleme: 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 23/05/2007 tarih ve 26530 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmak suretiyle yürürlüğe girmiş olup, 5651 sayılı Kanun ile de, içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcıların yükümlülük ve sorumlulukları ile internet ortamında işlenen belirli suçlarla içerik, yer ve erişim sağlayıcıları üzerinden mücadeleye ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesinin amaçlandığı belirtilmektedir. Söz konusu kanunla internet kullanımının hukuki

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu, 24.10.2003 tarih ve 25269 sayılı Resmi Gazete.

¹³⁵ Mehmet Ali Meydanlı, *E-Devlet ve Türkiye'de E-Devlet Uygulamalarını Kamu Hizmetleri Üzerindeki Etkisi: İçişleri Bakanlığı Mernis Uygulaması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 100-101.

altyapısı ve ilgililerin hukuki sorumlulukları düzenlenmeye çalışılmaktadır¹³⁶.

Elektronik haberleşmeye ilişkin düzenleme: 10 Kasım 2008 tarihinde yürürlüğe giren Elektronik Haberleşme Kanunu, elektronik haberleşme ile ilgili yürürlükteki mevzuat hükümlerinin çoğunu değiştirmektedir. AB ile uyum konusunda esas teşkil edecek düzenlemelere yer vermektedir. 5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu, 25/06/2005 tarih ve 25856 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmak suretiyle yürürlüğe girmiş olup, 5369 sayılı Kanununun 1. maddesinde, kamu hizmeti niteliğine haiz, ancak işletmeciler tarafından karşılanmasında mali güçlük bulunan evrensel hizmetin sağlanması, yürütülmesi ve elektronik haberleşme sektörü ile bu Kanun kapsamında belirlenen diğer alanlarda evrensel hizmet yükümlülüğünün yerine getirilmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi hedeflenmektedir. Elektronik haberleşme hizmetlerini düzenleyen bu kanun, elektronik ortamda yapılacak faaliyetlerin teknik altyapısı için gerekli her türlü hizmeti doğrudan veya dolaylı ilgilendirir¹³⁷.

Türk Ceza Kanunu’nda, bilişim sisteminin insan yaşamını çok fazla etkilemeye başlamasıyla bu yönde düzenlemeler yapılmaktadır. TCK’nın 135. maddesinde kişisel verilerin kaydedilmesi, 136. maddesinde verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme, 243. maddesinde bilişim sistemine girme, 244. maddesinde sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme gibi düzenlemelere yer verilmektedir.

3.2. Toplumsal Altyapı

Bilgi toplumu olma yolunda olan ülkelerin, yıllardan beri getirdikleri davranış kalıplarında, yaşantı şekillerinde e-dönüşüm çalışmaları çerçevesinde değişiklikler meydana gelmektedir. E- dönüşüm ile beraber toplumların hem idare mekanizmasında

¹³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 23.05.2007 tarih ve 26530 sayılı Resmi Gazete.

¹³⁷ Oğurlu, s. 91.

hem de vatandaşın yaşamında önceden örneğine rastlanmayan değişiklikler olmaktadır. Topluma bu değişimin iyi anlatılması, toplumun değişiklikleri benimsemesini kolaylaştıracaktır.

Vatandaşların, kolay şekilde bilgisayar eğitimi almalarının önü açılmalı, vatandaşlarda bilişim sistemleri hakkında farkındalık oluşturacak eğitimler yapılmalıdır. Bu işin devlete bakan yönüdür. Bunun dışında özel sektöründe e-dönüşüm ile gelen değişikliklerin toplumsal altyapısının güçlendirilmesi adına sürece dâhil olması gerekmektedir. Üniversiteler, ilgili sivil toplum kuruluşları ve özel sektör birlik ve temsilcilerinin bir disiplin içerisinde sürece katkıda bulunmaları sağlanmalıdır¹³⁸.

E-devlet uygulamaları mekândan bağımsızlık sağladığından hizmet sunumunda coğrafi kısıtlamaları, vatandaşlar açısından hizmet farkının kaldırılması, engelli kullanıcıların daha aktif katılımı bakımından değerlendirildiğinde dönüşümün pro-aktif etkileri daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle e-devlet uygulamalarını aktif bir şekilde hayata geçiren ve vatandaşa ulaşımı daha kolay olan yerinden yönetim kuruluşları tarafından e-devlet kullanımını kolaylaştıracak bir takım özel hizmetler topluma verilmektedir. Bu hizmetler vatandaşlara anlatılmalıdır, sadece idarecilerin bildiği bir sistem olmaması için toplumun ilgisini çekecek tanıtım ve duyuru çalışmaları çoğaltılmalıdır.

E-devlet, e-kurum gibi kavramların yerleşmesine paralel olarak e-vatandaş olgusu da kendiliğinden gelişme gösterecektir. Katılımcı demokrasi seviyesinin yakalanması bakımından e-imza, önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. E-devlete geçiş için, gerek halkın gerekse seçilmiş idarecilerin, demokratik katılım hakkına önem veren bir anlayışa sahip olmaları gerekmektedir¹³⁹. E-devlet dönüşümü sürecinde sivil topluma büyük görevler düşmektedir. Mevzuata yönelik değişiklikler için yasama organını harekete geçirme, topluma yapılan değişiklikleri anlatma bakımından STK' lar çok önemli işleve sahiptir.

¹³⁸ Aynur Baykal, "E-Devlet Dönüşümü", *Polis Dergisi*, S. 37, Ekim-Kasım-Aralık, 2003, s. 12.

¹³⁹ Bülbül, s. 111-112.

3.3. Teknik Altyapı

E-devlet dönüşümü kapsamında teknolojik dönüşüm bir süreç olarak tanımlanabilir ancak e-dönüşüm kapsamında teknoloji araç olarak kullanılmaktadır. Teknolojik dönüşüm, e-devlet uygulamalarında verimlilik ve süreklilik adına önemli bir role sahiptir. Bilgi teknolojileri altyapısı ile ilgili çalışmalar genel olarak; donanım, yazılım, güvenlik ve ağ mimarisi olarak şekillenmektedir¹⁴⁰.

İdarenin elektronik ortamda hizmetlerini sunması ve işlemlerini yapması için elektronik bir iletişim kanalına ve iletişim sistemini destekleyecek donanımsal yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bilişim sistemleri e-devletin temelini oluşturur. Bu nedenle e-devlet organizasyonu için ciddi bir teknik yatırıma ihtiyaç vardır. Geçtiğimiz 10 yıl içerisinde e-devletin önemli teknik destekleyicileri telefon, fax, telsiz, telgraf iken günümüzde bu vasıtaların yerini bilgisayar ve yazılım ürünleri almaktadır. Devlet değişen teknolojiyi takip edip ona ayak uydurmak mecburiyetindedir. Burada, bilişim sistemlerini satın alarak e-devlet altyapımızı oluşturmamız ve sürdürmemiz çok maliyetli olacaktır. Ülkemizin bilişim sistemlerini üretebilir hale gelmesi gerekmektedir. Sağlıklı bir e-devlet organizasyonu için bu gereklidir.

“E-devlet açısından teknik altyapı iki perspektiften değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Bunlardan birincisi vatandaşların elektronik devlet hizmetlerine hızlı ve ucuz erişimini sağlayacak yapının her aşamasındaki kullanım hedeflerine bağlı olarak gerçekleştirilmesi ve yoğun kullanıcı potansiyeli bulunan yerlerde bedava internet erişimi sağlayacak noktaların yapılmasıdır. İkinci perspektif ise, internete açılan devlet kurum ve kuruluşlarında teknik altyapının sağlanmasıdır”¹⁴¹. E-devlet oluşumunda, bilgisayar donanımları ve yazılımlarının etkin kullanımı ile birlikte bilgi üretimi ve paylaşımı da çok önemlidir. Bu amaca uygun olarak kurulan kurumsal internetler e-devletin en önemli adımıdır¹⁴². Kurumsal internetler sayesinde kurumlar verileri ağ ortamına aktarılmakta, çalışanlar internet üzerinden iletişim kurabilmiş olmaktadır.

¹⁴⁰ Bülbul, s. 119.

¹⁴¹ Metin, s. 57.

¹⁴² Demirel, s. 99-100.

Oluşturulan kurumsal internet/intranet/extranet'ler, e-devlet oluşumunun da temel adımıdır. Ağ ortamına aktarılan kamu hizmetleri vatandaşların talepleri dikkate alınarak şekillenmekte, internet üzerinden sunulan hizmetlerin sayısı arttıkça vatandaşların elektronik ortama dâhil olma oranı artmaktadır. Vatandaşların teknik altyapıya uyumu kolaylaşmakta ve hızlanmaktadır.

3.4. Ekonomik Altyapı

E-devlet orgaznizasyonun temelini bilişim teknolojileri oluşturmaktadır. Bu dönüşüm için büyük bir teknik alyapı gerekmektedir. Bunun için de finansman ihtiyacı doğmaktadır. Teknolojiyi ithal eden bir ülke olarak e-devlete geçiş sürecimiz çok maliyetli olmaktadır. Bu alanda büyük yatırımlar yapılmakta, e-devlet için ayrılan kaynakların büyük çoğunluğu ülke dışına çıkmakta; çünkü e-devlet dönüşümü için alınan yazılım programları ve donanımların büyük çoğunluğu ithal edilmektedir.

E-devlet geçiş sürecinde kullanılacak finansmanın ne kadar olacağı kesin olarak bilinmemektedir. Çünkü bu organizasyon durağan bir yapıya sahip değildir. Her geçen gün yeni bir sistemin alınması ihtimali ortada bulunduğundan harcamalar artmaktadır. Ülkemizde DPT'nin 2002-2007 Dönemi Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojisi Yatırımları Raporu incelendiğinde kamu kesiminin 2006-2007 yılı arasında BİT için 2 yıllık sürede yaklaşık 1,6 milyar TL'lik yatırım harcaması yaptığı görülmektedir¹⁴³. Bu rakam bile e-devlet dönüşümünün ne kadar pahalı dönüşüm süreci olduğunu göstermektedir. Bu maliyeti arttıran en önemli faktör, ürünlerin büyük çoğunluğunun ithal edilmesidir. Son zamanlarda ülkemizde bu alana ilişkin inavasyon çalışmaları artmaktadır. Ülkemizde üretilecek ürünlerle e-dönüşüm sürecinin maliyet sorunu aşılmış olacaktır.

¹⁴³ Abdullah Naralan, "Türkiye'de E-Devlet Güçlükleri", *Ekev Akademi Dergisi*, C.12, S.37, Erzurum, 2008, s. 37.

4. Türkiye’de E-Devlet Uygulamalarına Örnekler

Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler ülkemizde idari alanda yeni uygulamaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bilgi toplumu içerisine giren devletimiz teknolojiyi birçok farklı alanda kullanmaktadır. Gelişmiş tüm ülkeler ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeleri için teknolojiyi aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu nedenle toplumlar, bilgi seviyelerini artırmayı sürdürmek, bilgiye erişmek, erişilen bilgiyi kullanılabilir hale getirip yaymak ve bu bilgilerden teknik araçlar üreterek rekabeti sürdürmek zorundadırlar. Bu rekabetçi süreç her türlü organizasyonu etkilediği gibi devletleri de etkilemekte, çağın gereklerine uygun teknolojiyi kullanan elektronik ortamda iş ve işlemlerin yapılabildiği bir devlet anlayışını ortaya çıkarmakta ve günümüzde kısaca “e-devlet” diye adlandırılan elektronik devletin doğuşuna zemin hazırlanmaktadır¹⁴⁴. Aşağıda, geçmişten günümüze Türkiye’deki e-devlet uygulamalarından seçilen birkaç örnek verilmektedir.

4.1. MERNİS

MERNİS (Merkezi Nüfus İşleri Sistemi); nüfus bilgilerinin bilgisayar ve internet ortamında tutulmasına, biraraya getirilen bilgilerin kamu hizmetleri ve vatandaş için çok yönlü değerlendirilmeye tabi tutulmasına ve nüfus hizmetlerinin burada oluşturulan esaslara göre yeniden düzenlenmesine yönelik bir süreçtir. Veritabanında 120 milyonun üzerinde kayıt bulunan MERNİS Projesi 2003 yılı Ocak ayı itibarıyla tamamlanmıştır. Proje çerçevesinde kamu kurumlarının vatandaşlar için kullandığı çeşitli numaralar da tekilleştirilmekte ve vatandaşların her kurum için kullandığı farklı numara ve sembol uygulaması da sona erdirilmektedir¹⁴⁵.

Dünya Bankası ve BM tarafından desteklenen çalışma 1976 yılında başlamış ve günümüzde geliştirilmektedir. MERNİS, İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık

¹⁴⁴ Nacar, s. 82-83.

¹⁴⁵ DPT (2005), *e-Devlet Proje ve Uygulamaları*, DPT Yayını, Ankara, s.63-64.

İşleri Genel Müdürlüğü tarafından takip edilmektedir. Dijital ortama aktarılan bu bilgiler vesilesi ile nüfus ve aileye ilişkin istatistikler hızlı ve doğru bir şekilde alınabilmektedir.

MERNİS Projesinin genel olarak topluma sunduğu hizmetler şunlardır¹⁴⁶;

- Nüfus bilgilerinin bilgisayar ve internet ortamına aktarılması ile ilçe nüfus veri tabanlarının oluşturulması,
- İlçe Nüfus Müdürlüklerinde nüfus hizmetlerinin sunulmasında bilişim teknolojilerinin kullanılması,
- Merkezi Nüfus Veri Tabanını oluşturulmasını sağlamak,
- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına tekil kimlik numarası verilmesini sağlamak,
- Kimlik numaraları kullanılarak, kamu ve özel sektör arasında kişisel verilerin aktarımını çevrimiçi ortamda sağlamak,
- Nüfus bilgilerine ilişkin istatistiksel verileri, bilişim teknolojilerini kullanarak daha sağlıklı ve süratli elde etmek,
- Kimlik bilgilerini kamu kuruluşları ile paylaşarak vatandaşların hizmeti kolay ve güvenilir almasını sağlamak,
- Bürokrasiyi azaltarak, devlet ile vatandaş arasındaki ilişkiyi güçlendirici bir hizmet anlayışını sağlamak.

Tüm dünya genelinde meydana gelen göç hareketleri, mülteci sorunları ve bununla beraber ortaya çıkan güvenlik sorunları nüfus verilerinin doğru tutulmasının önemini daha da arttırmaktadır. Vatandaşların kişisel durum bilgilerinin elektronik ortamda tutulması ve anlık olarak güncellenmesi idarenin eğitim, sağlık, kültür, ekonomi ve güvenlik alanlarında yapacağı hizmetler açısından büyük önem arz etmektedir. Vatandaşlar açısından ise artık nüfusa ilişkin birçok işlemin çevrimiçi

¹⁴⁶ [\(https://www.nvi.gov.tr/hakkimizda/projeler/mernis/genel-olarak-mernis.\(online\)\)](https://www.nvi.gov.tr/hakkimizda/projeler/mernis/genel-olarak-mernis.(online)) (E.T.04.10.2018.)

olarak yapılması imkânı, zaman kaybını en aza indirmektedir. Birçok kurumun MERNİS ile entegrasyonun olması, vatandaşın her kuruma nüfus kayıtlarını ibraz etme zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır.

MERNİS, ilk aşamada kamu hizmetlerinin yürütülmesinde tüm vatandaşların gerekli bilgi kayıtlarını tutmuş, ancak sistemde ikâmet adresi bilgisinin bulunmaması nedeni ile büyük eksiklik hissedilmiştir. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla, 2006 yılında 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu çıkartılarak “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi” hayata geçirilmiştir. Sistem ile “Kişilerin yerleşim yerlerine göre nüfus bilgilerinin güncel olarak tutulduğu, nüfus hareketlerinin her an izlenebildiği, MERNİS kayıtlarındaki TC Kimlik Numarasına göre kişiler ile ikâmet adreslerinin eşleştirildiği bir kayıt sistemi” oluşturulmuştur¹⁴⁷.

4.2. VEDOP

Türk vergi sisteminde ödeme dönemleri farklı olan birçok vergi bulunmaktadır. Bir müessese, en az 20 vergi beyannamesi hazırlamak ve her ay yaklaşık olarak üç defa beyanname vermek durumunda kalmaktadır. Bu işleri yürütmek için de vergi dairelerine gitmek zorundadır. Kâğıt tabanlı olarak kurulmuş olan bu sistem, vergi yükümlülerinin vakit ve zamanının israf olmasına ve ayrıca vergi dairesi personelinin verimsiz kullanımına sebep olmaktadır¹⁴⁸.

VEDOP (Vergi Daireleri Otomasyon Programı), 1995 yılında vergi dairelerinde otomasyon sisteminin kullanılması amacıyla pilot bir proje olarak başlamıştır. Bu program ile Maliye Bakanlığı ve bankaların etkin çalışabildiği anlaşılınca geliştime çalışmaları yapılmıştır. VEDOP-1 1998-2001 yılları arasında uygulanan bir otomasyon sistemidir. Daha sonra 2004 yılında başlatılan VEDOP-2 çalışması ile vergi kayıp ve kaçığının azaltılması, vergi gelirlerinin arttırılması, mükelleflere daha kaliteli hizmet sunulması, kurumlar ile GİB arasında entegrasyon

¹⁴⁷ H. Erdal Demir, Ertuğrul Bayram, Burak Kocaoğlu, “Mernis Projesi ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Çevresinde 7201 Sayılı Tebligat Kanunu ve Bu Kanuna Dayalı Çıkarılan Tebligat Tüzüğünde Yapılması Gerekli Değişiklik Önerisi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Y.68, S.2010/3, Ankara, 2010, s. 250-251.

¹⁴⁸ Karaaslan, s.145.

sağlanması amaçlanmıştır. 2007 yılında VEDOP-3' ün çalışması başlamış ve kısa süre içinde uygulamaya geçmesi ile vergi, ceza ve gecikme zamlarını, elektronik ortamda tahsil edebilecek, elektronik ortamda haciz işlemi gerçekleştirilebilecek, bütün veriler aynı anda arşive de yüklenebilecek hale gelmiştir. Böylece vatandaşın vergi dairesine gitmesine gerek kalmaksızın idare birçok işlemi yapabilmekte ve muhataba iletebilmektedir.

VEDOP çalışmasının yapılmasındaki amaçları genel olarak aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür¹⁴⁹:

- Ülkemizdeki tüm vergi dairelerinde otomasyon sistemlerinin kurulması ile vergi işlemlerinin yeniden düzenlenmesi,
- Etkin ve verimli bir vergi idaresi yapısının oluşturulması,
- Mükelleflere yönelik açılacak servisler ile mükellefe sunulan vergi hizmetinin kalitesini artırılması,
- Merkez ve taşra vergi daireleri arasındaki ilişkiyi bilişim sistemleri vasıtasıyla geliştirilmesi,
- Vergi idarelerinin yazılım programı, donanım, teknik altyapı ve güvenlik altyapısını ileri teknolojilerle geliştirmek,
- Kamu giderlerinde tasarrufun sağlanması,
- Kayıtdışı ekonomi ve etkin bir vergi denetim mekanizması oluşturmak için veri merkezi oluşturulması,
- Vergi beyannamelerinin elektronik ortamda sunulması,
- Bankalar aracılığıyla banka tahsilâtı,
- Diğer kurumlarla veri paylaşımının sağlanması.

VEDOP ile vergi idarelerindeki tüm işlemlerin bilgisayar ve internet yardımı ile yapılmasını sağlayan uyumlaştırılmış bir bilgi sistemi oluşturulmaktadır. Vergi dairelerindeki işlemlerin tamamı bilgisayar ortamında yapılarak bir yandan iş yükü azaltılmakta, bir yandan da vergi dairesi faaliyetlerinde kalite ve verimlilik sağlanmakta, bilgisayar ortamında biriktirilen bilgilerden sıhhatli bir karar, destek ve

¹⁴⁹ Nurhan Akdemir, *E-Devlet Uygulamaları Kapsamında VEDOP Projesi: Eğridir Vergi Dairesinde E-VDO Uygulamalarının İncelenmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2008, s. 61-62.

yönetim bilgi sisteminin oluşturulması da sağlanmaktadır¹⁵⁰. Türkiye’deki e-devlet uygulamalarının en önemli örneklerinden olan VEDOP ile birlikte vergi kayıpları azaltılmakta, hazineye fert başına giren vergi ve türevleri miktarında gözle görülür artışlar olmaktadır.

4.3. TAKBİS

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Bilgi Sistemi (TAKBİS) çalışmalarına 2001 yılında başlanmıştır. Bu çalışmayla ülkemizin sınırları içerisindeki tapu ve kadastro hizmetlerinin elektronik ortamda yürütülmesi, yerel idarelerin ve ilgili kuruluşların tapu ve kadastro ile aralarındaki ilişkinin belirlenmesi, kamu kurum ve kuruluşlarına arazi bilgi havuzu mantığında güvenilir ve güncel verilerin verilmesi amaçlanmaktadır. Bu yönüyle TAKBİS projesinin birçok yararı vardır¹⁵¹. İster idari kuruluşlar ister yargı makenizması olsun basılı belge olmadan elektronik ortamda birçok bilgiyi alabilmektedir. TAKBİS ile sicil belgelerinin kaybolması, yırtılması ve memurlardan kaynaklanan sorunlar ortadan kalkmaktadır. Dijital ortamda veri güvenliği sağlanarak suistimalların önüne geçilecek şekilde sistem geliştirilmektedir.

TAKBİS ile kadastro çalışmaları sonrası oluşturulan pafta ve tapu kütüklerindeki mülkiyet kayıtlarının elektronik ortama aktarılmasının sağlanması, mevcut tapu ve kadastro bilgilerinin, belge ve haritalarının sayısallaştırılması ve Türkiye’deki tüm Tapu Sicil ve Kadastro Müdürlükleri’nin ortak bir otomasyona geçişinin sağlanması sağlanmaktadır¹⁵². TAKBİS Projesi ile birlikte Gelir İdaresi Başkanlığı ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’nün Türkiye genelinde 238 Tapu Sicil Müdürlüğü’nden dijital ortamda bilgi ve belge alışverişi yapılmaktadır. Yapılan vergi incelemelerinde gayrimenkul alım-satımı ve haciz işlemlerinde TAKBİS projesinin veri havuzundan yararlanılmaktadır¹⁵³. Bunun yanında bugün adli ve idari yargı kuruluşları kişilerin gayrimenkul bilgilerine dakikalar içerisinde TAKBİS

¹⁵⁰ Nilüfer Kibar Bilginli, “Vergi Daireleri Otomasyonu Projesi VEDOP”, *Dış Denetim Dergisi*, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2011, s. 173-174.

¹⁵¹ Gürbüz, s.74.

¹⁵² Orhan Mataracı, Mustafa İlker, “TAKBİS-Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi”, *Selçuk Üniversitesi Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Öğretiminde 30. Yıl Sempozyumu*, Konya, 2002, s. 541.

¹⁵³ Ayşe Yiğit Şakar, Türkiye’de e-Devlet Uygulamalarının Vergi Hukuku Alanına Yansımaları: E-Haciz Uygulaması ve Karşılaşılan Sorunlar”, *Mali Çözüm Dergisi*, S.106, 2011, s. 73.

aracılığıyla ulaşabilmektedir.

4.4. POL-NET

Pol-Net (Polis Bilgi Sistemi), emniyet güçlerinin kendisini ilgilendiren bilgilere Türkiye'nin her yerinden hızlı bir şekilde ulaşılmasını sağlamak amacıyla kurulmuş emniyet teşkilatının bilişim altyapı sistemidir. Pol-Net, polis teşkilatının görevini süratli, etkin ve güvenilir bir şekilde yerine getirmesi yurt içi ve yurt dışında bulunan diğer kurumlarla bilgisayar bağlantısı kurarak bilgi alışverişini sağlamak yönüyle önemli bir çıkır açmaktadır.

Pol-Net üzerinden ulusal ve uluslararası bilgi ağları ve bilgi bankalarından sorgulama yapılabilir. E-devlet dönüşümün Türkiye'deki önemli örneklerinden biri olan Pol-Net, yargı ve idari birimlerle kurmuş olduğu entegrasyonlar sayesinde çok sayıda usulsüzlüğün önüne geçmektedir. Bir kamu hizmeti olarak sunulan güvenlik hizmetinin elektronik sistemlerle desteklenmesi olumsuz durumların sayısını azaltmaktadır.

Ülkemizde artık araç tescil, sürücü belgesi, silah ruhsat işlemleri günlerce süren aşamalardan arınmakta, kısa süre içerisinde vatandaşın talebine yanıt verilmektedir.

4.5. KPS

Kamu kurum ve kuruluşlarının yaptıkları iş ve işlemlerini elektronik ortama taşımasıyla vatandaşların kimlik bilgilerine elektronik ortamda ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda kamu idarelerinin ihtiyaç duyduğu kimlik bilgilerini doğrudan ve hızlı bir biçimde elde etmelerinin sağlanması için tasarlanan Kimlik Paylaşım (KPS) projesi 23/02/2005 tarihinde hizmete sunulmuştur. Bu tarihten itibaren kamu kurumlarından alt yapısı uygun olan kurumlara teknik destek sağlanarak projenin uygulanmasına

başlanmıştır. İçişleri Bakanlığı ile protokol yaparak KPS' yi kullanmaya başlayan kamu idarelerine internet üzerinden, MERNİS veri havuzuna erişim imkânı sağlanmıştır¹⁵⁴.

Kimlik Paylaşım Sistemini(KPS) şu şekilde özetleyebiliriz: “KPS, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri (NVI) tarafından, MERNİS veri tabanında tutulan bilgileri sınırlandırılmış olarak alıcı kurumlar (kamu kurumları) ve diğer kişiler (diğer tüzel kişilikler) ile ilgili mevzuatta belirlenen esas ve usuller çerçevesinde, güncel ve güvenli bir şekilde, 7 gün 24 saat süreyle, çevrimi içi paylaşılmasını sağlayan bir sistemdir. KPS ile NVİ'de tutulan nüfus ve adres bilgileri, elektronik ortamda dağıtılarak kurumlar arası veri paylaşımı sağlanmaktadır, Kurum ve kuruluşların ihtiyaç duydukları nüfus kayıt örneği ve yerleşim yeri adresi gibi bilgi ve belgeleri nüfus müdürlükleri ile yazışma yapmadan veya vatandaşlardan istemeden doğrudan ve anında KPS' den temin ederek hizmet vermeleri mümkün hale gelmektedir”¹⁵⁵. Vatandaşların işlerini kolaylaştıran önemli bir projedir. Geçmişte her kurum için ayrı ayrı nüfus bilgisi temin edilir, aynı belgelerden onlarca örnek çıkartılmaktaydı. KPS ile vatandaşın bu bilgileri ayrı ayrı ibraz zorunluluğu ortadan kalktı.

5. Geleneksel Devlet ile E-Devletin Karşılaştırılması

Bilişim teknolojilerinde meydana gelen değişim ve bilişim teknolojilerinin insan yaşamındaki kullanımının giderek artması, geleneksel devlet anlayışının da değişmesine, geleneksel devlet anlayışından e-devlete doğru bir evrilmeye neden olmaktadır. E-devlet çalışmaları ile geleneksel devlet anlayışındaki birçok aksaklığın giderilmesi, aynı zamanda birçok yeniliğin vatandaşa sunulması ve devlet işlerinde bilgi teknolojilerinin kullanılması sağlanmaktadır.

Geleneksel devlet anlayışında, vatandaşın bilgiye ulaşması doğrudan mümkün değildir. Bilgiye ulaşmak isteyen vatandaş kamu kurumu ile bizzat irtibata geçmek durumundadır. Kamu kurumlarının kendi aralarında da irtibat zayıftır. Bu nedenle

¹⁵⁴ DPT (2005), s. 66.

¹⁵⁵ Batır, s. 38.

vatandaş bilgiye ulaşırken daha fazla zaman harcamak zorunda kalmaktadır¹⁵⁶. Vatandaşın form vererek bilgi talep etmesi, talebe dönüşün ne zaman olacağını belli olmaması, bugün git yarın gel anlayışının kurumlara hâkim olmasından dolayı geleneksel devlet anlayışında vatandaşın memnuniyet oranı düşüktür.

Geleneksel devlet anlayışında tamamen insan gücüne bağlı olarak yapılan birçok işlem, e-devlet ile ortadan kalkmaktadır. Bilgi toplumunda insan gücü zihinsel üretim sürecine dahil edilerek, ekonomik değer artışı elde edilmektedir. Geleneksel devletin önemli açıklıklarından birisi de iki taraflı maliyetlerin yüksekliğidir. Personel istihdam eden, gereksiz kırtasiye harcaması yapan, zaman kaybı sağlayan, bürokrasiye takılan ve bir türlü alınamayan kararlar devlete maliyet yükü getirmekte, bu maliyet yükünün bir bölümü de hizmet gören vatandaşa yüklenmektedir¹⁵⁷.

Geleneksel devlet ile e-devlet arasındaki farklılıklar aşağıdaki gibi özetlenebilir¹⁵⁸:

Tablo 3: Geleneksel Devlet ile E-Devletin Özelliklerinin Karşılaştırılması

GELENEKSEL DEVLET	E- DEVLET
Pasif vatandaş	Aktif vatandaş
Kâğıt temelli iletişim	Elektronik iletişim
Dikey/Hiyerarşik yapılanma	Yatay/Koordineli ağ yapılanması
Yönetimin veri yüklemesi	Vatandaşın veri yüklemesi
Eleman yanıtı	Otomatik sesli posta, çağrı merkezi vb.
Eleman yardımı	Kendi kendine yardım/uzman yardımı
Eleman temelli denetim mekanizması	Otomatik veri güncellemesi ile denetim
Nakit akışı/Çek	Elektronik fon akışı
Tek tip hizmet	Kişiselleştirilmiş/farklılaştırılmış hizmet

¹⁵⁶ İnce, (2001), s.24-25

¹⁵⁷ Gültekin, s.44.

¹⁵⁸ Uçkan, (2003), s. 47.

Bölümlenmiş/kesintili hizmet	Bütünsel/Sürekli/Tek duraklı hizmet
Yüksek işlem maliyeti	Düşük işlem maliyeti
Verimsiz büyüme	Verimlilik yönetimi
Tek yönlü iletişim	Etkileşim
Uyruk ilişkisi	Katılım ilişkisi
Kapalı devlet	Açık devlet

6. E-Devlete Güven

E-devlet dönüşümü ile en son bilgi teknolojilerinin kullanımı bürokratik süreçleri otomatikleştirmekte, hizmet sunumunu iyileştirmekte, ürün maliyetlerinden ve zamandan tasarruf sağlanmaktadır. Çevrimiçi işlemler, form ve belgelerin bilgisayardan indirilmesi e-devletin etkin ve verimli hizmet örnekleridir. Vatandaşların bilgi teknolojilerini kullanarak istedikleri bilgilere erişimi kurumsal tabanlı güveni geliştirmekte ya da kamu idaresi hakkında daha olumlu bir izlenim bırakmaktadır¹⁵⁹. Bilgi teknolojilerini kullanan vatandaş ile devletin daha yakın ve sıkı ilişkisi olmaktadır. Devlet, vatandaşın doğumdan ölüme kadar hayatı ile ilgili birçok bilgiyi dijital olarak tutmaktadır. Bilişim teknolojilerinden yaralanan vatandaşların kişisel verileri özenle korunmaktadır. Buna yönelik daha koruyucu yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

E-devletin sunmuş olduğu hizmetlerden vatandaşın daha fazla yararlanması, vatandaşın elektronik hizmetlere güven duyması ile paraleldir. Devlet bilgi güvenliğinin sağlandığı, siber mekânda vatandaşını koruduğunu ortaya koymalıdır. Aksi halde vatandaş mahremiyetin olmadığını düşünerek e-devlet uygulamalarından uzak durmaktadır.

¹⁵⁹ Şahin, s.281-282.

B. İDARE HUKUKUNDA E-DEVLET DÖNÜŞÜMÜ

İdare hukuku, kamu hukuku-özel hukuk ayrımında kamu hukukunun alt disiplini olarak yerini almaktadır¹⁶⁰. İdarenin kuruluş ve işleyişine uygulanan hukuk kurallarının tamamı idare hukuku altında düzenlenmektedir¹⁶¹. İdare hukuku, özel hukuk kurallarının ötesinde idare teşkilatını, idarenin görevlerini, faaliyet alanını, iş ve işlemlerine ilişkin düzenlemeler getiren kurallar bütünüdür¹⁶². Genç bir disiplin olan idare hukukunun bilgi toplumundaki değişim ve dönüşümü çağımız için önem arz etmektedir. Bilgi teknolojilerinin hayatın her alanına sirayet ettiği günümüzde, teknolojinin idare hukukunun müesseseleri üzerindeki etkisi bu bölümde incelenmektedir.

E-devlet dönüşümü hem özel hukukta hem de kamu hukukunda değişimler meydana getirmektedir. Özel hukuk alanına dâhil olan değişimler mevzuatta da yer bulmaktadır. İdare hukuku alanındaki değişim şu an uygulamada ilerleyen bir süreçtir. İdare hukuku mevzuatında e-devlet dönüşümü hâlâ gerektiği haliyle yer bulamamaktadır.

Çalışmamızın bu kısmında idari işlemler, kamu hizmetleri ve idarenin sorumluluğu anlayışında e-devlet dönüşümüyle beraber meydana gelen değişimler irdelenecektir. İdari işlemin şekil unsuru açısından e-imzanın getirdiği yenilikler belirtilip, mevcut durumun hukuki altyapısı tartışılacaktır. Elektronik idare (e-idare) ile idari süreçlerde meydana gelen değişim örnekleriyle aktarılacaktır.

¹⁶⁰ Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemil Kaya, *Türk İdare Hukuku*, 9.bs., Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, s. 1.

¹⁶¹ Halil Kalabalık, *İdare Hukuku Dersleri*, 2.bs., Sayram Yayınları, C.1, Konya, 2016, s.13.

¹⁶² Gözler, Kaplan, s.16.

1. Gelişen ve Sevilen Devlet Modeli: E-Devlet

Tarım ve sanayi toplumunun oluşturduğu kamusal düzende idari işleyiş yüz yüze görüşmeler şeklinde gerçekleşmekteydi. Bu sebeple arzu ve istekler dilekçelerle resmileştirilir, evraklar doldurulur ve yeterlilik tespiti için evraklar hazırlanırdı. Bu düzen, e-devlet organizasyonu ile gündemden kalkmakta ve kamu sektörünün sahip olduğu kimlik yapısı ve teşkilatlanmasında değişim meydana gelmektedir. Artık vatandaşlar, resmi dairelerde kuyruklarda beklemek, ilgisiz personelle karşılaşmak, saatlerce habersiz beklemek ve günlerce süren işlemleri takip etmek zorunda kalmamakta, şu an hemen hemen tüm işlemler elektronik ortamda kısa sürede tamamlamakta ve bu sayede zamandan tasarruf yapılmaktadır. Bilgi toplumunda, bilginin dolaşıma geçmiş olmasındaki ana mantık yeni kurulan yapıların klasik işleyişine göre daha verimli çalışmasını sağlamaktan geçmektedir. E-devlet dönüşümüyle birlikte vatandaş yapmak istediği işlem için illa kuruma gitme mecburiyetinden kurtulmuş oldu. İnternet ortamında yapılan yönlendirme ile istediği kamu hizmetini kolayca temin edebilmektedir¹⁶³. E-devlet ile gelen değişim iş süreçlerine de yansımaktadır. Yavaş işleyen idari mekanizmalar, BİT'ler sayesinde etkin mekanizmalar halini almaktadır.

İnternet ve bilgisayar kullanılarak yapılan e-işlemlerin sayısı arttıkça hem devlet kurumları arasındaki gelişmişlik farkı hem de vatandaşın devlet kurumları karşısındaki eşit olmayan yapısından kaynaklanan olumsuzluklar ortadan kalkmaktadır¹⁶⁴. Öte yandan, ülke ekonomisi de bu durumdan kazanç sağlamaktadır. Mesai saati kavramı ortadan kalkmakta, evrak taşıma süreçleri ortadan kalkmakta ve en önemlisi de rüşvetin önüne geçilmektedir. E-devlet organizasyonu kamusal hizmetlerin hızlanmasını, vatandaşın devlete olan güveninin artmasını sağlamakta, yolsuzluk gibi olumsuz durumlarında önüne geçmektedir. Vergi ödemeleri, evlilik ve askerlik işlemleri, ehliyet işlemleri, sosyal güvenlik, sigorta, eğitim ve sağlık hizmetleri, e-demokrasi, e-sayım, e-seçim, e-emeklilik gibi işlemlerle devam eden hizmetlerin değişim sürecine her geçen gün yenisi eklenmektedir.

¹⁶³ Jane Fountain, *Building the Virtual State. Information Technology and Institutional Change*, Washington:Brookings Institution, 2001,s.58.

¹⁶⁴ Gültekin, s. 39.

2. Elektronik İdare (e-idare)

Bilgi toplumu ile beraber yaşamımızda bulunan tüm kurumlarda değişim olmaktadır. İnsan yaşamında eşine rastlanmayan değişiklikler olmaktadır. Bilişim teknolojileri, elektronik kavramı yaşamın her alanında yerini almaktadır. Kamu-özel sektör ayrımı olmaksızın her alanda elektronikleşmeye yönelik değişim olmaktadır. Bu değişimden idare de etkilenmektedir. Teknolojik alanda yaşanan gelişim, idari alanda da değişim ve dönüşümü getirmektedir. Artık günlük hayatımızın bir parçası olarak e-devlet uygulamalarını görmekteyiz. Günümüzde gelişmiş, modern devlet olabilmenin önemli bir ölçütü de, elektronik teknolojiyi kullanabilmek, e-devlet uygulamalarını gerçekleştirebilmek ve e-idari işlem yapabilmektir¹⁶⁵.

Doktrinde Oğurlu'ya göre “ E-devlet, bir kavram ve kurum olarak, idarenin kamu hizmetinin yararlanıcısı olan vatandaşlar ve iş çevreleri ile ilişkilerini, aynı zamanda onun kendi içindeki diğer bilimlerle olan ilişkilerini kökten değiştirmektedir. Buna ek olarak, oluşturulan geniş kapsamlı çalışma ağları, internet ve diğer yeni teknolojik araçlarla onların buluşmalarını sağlayan, kolay ulaşılabilen etkin yönetim usullerini içermektedir. Gelişmeye bu yönüyle bakıldığında, kamu yönetiminin ve idare hukunun çehresinin bütünüyle değişeceği ifadesi abartı olmamaktadır”¹⁶⁶. İdarenin kuruluşu, işleyişi, hizmetleri, iş ve işlemleri e-dönüşüm ile beraber farklı bir boyut almaktadır. İdare hukunun teknoloji ile uyumu, kamu idareleri arasında eşgüdümü sağlamakta, bilişim sistemleri ile idari süreçler daha hızlanmakta, günler süren idari işlemler çok kısa sürede sonuç bulur hale gelmektedir.

E-dönüşüm vatandaşın beklediği hizmet anlayışında değişiklikler meydana getirmektedir. Artık vatandaş kapı kapı dolaşmadan, kırtasiyeden zarflar-kâğıtlar almadan talep ettiği hizmeti bir tuşla alabilmektedir. İdari işlerin elektronik ortama aktarılması vatandaş ile idarenin ilişkisini fiziksellikten çıkarmakta, fiziksel ilişkinin olumsuz yönlerini ortadan kaldırmaktadır. Bu kolaylıklar ile tanışan vatandaş artık elektronik ortamda aldığı hizmetlerin hızının artmasını, elektronik ortama daha çok işlemin aktarılmasını arzulamaktadır. Sayılı idari işlemin ötesine geçilip, kâğıtsız idare

¹⁶⁵ Eren, s. 103-104.

¹⁶⁶ Oğurlu, s. 97-98.

anlayışını dillendirmektedir. Lakin vatandaşın taleplerinin önünde mevzuat durmaktadır. Teknik gelişmeler üst seviyede kullanıma konulamamaktadır. Kaldı ki günümüzde idari süreçlerde yararlanılan teknik imkânların çoğu da tam anlamıyla hukuki altyapıya kavuşmamıştır.

Bilgisayar vasıtası ile ilgili bazı kavramlar tamamen bilişim teknolojisine ait olduğundan, bu hususları düzenleyen hükümler meydana gelen gelen değişimleri karşılamaya yetmemektedir. Eski mevzuat hükümleri de yeni durumun ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Örneğin e-posta ile ilgili ihtilafları çözmek için eski mevzuat hükümleri yeterli olmamaktadır. Telefon, posta, faks, teleks gibi iletişim araçları hakkında yapılmış olan düzenlemeleri e-postaya uygulamak sağlıklı neticeler doğurmayacaktır¹⁶⁷.

Elektronikleşme ile idare hukukunun kesiştiği noktalarda yeni hükümlere ihtiyaç duyulmaktadır. İdari iş, işlem ve eylem kavramlarının ağ ortamındaki hukuki zemininin oluşturulması zorunluluktur. Bilişim sistemlerinin kullanımının artması idare hukuku anlayışında da değişiklik meydana getirmektedir. Kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmet alıcıların idare ile ilişkilerinden, idari süreçlere dair hem öğreti hem de mevzuat bakımından değişiklikler meydana gelmektedir. Klasik idare hukuku kuralları, gelişen teknoloji karşısında esnemek veya değişmek mecburiyetinde kalmaktadır. E-idare, e-işlem, e-seçim, e-yönetim, e-imza, e-hizmet kavramları idare hukuku termonolojisine girmiş bulunmaktadır. E-idare işlemlerinde ve hizmetlerinde vatandaş arasında güveni sağlamak için yeni araçlar üretmektedir. Bu araçlardan e-imza önemli bir gelişmedir. Kâğıt temelli idare anlayışı yerini dijital evraklara bırakmaktadır.

E-idare kavramının gelişme hızıyla mevzuatta yapılan değişikliklerin hızı aynı ölçüde gerçekleşmemektedir. Bir yandan gelişen teknolojiden hat safhada yararlanmak istenilmekte, öte yandan e-dönüşüm istenildiği ölçüde idari usul kurallarına yansımamaktadır. Bu alandaki yeniliklere hukuki güvence kazandırma görevi başta yasama organı olmak üzere, alt düzenleme yapma imkânı olan diğer organlardadır. Özel sektör ve kamu sektörünün kendine has özellikleri nedeniyle bu alandaki dijital gelişime ilişkin hukuki düzenlemelerde farklılık göstermektedir. Kamu sektöründeki alışkanlıklar

¹⁶⁷ Çakmak, s. 292.

da düzenlemelerin yeterince yapılmamasının bir nedenidir.

Özel sektörde e-dönüşüm kamu sektörüne göre çok ileri noktalara gelmiş durumdadır. Kamu kesimindeki yavaşlığın nedeni gereken hukuki düzenlemelerin yapılmamış olmasıdır. Vatandaş, e-idareye güven duymaz ise yapılan işlemlerin sonuçlarına güvenemez e-dönüşüm beklenen sonucu veremez. 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu(EİK) e-idarenin önünün açılması bağlamında önemli bir düzenlemedir; fakat yeterli değildir. EİK, e-işlemin hukuki alyapısını oluşturmaya yetmemektedir. Elektronik iletişim teknolojisinin çok hızlı gelişimi hukukçuları hazırlıksız yakalamaktadır. Daha doğrusu hukukçular teknolojik gelişim hızını takip edememektedir. Dolayısıyla uygulamada gerçekleşen olayların hukuki çerçevesi çizilememekte veya geç kalınmaktadır. İdari yapı ve işleyişe ilişkin önemli düzenlemeler gerekmektedir. Bu düzenlemeler yapılırken, elektronik iletişim alanının özellikleri dikkate alınmalıdır. Çünkü bilgisayar ve iletişim teknolojisi çok hızlı gelişim göstermektedir. Bu konularda kesin mutlak kurallar koymak yerine, hızlı gelişen teknik gelişmeleri de kapsayacak esneklikte düzenlemeler yapılmalıdır¹⁶⁸. Kamu kesimi açısından e-iletişimi yavaşlatan bir başka nokta teknik sorunlardır. E-iletişim teknolojisi hala güvenlik açıkları konusunda güvencelerin açıkça ortaya konulamadığı bir alandır. Güvenliğin sağlanmasına yönelik yeni teknolojiler kamu sektöründe elektronik iletişimin hızla yaygınlaşmasına katkı sağlayacaktır. Son yıllarda yaşanan gelişmeler örneğin e-imza, mobil imza gibi uygulamalar önemli katkılar sunmaktadır¹⁶⁹. Elektronik ortamda imza atabilme imkanının, elektronik ortamda güvenli bilgi ve belge alışverişine önemli katkılar sunduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Özel sektör alanındaki elektronikleşme daha süratli gerçekleşmektedir. Birçok yasada özel sektörde meydana gelen dijitalleşmenin önünü açan düzenlemeler yapılmaktadır. E-ticaret her geçen gün genişleyen bir saha olarak önemli bir örnektir. Bankalar, şirketler, STK'lar bilgi toplumunun nimetlerinden biri olan Bilişim Sistemlerinden en üst oranda yararlanmaktadır. Kamu sektörüne göre bu sistemleri kullanma oranının yüksekliği ve rahatlığı aşikâr bir şekilde görülmektedir. Son yıllarda bilişim sistemlerinin pratikliği, iş süreçlerini kısaltması ve maddi getirileri gibi faydaları kamu sektöründe de değişimler meydana getirmektedir. Bugün kamu sektöründeki

¹⁶⁸ Leyla Keser Berber, *İnternet Üzerinden Yapılacak İşlemlerde Elektronik Para ve Dijital İmza*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2002, s. 120.

¹⁶⁹ Eren, s. 101.

gelişmeler özel sektörü yakalayacak seviyeye yaklaşmıştır.

Elektronik iletişimin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde uygulanabilmesi için hukuki çerçevenin uyumlu hale getirilmesinin yanında gerekirse idari işlemler ve süreçler yeniden şekillendirilerek reorganizasyona tabi tutulmalıdır¹⁷⁰. İdari alandaki gelenekler, sabitleşmiş düşünce kalıpları ve uygulamalar yeni vasıtalar doğrultusunda yeniden ele alınması gerekmektedir.

İdare hukuku alanında e-devlet dönüşümü hızla sürmektedir. Birçok idari işlem artık ağ ortamında gerçekleşmekte, çeşitli idari kuruluşlar hizmetlerini elektronik ortama aktarmakta, idare kendisine ait web sayfalarını sadece bilgilendirme amaçlı kullanmanın ötesine geçmektedir. İnternet ortamına taşınan idarenin güvenliği, e-iletişimin güvenilirliğine dair önlemler alınmalıdır.

E-devleti idare hukuku bağlamında tanımlarsak; kamu hizmetlerini, idari işlemleri, idari fonksiyonu elektronik iletişim araçlarıyla gerçekleştiren devlet yapısına e-devlet, idareye de e-idare denir¹⁷¹. E-devlet dönüşümü; kamunun sunduğu hizmetler alanında bilgi teknolojilerinin kullanılması yoluyla daha etkin ve şeffaf, daha ucuz ve daha iyi çalışan bir idari organizasyon olarak ifade edilebilir¹⁷². Bilgi toplumu içerisinde bilişim sistemleri ile dönüşen devlettir. E-devlet dönüşümü ile idarenin işgücü kaybı, çok sayıda insan istihdam etmesi, çok fazla harcama yapılması engellenmektedir. İdari karar alma süreçleri kısalmakta, bürokratik engeller ortadan kalkmaktadır. İdare hukuku kapamında e-devlet dönüşümünün sağlıklı ilerleyebilmesi için altyapının sürekli yenilenmesi gerekmektedir. Aksi halde idare, özel sektörün gerisinde kalarak vatandaşın taleplerinin karşılayacak teknik altyapıdan mahrum kalır.

¹⁷⁰ Kunstern, s. 7.

¹⁷¹ Eren, s. 105.

¹⁷² İnce, s. 21.

3. İdari İşlemler

3.1. Olağan Usullerle Yapılan İdari İşlemler

Hem idare hukununun hem de idari yargılama usulünün önemli kavramlarından biri olan “idari işlem” için herkesin üzerinde ittifak ettiği bir tanımlama yoktur¹⁷³. Hukuki işlemlerin bir türü olan idari işlem, idarenin hukuki sonuç doğurmayı amaçlayan irade beyanlarıdır¹⁷⁴. Tüm hukuki işlemlerde olduğu gibi idari işlemler ile hukuk âleminde değişiklik veya yenilik meydana gelmektedir.

İdari işlemler, idari otoritenin kamu gücü üstünlüklerine sahip olarak, idari fonksiyonun gereklerini yerine getirmek amacıyla yerine getirdikleri, farklı hak veya yükümlülükler meydana getiren tek taraflı, kesin ve yürütülebilir nitelikteki irade beyanları olarak tanımlanabilir¹⁷⁵. İdarenin sahip olduğu konum nedeniyle tek yanlı olarak açıkladığı iradeler ilgililer hakkında sonuç doğurmaktadır. İşlemin sonuç doğurması için özel hukuktaki gibi geçerlilik veya hukuka uygunluğun ispatlanması şartı aranmamaktadır; çünkü idari işlemler hukuka uygunluk karinesinden yararlanmaktadır. İdare yapmış olduğu işlemi geri alıncaya veya yargı organlarınca işlem iptal edilinceye kadar işlem geçerli kabul edilmektedir.

Kamu hukuku alanında, sahip olunan yetkiler ve özel kişilerin idare karşısındaki konumları nedeniyle birçok sorun ile karşılaşmaktadır. Varolan bu sorunların çözümü için idarenin etkin bir biçimde denetlenmesi kamu hukuku alanında sorunların çözümünde önemli bir rol üstlenmektedir¹⁷⁶. Bu yönüyle idari yargı, idari işlemlerin denetlenmesinde önemli rol oynamaktadır. İdari işlemlerde sahip olunan üstün yetki ve konumun kötüye kullanımının önüne böylece geçilmektedir.

Hukuk devletinin hâkim olduğu devlet düzenlerinde idare, bir iş veya işlem yapacağında bunun mevzuatta dayanağının olması gerekmektedir. Tesis edilen idari iş veya işlemin ortaya çıkışına müsaade eden yasal bir dayanağın bulunması ve bu

¹⁷³ Bahtiyar Akyılmaz, *İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemin Yapılış Usulü*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2000, s.23.

¹⁷⁴ Gözler, Kaplan, s. 234.

¹⁷⁵ Emre Can, *İdari İşlemin Şekil Unsuru*, Oniki Levha Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 12.

¹⁷⁶ Celal Erkut, *İdari İşlemin Kimliği*, Danıştay Yayın İşleri, Ankara, 2015, s. 1.

işlemin yasalara uygun olarak yapılması gerekmektedir¹⁷⁷. İdârî işlemler belli bir usul çerçevesinde yapılmaktadır. Tarafların işlemin ortaya çıkış sürecine katılmaları, işlem ile ilgisi olanların dinlenilmesi, kararın gerekçelendirilmesi ve işlemin ilgililere tebliğ ya da ilanı gibi hususlar idârî usul kavramı ile güvence altına alınmaktadır¹⁷⁸. İdare hukuku anlamında usul, işlemlerin dış dünyaya yansıma sürecinde izlenen metodu ifade etmektedir. İdari işlemlerde usulün aranması idarenin işlem tesis ederken daha dikkatli davranmasını sağlamaktadır.

İdari işlemler yargı kararlarında da birçok kez tanımlanmış, özellikleri vurgulanmıştır. Özellikle Danıştay kararlarında detaylı tarif edilmiştir. Danıştay bir kararında idari işlemi, “İdari işlemler, idari makam ve mercilerin idari faaliyet alanıyla ilgili, idare hukuku çerçevesinde tesis ettikleri, tek taraflı, doğrudan uygulanabilir nitelikte hukuki tasarruflardır.” şeklinde ifade etmiştir¹⁷⁹.

3.2. Elektronik İdari İşlem (E-İdari İşlem)

3.2.1. Genel Olarak

Bilgi teknolojilerinin hayatın her aşamasında yer edinmesi idare hukukunun olağan kurumlarını da dönüştürmektedir. E-devlet dönüşümü ile idarenin yapmış olduğu hukuki işlemler de usul ve şekil değişikliğine uğramaktadır. İdarenin yapmış olduğu tek yanlı hukuki işlem olan idari işlemler de artık elektronik ortamdaki yerini almaktadır. E-idari işlemler, e-dönüşümün sonucu ve günümüz dünyasının ihtiyacı olarak hayatımızda yerini almaktadır. Artık birçok idari işlem internet ortamında yazılım sistemleri yardımı ile oluşturulmaktadır. İdare organı, web sitesi üzerinden veya masaüstü programlar aracılığıyla işlemler tesis edebilmekte, işlemin tesisinde insan unsuru devre dışı kalmakta, görünürde bir elektronik sistem bulunmaktadır. Örneğin, öğrenciler ders kayıt işlemlerini yaparken öğrenci işlerindeki idarenin personeli ile muhatap olmadan bilgisayar başında bu işlemi yapabilmektedirler.

¹⁷⁷ Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, *İdare Hukuku*, 11.bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s. 370.

¹⁷⁸ Ali Kadioğlu, *İdari İşlemin Şekil Unsuru*, Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 7.

¹⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 10.Daire, E:2007/4989, K 2008/6754 sayı ve 21.10.2008 tarihli karar.

BİT'lerin sosyal hayatın içerisinde insana etki eden alanlarda kullanılması yeni bir uygulamadır. Bu teknolojiler birçok alanda kullanılırken çağın şartları ile donanmış bir idarenin oluşturulmasında rol almaması düşünülemez. İnternetin kullanımı müthiş bir hızla yayılmakta, ilk başlarda bir kaç merkezde bulunan internet bugün her evde her yerleşim alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. İdari birimlerdeki değişim hızını internetin yaygınlaşma hızı tetiklemektedir. İdari alanda yeni bir tür olarak ortaya çıkan e-idari işlemin teknolojik altyapısını bilgisayar ve özellikle internet oluşturmaktadır. İdari işlem yapmanın yeni bir yolu haline gelen bilgisayar ve internet üzerinden gerçekleştirilen e- idari işlem, olağan idari işlemin yapısını neredeyse tamamen değiştirmektedir. Eskiden kâğıtlara yazılan idari işlemler var iken, günümüzde işlemler elektronik ortamlarda yapılmakta, depolanmaktadır. Dolayısıyla yazılı bir kâğıda dökülmeden de idari işlemler oluşturulmaktadır. Sanal dünyada irade beyanları bir bilgisayar tuşuna basılması, farenin tıklanması ile yapılabilmekte, hukuki işlemlerin birçoğu dijital ekranlarda gerçekleşebilmektedir. Sanal dünyada artık “idare” de yer almaktadır. Dolayısıyla klasik idari işlem teorisinin yeni gelişmeler çerçevesinde ele alınması, gecikmiş de olsa, bir ihtiyaçtır. Çünkü günümüzde idari alanda, hukuki çerçevesi çizilmemiş olmasına rağmen, elektronik birçok işlem yapılmakta ve bu yapılan e-işlemler klasik idari işlemin dışında bir takım farklı süreçleri bünyesinde barındırmaktadır.

Eren' e göre; “Yapılan işlemlerin ispatı, idari yargı organlarınca dikkate alınıp alınmayacakları veya nasıl dikkate alınacakları cevaplanması gereken önemli sorunlardır. Diğer taraftan idarenin bilgilerine yetkisiz kişilerce erişilmesi ayrı bir problemdir. Sanal dünyada idareye yönelen, ceza hukuku bakımından suç sayılabilecek birçok eylem yapılabilmekte, ayrıca disiplin suçu işlenebilmektedir”¹⁸⁰. İdari alanda bilişim sistemlerinin kullanımının artmasının ispat sorunları çıkaracağı düşünülmekte, bunun çözümü için disiplinler arası çalışma yapılmaktadır. Hukuk disiplini ile bağlantılı bilişim alanında birçok yeni disiplin kurulmuştur.

E-idari işlem, idare hukuku alanında yeni bir kavramdır. Klasik işlem teorisi dışında yeni yaklaşımlar gerekmektedir. Bunun için e-idari işlemin unsurlarını, oluşumunu, altyapısını, hukuki boyutunu ve idare-vatandaş ilişkisindeki şeklini inceleyen kitaplar, tezler ve makalelere ihtiyaç duyulmaktadır. Konu doktrinde

¹⁸⁰ Eren, s. 137-138.

incelenir ve bu konuda yeni bir bakış oluşursa yasama organının bu konuda düzenleme yapması için fikri zemin oluşmuş olur. E-idari işlemin, uygulamada yürüyen bir kurum olmanın ötesine geçmesi için hukuki güvence sağlanmalıdır. Kâğıtsız işlem vatandaşın kolayına gelen bir durumdur. Bununla birlikte vatandaşta e-işlem ile basılı işlem arasında bir fark olmadığı, e-işlemin de aynı sonuçları doğuracağına dair güvenin oluşturulması elzemdir. Bu güven de ancak genelgeçer, soyut düzenlemeler ile mümkündür. E-imza kanunu bu minvalde yapılan önemli bir düzenlemedir; lakin yeterli değildir.

20/01/1982 tarih ve 17580 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu(İYUK), idare hukukunda usul açısından bilinen en önemli düzenlemedir. İdarede meydana gelen dijitalleşme bu kanuna istenildiği şekilde yansımamaktadır. Bu kanunda e-işlemlere ilişkin yapılan tek düzenleme, İYUK'un 31. maddesindeki HMK'ya atıf yapan düzenlemedir. 2012 yılında yapılan madde ile kanunda hüküm bulunmayan ve elektronik işlemlere ilişkin hususlarda HMK' nın uygulanacağını belirten düzenleme yapılmıştır.

Hem olağan idari işlemlerde, hem de e-idari işlemlerde sorun olarak karşımızda duran bir durum bulunmaktadır. Bu durum, idari işlemlerin unsurlarını ve usulünü düzenleyen genel bir düzenlemenin bulunmaması sorunudur. Daha önce Genel İdari Usul Kanun çalışması yapılmış; fakat bu çalışma tasarı olarak kalmış, kanunlaşmamıştır. Bugün idari işlemlerde meydana gelen değişim böyle bir kanuna olan ihtiyaç daha da artmaktadır. E-idare anlayışının yaygınlaşması, idare sistemimizin çağa ayak uydurması açısından yeni bir usul kanununa ihtiyaç duyulmaktadır.

E-idari işlem alanı çok yenidir. Hâlâ tam anlamıyla yasal çerçevesi belirlenmemiştir. E-idari işlem ile ilgili uyuşmazlıklar hâlâ idari yargıya intikal etmemiştir. Bu alana ilişkin idari yargıda içtihatları daha oluşmamıştır¹⁸¹. Henüz e-idari işlemlere ilişkin idari yargının bakışı bilinmemektedir, e-idari işlemlerin unsurları belirlenmesinde yargının içtihatlarının etkisi olacaktır. Zira yeni bir hukuk dalı olan idare hukukunda içtihatlar belirleyici olma fonksiyonunu sürdürmektedir.

¹⁸¹ Eren, s. 139.

3.2.2. E-İdari İşlem Tanımı

E-idari işlemin mevzuatta ve doktrinde tam anlamıyla bir tanımı yapılamamaktadır. Olağan idari işlem ve e-ticaret tanımından hareketle e-işleme ilişkin bir tanım yapmak mümkündür. Elektronik ticaret, bilgisayar ve internet aracılığı ile ürünlerin üretiminin, tanıtımının, satışının, ödenmesinin ve dağıtımının yapılması olarak tanımlanabilir¹⁸². İdari işlem kavramının başına gelen “e” harfi ile bilişim sistemleri aracılığıyla elektronik ortama aktarılan idari işlemler anlaşılmaktadır.

Hukuki işlem, hukuki sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamalarıdır. İdari işlem de bir hukuki işlemdir. İdari işlemlerde, varolan irade kamu gücü ile desteklenmektedir. İdari mekanizmanın kamu gücünü arkasına alarak, icra kabiliyetine haiz ve üçüncü şahıslara etkili hükümler doğurmak üzere yapmış olduğu tek yanlı tasarruflar idari işlem olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸³. İdari işlemleri diğer işlemlerden veya hukuki sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamalarından ayıran yönü, kamu gücü ayrıcalığını kullanmasıdır.

Bir işlemin, e-idari işlem olarak adlandırılabilmesi için dijital araçlar vasıtasıyla oluşturulması gerekir. E-idari işlemlerde de hukuki olarak, olağan usullerle yapılan idari işlemlerde aranan nitelikler bulunmalıdır. E-idari işlemde karşımıza idarenin kamu gücü ayrıcalığı, tek yanlı iradesi, işlemin kendiliğinden icrai kabiliyet ve ek olarak işlem bilişim sistemleri kullanılarak tesis edilmesi çıkmaktadır. E-idari işlem, fiziksel imza kullanılmadan elektronik ortamda imza kullanılarak oluşturulan işlemdir. E-idari işlem, olağan idari işleme ilişkin tanımlamadan hareketle idari mekanizmanın idare işlevini yerine getirmek gayesiyle, elektronik iletişim araçlarını kullanarak oluşturduğu, hukuki sonuç doğurmaya yönelik, kamu gücü ayrıcalığına dayanan ve tek yanlı irade açıklamaları olarak tanımlanabilir¹⁸⁴. Özet olarak, idarenin dijital araçları kullanarak tesis ettiği tek yanlı işlemlere e-idari işlem denilmektedir. Bu işlemlerde olağan usullerle yapılan işlemler gibi sonuçlar doğurmaktadır.

¹⁸² Selda Ene, *Elektronik Ticarete Tüketicinin Korunması ve Bir Uygulama*, Pusula Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 2.

¹⁸³ Onar, s. 385.

¹⁸⁴ Eren, s. 141.

E-idari işlemler de hukuka uygunluk karinesinden yararlanır. Kendisine tebliğ edilen e-idari işleme karşı vatandaş dava açıp mahkemeden iptal kararı almadıkça veya idare işlemi geri almadıkça işlem hukuk âleminde geçerli sonuç doğurmaktadır. Olağan usuller ile oluşturulan idari işlemin tüm özellikleri bu işlemler için de söz konusudur. E-idari işlemin en önemli özelliklerinden birisi elektronik iletişim araçlarıyla oluşturulmasıdır. Bu özellik onu olağan usullerle oluşturulan idari işlemlerden ayıran bir özelliktir. Günümüz iletişimine hâkim olan elektronik iletişim, idare açısından çok kullanılmaktadır. İdare, bilişim araçlarıyla birçok işlem yapmaktadır¹⁸⁵. E-idari işlemin tesisi sürecinde şüphesiz bilgisayar ve internet etkin olarak kullanılmaktadır. Ama bilgisayar ve internet işlemin asli unsurları değil; işlemin kişiye ulaştırılmasında araç olarak kullanılmaktadırlar.

3.2.3. E-İdari İşlemlerin Unsurları

İdare hukuku ile özel hukuk işlemi arasındaki temel farklılık, idari işlemlerin daha önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde oluşturulabilmesidir. Özel hukukta eşit sujeler var iken, idare hukukunda üstün bir konumda bulunan idare, yani eşit durumda olmayan sujeler vardır. Önceden belirlenen kurallar idarenin, işlem tesis ederken dikkatli olmasını ve titiz davranmasını sağlamaktadır.

İYUK'un 2/1.maddesinde iptal davalarını tanımlanırken “idari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu, amaç yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlal edilenler tarafından iptal davaları” şeklindeki hükümle idari işlemin unsurları da ortaya konulmaktadır¹⁸⁶.

Kanuni idare ilkesi iki boyut içermektedir. Birincisi, idarenin kuruluşunun kanunla düzenlenmesi, ikincisi ise idarenin görevlerinin kanunlarda gösterilmesidir.

¹⁸⁵ Eren, s. 148.

¹⁸⁶ Çağlayan, (2017), s.193.

Nitekim Anayasanın 123. maddesinde idarenin kuruluşu ve görevlerinin kanunla belirleneceği hüküm altına alınmaktadır¹⁸⁷. İdare, eylem ve işlemlerinde keyfi hareket edememekte, kanuna bağlı olarak hareket etmektedir. Kanuni idare ilkesi, eylem ve işlemlerin kanuna dayanmasını ifade etmektedir. İdare hukukumuzda geçerli olan bu ilke çerçevesinde, e-idari işlemlerin sahip olması gereken unsurların yasal olarak düzenlenmesi gerekmektedir. İdarenin kanuniliği, idarenin faaliyette bulunabilmesinin hem şartını, hem de sınırını teşkil etmektedir¹⁸⁸. İdari işlemler, sadece yasa ile yetkili kılınmış kamu personelleri ve idari makamlarca yapılabilmektedir. Bu nedenle idari işlemlerin bir yapıcısı, bu yapıcıyı harekete teşvik eden bir nedeni, bir yapılış süreci hukuk düzeninde doğurduğu bir sonucu ve yöneldiği bir amacı bulunmaktadır¹⁸⁹. E-idari işlemlerin taşınması gereken unsurlar bakımından sebep, konu, amaç unsurları olağan idari işlemler ile ortak özellikler gösterirken, yetki ve şekil unsuru e-işlemler açısından farklılık arz eden noktalar olarak karşımızda durmaktadır.

3.2.3.1. Yetki Unsuru

Hukuk âleminde meydana gelen tüm işlemlerde olduğu gibi, idari işlemler açısından da yetki konusu önemli bir meseledir. Diğer hukuk dallarından farklı olarak idare hukukunda yetkisizlik kural, yetkili olma hâli ise istisnadır¹⁹⁰. Kamu hukunun bir dalı olan İdare Hukukunda yetki kavramından anlaşılan, ilgilinin işlem yapabilme yeteneğidir. Yetki, bir idari organın veya kişinin belirli bir işlemi yapabilme yetisi olarak tanımlanabilir¹⁹¹. Yetki kuralları Anayasa ve kanunlarda düzenlenmektedir. Hiçbir makam kendisine yasalarda verilmeyen bir yetkiyi kullanamaz. İdare hukukunda yetki kamu düzenindedir. Danıştay da bir kararında, ” ...yetki kamu düzeni ile ilgilidir. Temyiz dilekçesinde ileri sürülmesi de yargı yerince her aşamada kendiliğinden göz önüne alınır.” ifadesine yer vermiştir¹⁹².

¹⁸⁷ Turan Yıldırım, Gül Üstün, H. Eyüp Özdemir, Melikşah Yasin, Nur Kaman, Özge Okay Tekinsoy, *İdare Hukuku*, 6. bs., Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2016, s. 3.

¹⁸⁸ Can, s. 92.

¹⁸⁹ Güher Ulu, *İdari İşlemin Yetki Unsuru*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s.97.

¹⁹⁰ Yıldızhan Yayla, *İdare Hukuku*, 2.bs., Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 117.

¹⁹¹ Yahya Kazım Zabunoğlu, *İdare Hukuku*, Yetkin Yayınları, C.1, Ankara, 2012, s. 319.

¹⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 5.Daire, E. 1985/21, K. 1985/1229 sayılı ve 09.05.1985 tarihli kararı, Danıştay Dergisi, S. 60-61, s. 231.

E-idari işlemlerin de hukuk âleminde sonuç doğurabilmesi için yetkili makam tarafında yapılmış olması gerekmektedir. Dijital ortamda tesis edilen işlemlerde işlemi yapan kişinin medeni hukuk açısından ayırtetme gücüne sahip olup olmadığının tespiti sanal ortam nedeniyle yapılamamaktadır. Sanal ortamın bu özelliği elektronik ortamda yapılan işlemlerin en zayıf noktasıdır. E-idari işlemler bakımından bu problem güvenli e-imza ile çözüme kavuşmaktadır. Güvenli e-imza kullanımıyla işlemin kimden ve ne zaman çıktığı kolayca tespit edilebilmektedir. Böylece işlemin yetkili kişiden çıkması güvence altına alınmaktadır¹⁹³.

Hangi işlemlerin elektronik ortamda yapılıp yapılamayacağına ilişkin bir düzenleme yoktur. Halihazırda uygulamada yürüyen bir süreç mevcuttur. İdarenin internet ortamındaki işlemlerini düzenleyen bir kanun yoktur. Günümüzde bu konuda kanuni bir düzenlemeye acil olarak ihtiyaç vardır. E-devlet dönüşümüyle bir yandan birçok idari işlem ve süreç elektronik ortama aktarılmakta, bunun yanında bu işlemlere çerçeve çizecek kanuni düzenleme de yapılmalıdır. E-idari işlemlerde yetki unsuru konusunda aksayan veya belirsiz durumlar güvenli e-imza ile aşılmakta; fakat e-idari işlemlerde yetki unsurunu belirlemede e-imza düzenlemesi tek başına yetersiz kalmaktadır. Bu konuda ilave düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Fiziksel ortamda işleyen süreçlerin hızla elektronik ortama aktarılmasının en önemli sakıncalarından biri kişisel verilerin korunması problemi. Aslında bu problem bilgi toplumunun genel bir sorunudur; ama konumuzla alakalı yönü de olduğundan değinilmesi gerekmektedir. Özellikle hukuki bir dayanağı olmadan elektronik ortama aktarılan iş ve işlemlerin gelecekte kişisel verilerin korunması bağlamında sorun doğurması muhtemeldir. Dijital ortama aktarılacak süreçlerin hukuki bir çerçevede ilerlemesi denetim, dikkat ve güvenlik gibi katkılar sunmaktadır. Art niyetli kişilerin kolayca ulaşabileceği bir ortamda özel ve tüzel kişilere ilişkin veriler tutulmakta ve aktarılmaktadır. Bu verilere art niyetli kişilerce erişilmesi durumunda, elektronik ortama aktarılan verilerin hukuki dayanağı sorgulanacak ilk konudur. Bu açıdan da idari süreçlere ilişkin gerekli mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır.

¹⁹³ Eren, s. 152.

3.2.3.2. Şekil Unsuru

İdare hukuku alanında şekil, doktrinde ve yargı kararlarında farklı tanımlamaları yapılan bir unsurdur. Günday, şekli birinci olarak “idârî işlemin özünü oluşturan irâdenin dış dünyaya yansımasının maddi biçimi”, ikinci olarak da “idârî işlemin yapılmasında izlenen usul” olarak tanımlamaktadır¹⁹⁴. Farklı bir bakış açısına göre şekil kavramı, hem idari işlem yapılırken izlenmesi gereken metodu hem de biçimi ifade etmektedir¹⁹⁵. Şekil hukuk âleminde farklılık doğurmaya yönelik iradenin büründüğü görüntüdür. Kısacası iradenin dış dünyadaki görüntüsüdür.

Devlet faaliyetlerinin kâğıt belgelere dayalı klasik yöntem yerine elektronik ortamlarda üretilen ve iletilen belgelerle yürütülmesi, e-devlet uygulamalarının önemli bir unsurunu teşkil etmektedir. İdari işlemlerin, kural olarak yazılı şekle tabi olması ve iradelerin dış dünyaya el ile imza edilmiş metin üzerinden aktarılması gibi kurallar, gelenekselleşmiş ve kurumsallaşmış bir anlayışı da temsil etmektedir. Bilgi ve iletişim çağında, sosyal hayatın her alanını etkileyen e-dönüşüm sürecinin, idare hukuku geleneksel müesseselerini etkilememesi düşünülemez¹⁹⁶.

İdare hukuku alanındaki değişim ve dönüşümün idari işlemlerin şeklinin de etkilemesi doğaldır. İdari işlemlerin yazılı şekle tabi olacağını açıkça düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Bunun yanında idari işlemlerin yazılı şekilde yapılması gerektiğine ilişkin dolaylı düzenlemeler bulunmaktadır. Anayasanın 125. maddesindeki “...yazılı bildirim tarihinden başlar” ifadesi ile İYUK’un 7. maddesindeki “...yazılı bildirim yapıldığı...” şeklindeki düzenlemeler yazılı şeklin kural olarak kabul edilmesinin nedenidir¹⁹⁷.

Bilişim sistemleri kullanılarak ağ ortamında iletilen irade beyanları da idare hukuku açısından bir irade beyanı olarak görülmektedir. Yazılım sistemleri aracılığıyla elektronik ortamda oluşturulan belge e-şekli oluşturmaktadır¹⁹⁸. İdari işlemlerin yazılı olarak yapılacağına dair bir düzenlemenin bulunmadığı durumlarda, işlemlerin e-şekil yoluyla yapılabilmesi mümkündür. Çünkü e-şekil günün getirdiği

¹⁹⁴ Metin Günday, *İdare Hukuku*, 10. bs., İmaj Kitabevi, Ankara, 2015, s. 144.

¹⁹⁵ Ramzan Yıldırım, *Türk İdari Rejim Dersleri*, Mimoza Yayınları, C:II, Konya, 2014, s. 68.

¹⁹⁶ Can, s. 298.

¹⁹⁷ Çağlayan, (2017), s. 200.

¹⁹⁸ Eren, s. 167.

bir ihtiyaç sonucu doğmaktadır. E-devlet dönüşümü, tüm devlet organizasyonu ve işleyişini etkilemekte ve değiştirmektedir. Haliyle idare de dijital boyuta geçmektedir.

İdari işlemlerde yazınlığı fiziksel olarak bir metnin bulunma zorunluluğu olarak kabul eder isek, günümüzde yapılan e-işlemler açısından sakatlıklar doğar. Elektronik ortamda yazılım programları aracılığıyla oluşturulan e-belgeler de, yazınlık şartını yerine getirmektedir. Yazınlık ifadesini dar yorumlayarak, sadece fiziki bir kâğıda geçirilmiş ve el ile atılan imza ile oluşan belgeyi ifade edersek, e-işlemin yapılmasının önüne çok büyük bir engel konulmuş olur. Yazınlığı geniş yorumlayarak, bilgisayar tuşlarına basılarak oluşturulan ve bilişim sistemleri kullanılarak elektronik ortamda tutulan belgeninde yazınlık şartını sağladığını kabul edebiliriz. Aksi durum günün ihtiyaçlarına idare hukukunun gözünü yumması anlamına gelir.

Yazınlık şartını dar yorumlamak uygulamada işleri yavaşlatan durumlar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, kamu personeli işlemleri bilgisayarda oluşturur, daha sonra yazıcı aracılığıyla yazdırır, aldığı yazıyı el ile imzalayarak ilgiliye ulaştırmaya çalışır. E-şekil kabul edilirse; elektronik ortamda oluşturulan işlemlerin, uydular üzerinden ağ vasıtasıyla iletilebilme olanağı mümkün iken, ilk örnekteki uygulama devam ettirilirse günümüz teknik seviyesi karşısında hantal bir idari yapıyı devam ettirmiş oluruz. Elektronik iletişim olanaklarının geldiği nokta karşısında idare mekanizmasının eski iletişim imkânlarını kullanmakta ısrar etmesinin en büyük nedeni e-dönüşüme ilişkin belirgin hukuki düzenlemelerin yapılmamış olmasıdır. İdare hukukunun bütününe e-dönüşümün yolunu kesin olarak açmanın yolu öncelikle, Anayasa değişikliği ile idari işlemlerin şekline yönelik Anayasanın 125. maddesine “yazılı veya elektronik” ifadesinin eklenmesi olacaktır. Bu düzenlemenin getirilmesi ile çok büyük bir mevzuat değişiminin yolu açılmış olacaktır. İç hukukumuz açısından temel norm olan Anayasaya e-dönüşümün önünü açacak bir hüküm konmadığı takdirde tartışmalar devam edecektir. İdare hukuku alanında e-idari işleme ilişkin açık bir hukuki altyapı için Anayasaya bu yönde bir hüküm konulması gerekmektedir¹⁹⁹. Anayasaya eklenecek böyle bir hüküm, idari alanda dijitalleşmenin temel norm tarafından tanınması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında e-işlemleri tesis eden kamu personeli ve e-işleme muhatap olan vatandaşa da güven verecektir.

¹⁹⁹ Eren, s. 177.

İYUK'ta elektronik şeklin düzenlenmediği görülmektedir. 5070 sayılı EİK'nın da bu konuda tek başına çözüm getiremeyeceği açıktır. Bugün uygulamada yürüyen birçok işlem, mevzuat içerisindeki farklı düzenlemelerin geniş ve zorlayıcı yorumlanması ile tesis edilmektedir. İdari işlemlerde usulü düzenleyen genel bir kanuni düzenleme bulunmamaktadır. Bunun eksikliği birçok konuyu tartışmalı hale getirmektedir. Yapılacak Genel İdari Usul Kanun'u ile bu alandaki yasal boşluklar doldurulacaktır. Daha önce tasarı aşamasında kalan Genel İdari Usul Kanunu Tasarısının 32.maddesinde e-şekile ilişkin "Elektronik ortamda ya da otomatik bir araç ile yapılan idarî işlemde, elektronik imza ya da güvenliği garanti edilmiş mekanik araçlarla da imza atılabilir" ifadesi ile düzenleme yapılmıştır. İdari kurumlar elektronik belgeleri oluştururken bu belgelerde yer alacak zorunlu unsurlara kanuni güvence kazandırılmalıdır. E-işlemlerdeki yetki, şekil, amaç, konu ve sebep unsurlarının hızlı ve dijital işlemler açısından tekrar ifade edilmelidir. Bugün idari usulü düzenleyecek, e-işlemlerde aranacak unsurların niteliğini belirleyecek bir kanuni düzenleme ile e-şekle ilişkin belirginlik sağlanabilir.

Uygulamada e-şekilde oluşturulan işlemler, e-imza ile imzalanarak, işlemin kimin elinden çıktığı sorunu ve işlemin resmîyeti sorunu aşılmış olmaktadır. EİK'nın 5.maddesinde²⁰⁰ dijital imza ve el ile atılan imzaya aynı hukuki sonucun bağlanması ile e-işlemin önündeki şekli sıkıntının aşılması amaçlanmaktadır. Lakin bu düzenleme tek başına yeterli olmamaktadır. Alana ilişkin temel kanunlarda da düzenleme ihtiyacı vardır. Örneğin, yargı hizmetlerinin hızlandırılması amacıyla Ulusal Yargı Ağı Bilşim Sistemi üzerinden e-imza ile gönderilen birçok belgeye hukuki sonuç bağlayan düzenlemeler yapılmıştır. HMK'nın 445.maddesinde "Elektronik ortamda, güvenli elektronik imza kullanılarak dava açılabilir, harç ve avans ödenebilir, dava dosyaları incelenebilir. Bu Kanun kapsamında fizikî olarak hazırlanması öngörülen tutanak ve belgeler güvenli elektronik imzayla elektronik ortamda hazırlanabilir ve gönderilebilir. Güvenli elektronik imza ile oluşturulan tutanak ve belgeler ayrıca fizikî olarak gönderilmez, belge örneği aranmaz." düzenlemesi ile yargı hizmetlerinde e-iletişimin önü açılmıştır.

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, 23.01.2004 tarih ve 25355 sayılı Resmi Gazete.

İdare tarafından hazırlanan ve kamusal irade açıklaması içeren beyanlarda yazılılığın aranması kişilerin hukukuki güvenliği ve idarenin denetimi açısından büyük önem taşımaktadır²⁰¹. İdari işlemin yazılı olmasından kasıt işlemin belli bir dış görünüş içerisinde olmasıdır. Kanaatimizce, otomasyon programları yoluyla oluşturulan ve elektronik ortamda ilgililere tebliğ edilen işlemler de yazılı olma unsurunu taşımaktadır.

Her idari işlemin elektronik ortamda yapılıp yapılamacağı konusu da tartışılması gereken bir mevzudur. Yine bu konuda kanaatimizce, merasim gerektiren işlemler, kolluk güçlerinin yaptığı sözlü işlemlerin internet ve bilgisayar aracılığıyla yapılması pek mümkün değildir. Nasıl ki, özel hukuk alanında yer alan evlilik işlemi elektronik vasıtalar kullanılarak yapılamıyorsa, idare hukuku sahasında yapılan bir takım işlemlerde elektronik ortamda yapılması mümkün değildir. Diğer yandan mevzuatta mutlak olarak belli bir şekil öngürülmüş işlemler açısından istenilen şekle uygunluk aranmaktadır. Bu tarz işlemler öngürülen şekilde yapılmalıdır.

3.2.3.3. Sebep Unsuru

Sebep, idari işlemin yapılmasının altında yatan ve idareyi işlemi yapmaya iten maddi ve hukuki durumlarıdır. İdare organını işlem yapmaya yönlendiren güdüdür. İdari işlemin tesis edilmesi için kamu yararını gerektiren bir sebebin varlığı gereklidir²⁰². İdari işlemin sebep ögesi, idare teşkilatının keyfilikliğini engellemekte; idari fonksiyonun ve işlemlerin temel ve vazgeçilmez tek gayesi kamu yararının sağlamaktadır. İdare, kamu yararı amacını gerçekleştirmeye yönelik bir sebep olmadan işlem tesis edemez. Eğer sebep unsuru olmadan işlem tesis edilirse hukuka aykırılık bulunur ve işlem açısından sakatlık durumu ortaya çıkar.

²⁰¹ Akyılmaz, (2000), s.188.

²⁰² Halil Kalabalık, *İdare Hukunun Temel Kavram ve Kurumları*, Sayram Yayınları, Konya, 2014, s.362.

İdare, tesis ettiği bir idari işlemin gerekçesini işlem metninde belirtmek zorunda değildir. Fakat sebebi nedeniyle hukuka aykırılığı iddia edilen bir idari işlemin iptali için dava açıldığında, bu işlemin dayandığı sebebin idare tarafından yargı makamı önünde ortaya konulması gerekmektedir²⁰³. İdari işlem mutlaka bir sebebe dayanmakla birlikte mevzuatta her zaman işlemin sebebine açıkça yer verme zorunluluğu yoktur. Bazen de mevzuatta sebep, belirsiz kavramlarla gösterilmiş olabilmektedir. Bu nedenle mevzuatta düzenleniş açısından idari işlemlerin sebebi üç gruba ayrılmaktadır²⁰⁴: 1) Sebebi mevzuatta açıkça işaret edilen işlemler, 2) Sebebi mevzuata belirsiz kavramlar ile gösterilen işlemler, 3) Sebebine mevzuatta yer verilmeyen işlemler. Sebep unsuru belirsiz kavramlarla ifade edilen veya sebebi mevzuatta gösterilmeyen işlemlerde, sebep unsurunun çerçevesini idare çizmektedir. Burada idare, takdir yetkisine sahiptir. Fakat idarenin sahip olduğu takdir yetkisi sınırsız ve denetlenmez bir yetki değildir. Yargı organlarınca, takdir yetkisinin hukuka uygun kullanılıp kullanılmadığı denetlenmektedir.

Danıştay idari işlemin sebep unsurunu birçok kararında işlemiştir. İdarenin işlemi tesis ederken sebep unsurunda hukuka aykırılıpa düşüp düşmediğini ayrıntılı olarak irdelemektedir. Yüksek mahkeme bir kararında, “...davalı idarenin herhangi bir yasa maddesi göstermeden tesis ettiği dava konusu işlemde hukuka uyarlık bulunmadığına...” hükmederek işlem tesis edilirken dayarılan hukuki noktaların gösterilmesi gerekliliğini belirtmiştir²⁰⁵.

Hukuka uygun bir e-idari işlemin oluşabilmesi için, sebep unsuruyla ilgili yukarıda ifade edilen noktalara uyulması gerekmektedir. Yukarıdaki açıklamalar e-idari işlem açısından da geçerlidir²⁰⁶. E-idari işlemlerde yargı organlarınca denetlenmektedir. Sebep unsuru açısından sakatlık durumu e-işlemin iptalini doğurur.

²⁰³ Günday, s. 154.

²⁰⁴ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, s. 388.

²⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 14.Daire, E. 2011/16621, K. 2012/6548 sayılı ve 03.10.2012 tarihli kararı, Ayrıca, DİDDK, E. 2007/1800, K.2011/267 sayılı ve 21.04.2011 tarihli kararı.

²⁰⁶ Eren, s.195.

3.2.3.4 Konu Unsuru

İdari işlemin konu unsuru, hukuk alanında meydana getirdiği sonuç, yaptığı değişikliktir²⁰⁷. İdari işlemlerin doğuracağı sonuçlar, yani idari işlemin konusu önceden mevzuat tarafından belirlenmektedir. Bu açıdan idari işlemler, özel hukuk düzeninde yapılan işlemlerinden ayrılmaktadır. İdare hukuku bakımından işlemlerin konusunun mevzuat tarafından önceden belirlenmesinin sebebi, konu yönünden idare hukukunun statüler hukuku olmasıdır²⁰⁸.

Mevzuatta idari işlemin konu unsurunun açıkça gösterildiği veya idareye işlemin konu unsuru bakımından bir hareket serbestisi sunulduğu durumlar olmaktadır. Hareket serbestisinin olduğu durumda idarenin konu unsuru bakımından takdir yetkisine sahip olduğu kabul edilmektedir²⁰⁹. İdari işlemin diğer unsurlarına nazaran idare, konu unsuru üzerinde daha geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Diğer hallerde olduğu gibi bu durumdaki takdir yetkisinde de idare denetimsiz ve sınırsız değildir.

İşlemin konu unsuru bakımından hukuka aykırı olduğu haller²¹⁰: “a) İmkânsız bir konuda işlem yapılması, b) Hukuka aykırı işlem tesis edilmesi, c) Sebep konu ilişkisinde sakatlık” gibi haller ile karşımıza çıkmaktadır. Konu unsuru bakımından e-idari işlemler ile olağan usullerle yapılan idari işlemler arasında fark yoktur. E-idari işlemlerde yukarıda sayılan eksikliklerin bulunması işlemi konu unsuru açısından sakat hale getirir.

Konu unsuru bakımında kıyas yapılamaz. Danıştay’ın böyle bir uygulamayı hukuka aykırı bulan birçok kararı vardır. Konu unsurunun mevzuatta açıkça ifade edilmiş olması gerekir. Yüksek mahkeme bir kararında, “patlayıcıyı, parlayıcı, yanıcı ve benzeri tehlikeli maddeler üretilen, satılan, kullanılan, depolanan yerler ile gaz dolum tesislerine uzaklığı konusunda mevzuatta açık olarak belirtilmemiş olan mesafe sınırının, başka kurumlar için öngörülmüş olan mesafe sınırının kıyas yoluyla esas

²⁰⁷ Onar, s.311.

²⁰⁸ Yıldırım,(*Türk İdari Rejim Dersleri*) s. 73.

²⁰⁹ Muhammed Göçgün, *İdari İşlemin Konu Unsuru*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2017, s.187.

²¹⁰ Çağlayan , (2017), s. 208-210.

alınarak, işyerinin yukarıda anılan yerlere bu mesafeden daha az bir mesafede olduğu için davanın reddedilmesinde hukuka uyarlık görülmemiştir” diyerek konu unsuru bakımından kıyas yapılmasını hukuka aykırı bulmuştur²¹¹.

3.2.3.5 Amaç Unsuru

Amaç, yasa yapıcının idari işlem ile erişmek istediği, o işlemde umduğu nihai sonuçtur²¹². Her idari işlemin bir amacı vardır. İdare hukuku bakımından tüm işlemlerin barındırdığı amaç genel ve belirli bir kamu yararadır²¹³. Şayet mevzuatta işlem için belirli bir kamu yararı amaçlanıyorsa özel amaç, belirli bir kamu yararı güdülmüyorsa, yani genel kamu yararı hedefleniyorsa genel amaç söz konusudur. Maksat ögesinin idari işlemin bir unsuru olarak sayılması idare hukukunun finalist olma niteliğinden kaynaklanmaktadır²¹⁴.

İdari yargı yerleri, idari işlemin sahip olduğu beş unsur üzerinden denetim yapmaktadır. Amaç unsuru dışındaki dört unsurun objektif mahiyete sahip olması nedeniyle denetimi de kolaydır. Amaç unsuru üzerindeki denetim, işlemi tesis eden iradenin gayesinin, düşüncesinin tespitine yönelik olduğu için daha problemli bir denetim söz konusudur²¹⁵. Amaç, irade açıklamasında bulunan erkin iç dünyasına ilişkin bir unsur olduğu için bu unsurun denetiminde yargı organı içinde de görüş ayrılıkları doğmaktadır. Bu unsurun denetiminde hâkimler arasında oybirliği nadir görülen hallerdendir.

²¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 8.Daire, E. 2007/5844, K. 2009/1309 sayılı ve 23.02.2009 tarihli kararı. Ayrıca, Danıştay 4.Daire, E: 2009/248, K : 2011/4403 sayı ve 23.05.2011 tarihli kararı, Danıştay 7. Daire, , E: 2000/998, K : 2000/1452 sayı ve 03.5.2000 tarihli kararı.

²¹² Günday, s. 160.

²¹³ Atay, s. 509.

²¹⁴ Yıldırım,(*Türk İdari Rejim Dersleri*) s. 74.

²¹⁵ Murat Sezginer, *İdari İşlemlerde Amaç Unsuru Bakımından Hukuka Aykırılık*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1991, s. 5.

Eğer idari işlem mevzuatta kendisi için belirlenen amaç dışında veya kamu yararı dışında bir amaç güdülerek tesis edilirse, idari işlem amaç unsuru açısından hukuka aykırı olur. Hukuka uygun bir idari işlemden söz edilebilmesi için yukarıda ifade edilen amaçlar çerçevesinde işlemin tesis edilmesi gerekir. Bu unsur e-idari işlemler bakımından da aranmaktadır.

3.3. E-İdari İşlemlerde Güvenlik Unsuru: Elektronik İmza (E-imza)

Her geçen gün elektronik ortamda yapılan işlem sayısı artmakta, bu sahadaki güvenlik ihtiyacı belirginleşmektedir. Bilgisayar ve internet aracılığıyla yapılan bir takım işlemlere geçerlilik ve güvenlik ögesinin kazandırılması, hukuki bir koruma sağlanması için elektronik imza ile tamamlanması gerekmektedir²¹⁶. Dijital ortamda tesis edilen iş ve işlemlerin içeriğinin korunması ve başkasına yollanan bilgilerin korunması, işlemin kime ait olduğunun tespiti sorunu “elektronik imza” kavramını doğurmaktadır. Böylece kişi bir butona basarak elektronik ortamda bulunan belgeyi güvene almış olmaktadır.

2000’ li yılların başında tüm dünyada e-imza ile ilgili mevzuat çalışmaları yapılmıştır. Ülkemizde, AB direktifleri çerçevesinde 2004 yılında E-İmza Kanunu yayınlanmıştır. Kanunda e-izmaya ilişkin yapılan düzenlemeler gelecekteki teknik değişiklikler düşünülerek genel yapılmıştır. Kanunların genelliği ilkesi dikkate alınarak e-imzanın teknik boyutları diğer düzenlemelere bırakılmıştır. Elektronik imza türlerinden en yaygın şekilde kullanılanı, en güvenilir olanı ve EİK’deki adıyla, güvenli (nitelikli) elektronik imza yöntemidir²¹⁷. Bundan sonraki bölümlerde e- imzadan kastımız, kanuni ifadesi olan güvenli elektronik imza kavramıdır.

2015 yılında ülkemizde yürürlüğe giren Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’te güvenli e-imza kullanılmak suretiyle yapılan

²¹⁶ İnci Biçkin, “Elektronik İmzanın Hukuk Sistemimizdeki Yeri”, *Bilişim ve Hukuk Dergisi*, S:2007/1, s. 46.

²¹⁷ Mustafa Yılmaz, “Elektronik İmzalı Belgelerin Karşılaştırmalı Hukukta ve İdari Yargılama Hukukunda Delil Niteliği”, *MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 3, 2016, s. 3448.

yazışmalardaki kurallar ortaya konulmuştur²¹⁸. İdari kurumlarımızın hemen hemen tamamında kullanılan elektronik işlemlerin hızlı ve güvenli bir şekilde yürütülmesi, kullanılacak e-imzalarda dikkat edilecek hususlar bu yönetmelikte ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca yönetmelik, güvenli e-imzaya yer vererek basit e-imzaların kullanımının önüne geçmiştir. E-imzada zaman damgası özelliğini aramasıyla beraber e-idari işleyişte ortaya çıkacak işlemin yapılış tarihi, iletimi, tebliği gibi hususlarda ortaya çıkabilecek problemleri engellemiştir. Bu yönetmelik resmi yazışmalarda e-idare işleyişine önemli katkı sunmuştur. Lakin, kanaatimizce, yönetmeliğin dayanacağı kanun idari alandaki elektronik dönüşümü doğrudan ilgilendiren bir kanun olmalıydı. Bu yönetmelikte böyle bir dayanak kanun yok. Resmi yazışmalarda meydana gelen e-dönüşümün yasal bir düzenleme ile ilkeleri, genel çerçevesi çizilmesi suretiyle ortaya konulması, detay düzenlemelerin de bu tarz yönetmeliklere bırakılması daha sağlıklı bir mevzuat gelişimi sağlayacağını düşünmekteyiz.

E-imzanın içindeki sertifika, işlemi yapan kişiye ait olduğundan, işlemi yapan kişinin kimlik bilgileri e-imzanın içinde bulunmaktadır. E-imza ile güvenirliliği sağlanan evrak, elektronik ortamda mühürlenmiş bir şekilde alıcısına teslim edilene kadar içeriği korunur. E-imza, mesajın herhangi bir değişikliğe uğramadan muhataba ulaşmasını sağlar. Belge üzerinde e-imzası bulunan kişi bunu inkar edemez, evrakın kim tarafından ve ne zaman imzalandığının her zaman tespiti mümkündür²¹⁹.

5070 sayılı kanunun e-imza kavramına ilişkin düzenlemesinde, herhangi bir teknolojik sisteme üstünlük tanınmadan, e-imzadan beklenen fonksiyonlar dikkate alınarak tanım yapılması kanunların soyutluk ve genellik kavramıyla açıklanabilmektedir. Bunun yanında teknolojik tarafsızlık da sağlanmıştır. Bu sayede e-imza alanında meydana gelen değişikliklerin kanun değişikliğine ihtiyaç olmaksızın uygulanabilmesi sağlanmış olmaktadır. Bu anlamda mevzuat, teknolojinin gerisinde kalmamış ve her teknik değişikliğe uygulanabilir bir duruma sahip olmaktadır. E-imza

²¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. 02.02.2015 tarih ve 29255 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.

²¹⁹ Mustafa Güler, *Türkiye’de E-imza Alanındaki Hukuki Düzenlemelerin ve Kamu Kurumlarında Bazı E-imza Uygulamalarının İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 12.

konusu, hukuki olarak bugün imzalamak için kullandığımız ve gelecekte kullanılabileceğimiz yöntemleri kapsayacak bir hukuki altyapıya kavuşmaktadır²²⁰.

3.3.1 Güvenli E-imza

Elektronik imza, teknolojik gelişmelerden yararlanan insanoğlu tarafından geliştirilen, hayatın birçok alanında kullanım alanı olan, birbirinden farklı çeşitleri bulunan ve birçok hukuk sistemi tarafından da farklı çeşitleri kabul edilen güvenli, hukuki ve teknik araçlardan birisidir. Çeşitli hukuk düzenlerinde ve ülkemiz hukuk düzeninde de değişik açılardan tanımlanmakta ve sınıflandırılmaktadır²²¹. E-imza, kavram olarak tek başına bir şey ifade etmemektedir. Şöyle ki; e-imza kavramı, nitelikli elektronik sertifika ve doğrulama araçları kavramları ile anlamını bulmaktadır. E-imza, imza sahibinin kişisel bilgileri altında işlem gören, sayısal formlar ile güvenlik unsuru sağlanan dijital âlemde kullanılan imzadır²²².

Elektronik ortamda veri, belge, işlem oluşturulması ile bu işin korunması ve kime ait olduğunun da elektronik ortamda tespiti ihtiyacı doğmuştur. E-imza esasen böyle bir ihtiyacın sonucu olarak doğmaktadır. Ülkemizde, bu alan dan 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, 23/01/2004 tarih 25355 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun hazırlanırken AB'nin 1999/93/EC sayılı Elektronik İmza Direktifi ve 2000/31 sayılı Elektronik Ticaret Direktifi dikkate alınmıştır.

EİK'da e-imza tanımı yapılırken AB Direktifi esas alınıp bir tanım yapılarak, 3.maddede “başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veri” şeklinde ifade edilmektedir. E-imza kavramı, genel bir ifade olarak, sayısallaştırılmış imzaları, parmak izi, göz retinası ya da ses gibi biyometrik teknikleri içeren elektronik imzaları

²²⁰ Mine Ertugut, Elektronik İmza Kanunu Bakımından E-belge ve E-imza, *Bankacılar Dergisi*, S. 48, 2003, s. 68.

²²¹ Yılmaz, s. 3436

²²² Bülbül, s.64

veya bilginin bütünlüğünü bozmayan ve ilgililerin kimliklerinin doğruluğunu sağlayan sayısal imzaları kapsamaktadır²²³. EİK, düzenlemesinde e-imza kavramı, sayısal imzayı da içerir şekilde üst bir kavram olarak kullanılmaktadır.

E-imzanın yasal açıdan geçerli olabilmesi için kanunda belirtilen şartları sağlıyor olması gerekmektedir. Belirtilen şartlar teknik bir kavram olan e-imzanın tanımını daraltarak “güvenli e-imza” kavramını ortaya koymaktadır²²⁴. Güvenli e-imza, gelişmiş elektronik imzanın esaslarını taşımasının yanında nitelikli elektronik sertifikaya dayanan ve güvenli imza oluşturma araçları ile oluşturulan imzadır.

Türk hukukunda “nitelikli elektronik imza” yerine “güvenli elektronik imza” kavramı tercih edilmektedir²²⁵. AB direktiflerinde güvenli e-imza kavramı kullanılmamaktadır; sadece e-imzanın elle atılan imza ile aynı hukuki sonuçları doğurması yer almaktadır. Hukuk düzenimizde bu durum güvenli e-imza ile yerini almaktadır. EİK’nın 4.maddesinde güvenli e-imzanın nitelikleri şöyle belirtilmektedir²²⁶:

- İmza sahibinin şahısna bağlı olan
- Tasarrufu sadece imza sahibinde bulunan güvenli elektronik imza oluşturma vasıtasıyla kullanılan
- E-imza sahibinin kimliğinin nitelikli elektronik sertifika sayesinde tespit edilen
- E-imza ile imzalanmış belgede sonradan değişiklik yapıp yapılmadığının tespitini sağlayan, elektronik imzalar güvenli elektronik imzadır.

Yukarıdaki şartlara uygun olarak oluşturulmuş elektronik imzalar güvenli e-imza kapsamında değerlendirilmekte ve elle atılan imza ile aynı hukuki sonucu doğurmaktadır. EİK’nın 5. maddesinde bu husus düzenlenmektedir. Aynı düzenlemenin 23. maddesinde ise güvenli elektronik imza ile oluşturulan elektronik

²²³ Güler, s. 10.

²²⁴ Türksel Kaya Bensghir, Ferda Topcan, *E-İmza: Türkiye’de Kamu Kurumlarında Uygulanması*, TODAİE, Ankara, 2010, s. 118.

²²⁵ Gürbüz, s. 81.

²²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, 23.01.2004 tarih ve 25355 sayılı Resmi Gazete.

verilerin senet hükmünde olduğu belirtilmektedir. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken durum, güvenli e-imza, nitelikli elektronik sertifikaya dayanmaktadır.

3.3.2 Nitelikli Elektronik Sertifika

Nitelikli elektronik sertifika, 5070 sayılı Kanun uyarınca gereken şartları sağlayan ve nitelikli bir ESHS tarafından verilmiş sertifikalardır. Kanun elektronik sertifika tanımını, “imza sahibine imza doğrulama verisini ve kimlik bilgilerini birbirine bağlayan elektronik kayıt” şeklinde yapmaktadır. Kanun teknik bir kavram olan elektronik sertifikanın tanımını daraltarak nitelikli elektronik sertifika kavramını ortaya koymaktadır. Nitelikli elektronik sertifikayı elektronik sertifikadan ayıran temel özellikler aşağıdaki gibidir²²⁷:

- a) BTK tarafından yetkilendirilmiş ESHS’ler tarafından verilir.
- b) Kişinin kimliği mahkeme yargısı karşısında geçerli konumda olmasını sağlayacak yüksek güvenlik sayesinde tanımlar.
- c) Sadece gerçek kişilere verilir.
- d) Sertifika başvuru, üretim, dağıtım, iptal ve yenileme işlemlerinde BTK tarafında yayınlanan “E-İmza Kanunu’nun Uygulanmasına Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ” de belirtilen elektronik sertifika için gerekli şartların ESHS tarafından yerine getirilmesi zorunludur.

5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu uyarınca nitelikli elektronik sertifikada²²⁸;

- a) Sertifikanın “nitelikli elektronik sertifika” olduğuna dair bir ibarenin,
- b) Sertifika hizmet sağlayıcısının kimlik bilgileri ve kurulduğu ülke adının,

²²⁷ Bensghir, Topcan, s. 121-122.

²²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, 23.01.2004 tarih ve 25355 sayılı Resmi Gazete.

- c) İmza sahibinin teşhis edilebileceği kimlik bilgilerinin,
- d) Elektronik imza oluşturma verisine karşılık gelen imza doğrulama verisinin,
- e) Sertifikanın geçerlilik süresinin başlangıç ve bitiş tarihlerinin,
- f) Sertifikanın seri numarasının,
- g) Sertifika sahibi diğer bir kişi adına hareket ediyorsa bu yetkisine ilişkin bilginin,
- h) Sertifika sahibi talep ederse meslekî veya diğer kişisel bilgilerinin,
- i) Varsa sertifikanın kullanım şartları ve kullanılacağı işlemlerdeki maddî sınırlamalara ilişkin bilgilerin,
- j) Sertifika hizmet sağlayıcısının sertifikada yer alan bilgileri doğrulayan güvenli elektronik imzasının yer alması mecburidir.

Elektronik sertifika, istek üzerine oluşturulmaktadır. Bu sebeptendir ki öncelikle elektronik sertifika başvurusu gerekmektedir. ESHS, nitelikli elektronik sertifika talebinin ardından sertifikayı oluşturmakta ve sertifikayı sahibine teslim etmektedir. Nitelikli elektronik sertifikanın geçerlilik zamanı sözleşmeyle belirlenmektedir. Bu sertifika, teslim edilmeden önce sertifika başvurusunda bulunana elektronik imza kullanımına dair aydınlatma yükümlülüğünün karşılanması ve sigortalandıktan sonra teslim edilmesi gerekmektedir²²⁹.

3.3.3 E-İdari İşlemlerde Güvenli E-İmza Kullanımı

İdari işlemlerde meydana gelen dönüşüm, güvenlik için yeni araçları gerektirmektedir. Klasik usuller geride kalarak idari işleyişte, güncel gelişmeler ışığında yeni usuller ortaya çıkmaktadır. Bilgisayar ve internet sistemleri kullanılarak tesis edilen e-idari işlemler günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Böylece hantal

²²⁹ Emine Öz, *Elektronik İmza*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 79.

idare, ağır bürokrasi anlayışı da ortadan kalkmaya başlamaktadır. Artık mesai ve mekân sınırları ortadan kalkmış bir idari anlayış ile karşı karşıya kalınmaktadır.

İdare hukukumuzda kural olarak idari işlemler yazılı şekle tabidir, işlemin esasını oluşturan iradenin dış dünyaya yazılı şekilde yansıtılması esastır. Yazılı olan işlemin kimin elinden çıktığı, işlemin güvenilirliğinin sağlanması amacıyla kamu görevlisi tarafından imza edilmesi de zaruridir²³⁰. İdarenin irade beyanları elektronik ortamda e-belge olarak vücut bulmaktadır. E-belgenin hukuki bir değer ifade edebilmesi için imza taşınması gerekmektedir. Bilgisayar ortamında tutulan belgeye ıslak imza atılamayacağı için burada varolan imza sorunu e-imza ile aşılmış olmaktadır. E-imza, EİK'daki adıyla güvenli elektronik imza, artık birçok idari işlemde karşımıza çıkmaktadır. Değişen ve gelişen teknoloji insanların algısına da etki etmektedir. Vatandaş idarenin kendisine verdiği belgede ıslak imza görmeyince şaşkınlık yaşamaktadır; fakat bu şaşkınlıklar ardından, vatandaş yeni uygulamaları kullandıkça yeni durumun pratikliğinden dolayı kısa sürede adaptasyon problemi aşılmaktadır. Vatandaş bu uygulamalar karşısında hukuken de korunmalıdır. Hukuk devletinin bir gereği olarak hukuki öngürülebilirlik ve güvence sağlanmalıdır.

Doktrinde Yılmaz'a göre: “Bir idarî işlemde, bu işlemi tesis eden idare, işlemin yöneldiği muhatap, işlem sayı ve tarihi, yapılma gerekçesi, işlemin konusu, ilgili mevzuat hükümleri, bahse konu işleme karşı idarî ve yargısal başvuru yolları ve süresi, işlemi yapan yetkili kişinin imzası gibi hususların bulunması gerekmektedir”²³¹.

Yukarıda sayılan hususlara yetkili idarî organ dikkat ederek elektronik ortamda oluşturduğu metni yazdırıp, ıslak imza ile imzalayarak, bütün şekil şartları varolan geçerli bir idarî işlem meydana getirilmiş olur. Ancak bugün bilgi teknolojilerinin idari işleyişte kullanımıyla birlikte ıslak imzaya gerek kalmaksızın çeşitli e-imza şekilleriyle idarî işlemler yapılmaktadır. Bu şekilde yapılan işlemler hukuken fiziksel işlemler ile eşdeğer geçerlikte kabul edilmektedir. EİK'nın 5. maddesi, elle atılan imza ile güvenli e-imzayla imzalanan belgelerin aynı hukuki sonuca tabi olduğunu düzenlemektedir. E-işlemler veya e-belgeler, e-imza adıyla

²³⁰ Oğurlu, (2010), s. 186.

²³¹ Yılmaz, s. 3446.

bilinen teknik bir işlemle tamamlanmaktadır. Vatandaş, hukuken sağlanan eşdeğerlilik sayesinde birçok işlemi evinden temin edebilmektedir.

E-imzanın kullanımı, ilk olarak özel sektördeki kişilerin kullanımına sunulmuş, özel hukuktaki serbestlik ilkesinden yararlanılarak daha da yaygınlaşmıştır. E-imzanın idari faaliyetler açısından kullanıldığı alanlara: KPSS, ÖSS, ihalelere katılım, pasaport, vergi ödemeleri, e-beyanname, bilirkişilik ve arabuluculuk başvuruları gibi kamu kurumlarına her türlü başvurular veya bu başvuruların takibi gibi kamu kurumlarıyla yapılan işlemler örnek verilebilir. Sağlık uygulamaları alanında da, sağlık personeli, hastaneler, eczaneler, sağlıkla ilgili kurumlar arası iletişim, emniyet müdürlükleri işlemleri, ihale işleri, nüfus idaresi işlemleri, e-idari işlemlere örnek olarak gösterilebilir²³². İlk olarak Fatih Belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi, paso başvurularını, İSKİ sözleşmelerini e-imza ile almaya başlamıştır. Merkezi idare bakımından ilk olarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Türk Patent Enstitüsü, Gümrük Müsteşarlığı şirketlere ve vatandaşlara yönelik uygulamalarında e-imzayı kullanmaya başlamıştır²³³.

6114 sayılı Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’unda “sınavların elektronik ortamda yapılabileceği” (m.7/3), “sınav sonuçlarının adaylara internet ortamında yapılacağına” dair düzenleme bulunmaktadır. Yine 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun 44/d. maddesinde “yeterlilik, seviye tespit veya ders başarılarını ölçen tüm sınavların elektronik ortamda da yapılabileceğine” dair hükümler bulunmaktadır²³⁴.

E-imza ile imzalanan belgelerdeki veriler şifreleme yöntemleri kullanılarak değiştirilemez veya tahrif edilemez. Dijital ortamda iradenin değiştirilmesi böylece engellenmiş olmaktadır. E-imzaya ilişkin alınan yasal ve teknik güvenlik önlemlerinin yanında, hala elektronik ortamda işlem tesis etmenin, idarenin elektronik ortamda bulunmasını sakıncalı olduğunu savunanlar bulanabilmektedir. Bugün dünyanın içerisinde bulunduğu koşullar e-imzayı, klasik imza ve teorileri karşısında ileri bir noktaya getirmektedir.

²³² Oğurlu, (2010), s. 196.

²³³ Mustafa Güler, Uğur Ömürgöntülşen, “Türkiye’de E-imza Alanındaki Hukuki Düzenlemeler ve Bazı Kamu Kurumlarındaki E-imza Uygulamaları”, *Sosyoekonomi Dergisi*, C.14, S.14, Y: 2011,s. 211-212.

²³⁴ Yılmaz, s. 3447.

E-idare anlayışının gelişimi için e-imza kullanımı ve güvenliği önündeki engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Şu an kamu kurumu personellerinin e-imzayı yaygın olarak kullandığı görülmektedir. Vatandaşların da e-imza ile idareye irade açıklamasını iletebilmesine imkan verecek hukuki düzenlemeler e-idare açısından önem arz etmektedir. E-imza temininde ekonomik açıdan vatandaşlar arasında eşitsizlikler oluşturacak bir durumdan kaçınılmalıdır. Vatandaşın dijital ortamda idare ile olan ilişkisini geliştirmek için teknik ve hukuki düzenlemeler geç kalınmadan yapılmalıdır. Yeni basılan kimlik kartları ile artık birçok işlemi yapabileceğimiz ifade edilmektedir. Yeni kimliklerin taşıdığı Çip'e e-imza tanımları ve entegrasyon yoluyla kullanımı sağlanırsa büyük kolaylık sağlanmış olacaktır. Mevzuatımızda e-idari işlemin, geçerlilik şartları, süreçleri, sonuçları ortaya konulmalıdır. E-idarenin yapısı ve işlemleri kanuni düzenleme ile ortaya konulmalıdır. Aksi halde zorlama yorumları ile uygulamada yürüyen bir süreç ile hukuka uygun olmayan durumların ortaya çıkması pek muhtemeldir.

EİK ve yönetmeliğinde, e-idari işlemlere ilişkin özel bir düzenleme yoktur. E-idari işlemleri yasaklayan bir hüküm de yoktur. EİK'nın e-imzanın idare alanında kullanılmasına ilişkin hükümler getirmemesi, idari işlemin tamamen dışarıda tutulduğu anlamına gelmemektedir. Kanun'da bu anlamda yasaklayıcı bir hüküm bulunmamaktadır. Dolaylı olarak idari alanda e-imza kullanımının da EİK kapsamına girdiği kabul edilmektedir. Bu düzenlemenin yanında idare hukukuna yönelik değişikliklerin ilgili kanunlarda yapılması gerekmektedir. EİK, e-imzanın genel kullanımına ilişkindir, bunun yanında idari alandaki kullanımını düzenleyen özel kanuni düzenleme yapılması şarttır.

3.3.4 İdare Hukukunda Güvenli E-imzalı Belgelerin Delil Niteliği

İspat ve delil kavramları, yargılama hukuku açısından çok önemli müesseselerdir, bu kavramlar farklı anlamlar ihtiva etmektedir. İspat, bir savın doğru olup olmadığı, ihtilafın çözümü ile ilgili olayların doğruluğu hakkında yargı makamını, hakim/savcıyı inandırma ve ikna etme çabasıdır. Delil ise, kişinin savının veya olayın ispatı için gösterilen hukukî araçlardır²³⁵. İdari yargılama, ceza ve medeni yargılamadan farklı özelliklere sahiptir. En bariz farklılık, bir taraf üstün yetkilere sahip olan idare organıdır. Bu durumda ispat külfetinin davacıya yüklenmesi hakkaniyete sığmayacaktır. Re'sen araştırma ilkesi ile idari yargı yerleri, delillerin araştırılması bakımından üstün bir yetkiye kavuşmuştur²³⁶. Mahkeme taraflar istememiş olsa bile bilgi ve belge isteyebilmektedir.

Teknoloji sayesinde, kâğıt tabanlı veri kayıt ve depolama sisteminden, dijital tabanlı veri sistemine geçilmektedir. Dolayısıyla kâğıt tabanlı delil sisteminden, dijital tabanlı veri kayıt ve depolama sistemine geçilmekte; bu durum delil düzeninde de dijital sisteme geçmeyi zorunlu hale getirmektedir. Bilgisayar ve internet ortamında yapılan iş ve işlemlerin sayısının giderek artması, elektronik ortamda yapılan işlemlerin de delil olarak kabul edilmesini zorunlu hale getirmektedir²³⁷. Elektronik ortamda tutulan verilerin de ispat hukuku açısından delil olarak değerlendirilmesi mümkündür. Yargı organına sunulan e-belge, üzerindeki iradenin değiştirilip değiştirilmediği, belgenin altında bulunan imzanın sahibine ait olup olmadığı, gerçeğe uygun olarak belgenin oluşturulup oluşturulmadığı gibi durumlar bakımından değerlendirmeye tabi tutulur.

İdari yargılama usulünde re'sen araştırma ilkesi kabul edildiğinden, tarafların ileri sürmediği kanıtları da mahkeme kendiliğinden araştırabilmekte veya varolan kanıtların usule uygun olup olmadığını denetleyebilmektedir. İdari yargılama usulünde tüm deliller takdiri nitelikte olup, yargı yeri mevcut delilleri serbestçe takdir etmektedir. Başka bir ifade ile idari yargılama usulünde, kesin delil- takdiri delil ayrımı

²³⁵ Yılmaz, s. 3466.

²³⁶ Emine Cin Karagöz, *İdare Hukukunda Karine ve Varsayım*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017, s.55.

²³⁷ Çakmak, s. 301.

yapılmaz, tüm deliller takdiri niteliktedir²³⁸. İdari yargılamadaki re'sen araştırma ilkesi, İYUK 20.maddede “ Mahkemeler belirlenen süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini ve her türlü bilgilerin verilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilirler.” ifadesi ile yer bulmaktadır. Bunun dışında vergi yargılamasına ilişkin VUK’ da da çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Vergi işlemlerine ilişkin birçok işlemin artık elektronik ortamda yapılması, VUK’ da da bu yönde yeni düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir²³⁹.

Hâkimin veya mahkemenin, yargılama sırasında ibraz edilen e-evrakın, güvenli elektronik imza ile imzalanıp imzalanmadığı konusunu teknik yöntemler kullanarak aydınlatıp evrakın geçerliliğini tespit etmesi gerekmektedir. Bunun yapılmaması halinde sadece tarafın ibrazı üzerine, herhangi bir e-evraka senet niteliği kazandırılmış olacaktır. Yargı makamı, keşif ve bilirkişi incelemesine kendiliğinden karar verebileceği için yargı makamına sunulan e-evraktaki imzanın güvenli e-imza olup olmadığı bu yolla inceleyebilecektir²⁴⁰. HMK’nın 205. maddesinin üçüncü fıkrasına eklenen “Hâkim, mahkemeye delil olarak sunulan elektronik imzalı belgenin, güvenli elektronik imza ile oluşturulmuş olup olmadığını resen inceler.” ifadesi ile hakime inceleme yapma yükümlülüğü yüklenmektedir. Dijitalleşmenin özel sektörde çok hızlı yaşanması gerçeği, kendisiyle beraber özel hukuk alanında e-işlemlere dair çok sayıda düzenleme yapılmasını getirmektedir. Medeni usul hukuku bakımından e-imzalı belgelerin hukuki değerini belirleyen yakın tarihli birçok düzenleme meydana gelmektedir. Özellikle HMK, CMK, BK, İİK gibi kanunlara ilave hükümler eklenerek e-dönüşüm sebebiyle açıklar oluşması engellenmek istenmektedir. CMK’da, UYAP’ta güvenli e-imza ile imzalanmış kayıtlı belgeler ile ıslak imzalı belgenin çelişmesi halinde UYAP’ta yer alan belgeye itibar edileceği ifade edilmektedir²⁴¹.

İdari yargılama açısından önemli bir kurum olan Danıştay, idari yargılama mevzuatında e-delile ilişkin boşluğu içtihatları ile doldurmaktadır. Danıştayın, mahkeme tutanaklarında veya kararında üyelerin ıslak imzalarının eksiksiz olmasına

²³⁸ Ramazan Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 10.bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 372.

²³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. 6728 sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 09.08.2016 tarih ve 29796 sayılı Resmi Gazete.

²⁴⁰ Erturgut, s.76.

²⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. 17/12/2004 tarih 25673 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 5271 sayılı CMK m.5

karşın, hakimin tutanak veya kararı e-imza ile onaylamayı unuttuğu veya belgede e-imza eksikliğinin olduğu durumlarda dosyayı bozup ilgili mahkemesine iade ettiği görülmektedir²⁴². Yüksek Mahkemenin bu tarz dosyalarda e-imza eksikliğini giderilmesi gereken bir eksiklik olarak görmesi²⁴³, her ne kadar bu tür dosyalar doğrudan bir e-idari işleme dair değil de mahkeme karar veya tutanağındaki eksikliğe dair olsa da, Mahkemenin e-imzaya verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Maliye Bakanlığı yayınladığı tebliğler ile e-beyanname, e-defter, e-faturanın yaygınlaştırılmasını sağlamaktadır²⁴⁴. Vergisel işlemlerin elektronik ortama taşınmasını amaçlayan tebliğler uyarınca ortaya çıkacak olası bir çift kayıt halinde bilgisayar ve internet aracılığıyla elektronik ortamda oluşturulan defter ve faturaların dikkate alınacağı kabul edilmektedir. Vergi hukuku alanında, vergisel işlemlerde elektronik belge zorunluluğu ve elektronik belgelerin inkar edilemezliğinin idari düzenlemeler ile pekiştirilmesi e-dönüşümü hızlandırmaktadır. İdare hukuku bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde, vergi alanında e-dönüşümün daha hızlı gerçekleştiği ve düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

Danıştay içtihatlarından hareketle, İdarî Yargılama Hukuku'nda, güvenli elektronik imza usulüyle oluşturulan evraklar, ıslak imza ile aynı hukukî sonucu doğurmakta, yargı organlarınca delil olarak kabul edilmekte, ıslak imzalı evraklara göre delil değeri açısından da üstün kabul edilmektedir²⁴⁵.

İYUK' ta e-imza ile ilgili herhangi bir hükme rastlanılmamaktadır. İYUK'un 31.maddesi delaletiyle HMK' nın ilgili usul hükümlerinin idarî davalarda da uygulanabileceği ve İYUK 31.maddesinde, 05/07/2012 günlü, 28344 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6352 sayılı Yasa'nın 59.maddesi ile yapılan değişiklikle, "elektronik işlemlerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulanacağı" kuralı ile EİK'nın 5.maddesi ve HMK'nun 205.maddesi birlikte değerlendirildiğinde, güvenli elektronik imza ile oluşturulmuş belgelerin elle atılan

²⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 5. Dairesinin 13.09.2013 tarih ve 2013/6728 Esas ve 2013/5914 Karar sayılı kararı; Danıştay 8. Dairesinin 04.07.2018 tarih ve 2012/3402 Esas ve 2018/3854 Karar sayılı kararı; Danıştay 2. Dairesinin 30.04.2018 tarih ve 2016/15643 Esas ve 2018/2916 Karar sayılı kararı; Danıştay İDDK'nın 30.01.2013 tarih ve 2012/2648 Esaslı ara kararı, UYAP. (E.T.02.11.2018.)

²⁴³ Yılmaz, s. 3471.

²⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. 05.03.2010 tarih ve 27512 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Maliye Bakanlığı'nın 397 sayılı Tebliği; 13.12.2011 tarih ve 28141 sayılı Resmi Gazete yayımlanan 1sayılı Tebliği ; 14.12.2012 tarih ve 28497 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 421 sayılı Tebliğ .

²⁴⁵ Yılmaz, s. 3472-3473.

imza ile aynı hukuki sonucu doğurduğu ve delil olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu sonucuna varılmaktadır. Öte yandan Genel İdarî Usul Kanun Tasarısı' nın 31/4. Maddesinde Elektronik ortamda ya da otomatik bir araçla yapılan idari işlemde, e-imza ya da güvenliği garanti edilmiş mekanik araçlarla da imza atılabileceği yönünde düzenleme bulunmaktaydı. Fakat tasarı aşamasında kaldığı için hala hukuk sistemimizde idari usulle ilgili ciddi bir boşluk bulunmaktadır. Diğer yargılama usullerinde e-imzanın hukukî rejimi ile ilgili hükümlerin idari yargıya uygun düştüğü ölçüde İYUK'ta da mutlaka yer alması gerekmektedir²⁴⁶. Vergi işlemlerinin birçoğunun internet üzerinden yapıldığı, çeşitli kamu hizmetlerinin dijital olarak sunulduğu, idarenin yapısal ve işlevsel olarak “elektronik” kavramıyla dönüştüğü günümüz Türkiye'sinde idari yargılama da e-imzalı işlemlerin hukuki değerinin hala yasal olarak belirlenmemesi büyük bir eksikliklerdir.

4. Genel İdari Usul Kanun İhtiyacı

Ülkemizde yasama yetkisini kullanan organın bir usul kanunu vardır, yargı yetkisini kullanan mahkemelerin de bir usul kanunu vardır; ama yürütmenin bir parçası olan idare organının alanına ilişkin genel bir idari usul kanunu yoktur. Geçmişte bu konuda çalıştay ve sempozyumlar düzenlenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda ortaya bir taslak çalışma çıkmış; fakat bu çalışmanın yasalaşması mümkün olmamıştır. İdarenin kanuniliği ilkesinin gerçekleştirilmesi ve yeni ortaya çıkan e-idareye ilişkin belirlenmeler bakımından idari usul kanununa ihtiyaç bulunmaktadır.

Anayasamızın 2. maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti.... bir hukuk devletidir” ifadesi yer almaktadır. Hukuk devletinde idarenin işlem ve eylemleri yasama organı tarafından konulan normlarla düzenlenmelidir. İdarenin tasarruflarının yine idarenin düzenleyici işlemleri düzenlenmesi kanunilik ilkesine uygun düşmemektedir. E-idare işlemleri veya elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerine ilişkin hususların idarenin düzenleyici işlemleri ile düzenlendiği görülmektedir. Bu durum hukuk devleti düzenine sahip olan ülkemiz açısından bir eksikliklerdir. Ayrıca son zamanlarda gelişen

²⁴⁶ Yılmaz, s. 3470.

e-idare işlemlerinin usulüne ilişkin yasal düzenleme ihtiyacı da bu idari usul kanunu ile giderilebilir.

Genel İdari Usul Kanunu tasarısının 1. maddesi kanunun amacını “idari işlemlerin yapılmasında uyulacak usul ve esasların belirlenmesi” olarak ifade etmiştir²⁴⁷. E-idare işlemler de bir idari işlemdir. Bu tasarının bünyesinde düzenlenmesi mümkündür. E-idari işlemlerden beklenen usuli ilkeler, yapılacak yeni çalışma ile bu tasarı metnine eklenebilir ve detay düzenlemeler çıkarılacak yönetmeliğe bırakılır. Kaldı ki tasarının 37. maddesinde idari işlemlerde e-imza kullanımı düzenlenmiştir. Yine 32. maddede elektronik ortamda duyuruya ilişkin düzenleme yapılmıştır. Tasarı metninde e-idarenin araçlarına ilişkin kısmi düzenleme yer almış; fakat güncel gelişmeler ve e-idarenin gelişim hızı gözönüne alındığında e-idarenin araçlarına ilişkin yeni eklemeler gerekmektedir.

Elektronik ortamda yapılan idari işlemin yapılışı sırasında izlenecek herhangi bir usulün öngörülmemesi ve bu konuda idareye serbesti tanınması, işlemlerin gizli kalması, vatandaşın güven duygusunun sarsılması, idarelerden benzer olaylarda farklı kararların çıkması ve bu nedenle eşitlik ilkesinin zedelenmesi sonucunu doğurur²⁴⁸. Olağan idari işlem ile e-idari işlem arasında yetki ve şekil unsuru bakımından farklılıklar vardır. Olağan işlemlere ilişkin kuralların burada işletilmesi sağlıklı değildir. Yapılacak Genel İdari Usul Kanununda bu unsurların e-işlemlerde nasıl aranacağına ilişkin genel bir belirleme yapılmalıdır. E-imza kanunundan hareketle yetkili makamın belirlenmesinde aranacak e-imzanın nitelikleri idari usul kanununda ifade bulmalıdır. Genel kanunlarda yer alan usul ilkelerinin idari alanda kullanımı yeterli değil, bunun yanında idari usul kanununda düzenlemenin yer alması gerekmektedir.

E-idari işlemler kurumların kendi inisiyatiflerine bırakılmış durumdadır. Bu da farklı uygulama ve sonuçları doğurur. Yapılacak bir idari usul kanunu tüm idareyi bağlayacağı için bu alanda da kararlar arasındaki farklılık giderilecektir. Vatandaşın, idare karşısında korunması, vatandaşa bazı hakların tanınması sürekli işlenen bir

²⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; <http://www.bilgiedinmehakki.org/blog/2006/10/12/genel-idari-usul-tasarisi/>

²⁴⁸ Çınar Can Evren, “İdari Usul İlkelerinin Yönetim Hukukumuz Açısından Değeri”, *TBB Dergisi*, 2010/91, s. 127.

konudur. Bu konunun Genel İdari Usul Kanununda yer alması hukuk devleti ilkesini güçlendirecek ve demokrasinin gelişmesini sağlayacaktır²⁴⁹. Diğer taraftan hukuk sistemimizde iyi idare ilkesine ilişkin çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. İyi idarenin tanımı yapılmamıştır. Genel İdari Usul Kanununda, iyi idarenin tanımı yapılmalı ve ilkeleri belirlenmelidir.

²⁴⁹ Zehra Odyakmaz, “Hazırlanmakta Olan İdari Usul Kanunu Açısından Demokratikleşme Sürecinde Şeffaflaşma ve Bireye Tanınan Haklar”, *GÜHFD*, C.1, S.2, 1997, s.1.

III. BÖLÜM

UYAP BİLİŞİM SİSTEMİ VE E-İDAREDEN KAYNAKLANAN SORUMLULUK

A. E-ADALET HİZMETİ: UYAP

1. Genel Olarak UYAP Bilişim Sistemi

Hukuk, kamu yönetimi ve siyaset yapımız AB' ye üyelik süreci ile beraber yapısal değişiklikler geçirmektedir. AB' nin yargılama alanındaki standartlarını yakalamak için ülkemiz yeni projeler üretmektedir. UYAP Bilişim Sistemi süreci de, AB' ye üyelik sürecimiz ile ilgili olan projelerimizden biridir. Özellikle adil yargılanma hakkı, hukukun üstünlüğü, yargılamaların uzun sürmesi gibi konular ülkemizi böyle bir proje yapmaya teşvik eden temel nedenlerdir. Adil yargılanma hakkının ihlali nedeniyle AİHM'in verdiği ihlal kararları yargı alanında bu tarz bir reformu gerekli kılmıştır.

AB uyum yasaları kapsamında hazırlanan yargı paketleri ile yargı sistemimizde dönüşümün zeminini oluşturacak düzenlemeler yapılmaktadır²⁵⁰. Öte yandan, e-devlet dönüşümünün, devlet teşkilatımızın her kademesine etki ederken yargı müessesini görmezden gelmesi düşünülemezdi.

UYAP, kullanıcıların zamanlarını ve ilgilerini asıl yaptıkları işe vermelerini ve böylelikle adalet hizmetinin daha hızlı sunulmasını sağlamak, dava masrafları ile yargılama giderlerinin azaltmak, çalışan personellerden kaynaklanan maddi külfeti hafifletmek, personelin daha verimli çalışmasını sağlamak ve eldeki kaynakları etkin bir şekilde kullanmak üzere tasarlanmış bir bilişim sistemidir²⁵¹. Kamuda temel sıkıntılardan biri gizli işsizliktir. Yargı teşkilatı kalabalık bir teşkilattır, bu nüfusu çağın araçlarını kullanarak verimli değerlendirmek gayesi bilişim sisteminin ortaya çıkış amaçlarından biridir. Yargı krumlarının personel istihdam anlayışı da bu bilişim

²⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; T.C. Başbakanlık, AB Uyum Yasa Paketleri, Ankara, 2007.

²⁵¹ Ali Kaya, Meral Güneş, *Ulusal Yargı Ağı Projesi- I*, 3. bs., Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s. 3.

sistemi ile beraber değişmektedir. Kâğıtsız iş anlayışı personelin niteliğini ve çalışma anlayışını değiştirmektedir.

Gerek bizim yurtdışına yaptığımız ziyaretlerde gerekse de dışardan bize gelen heyetler ile UYAP Bilişim Sistemi hakkında yapılan görüşmeler neticesinde kanaatimizce şöyle bir hakikat ortaya çıkmaktadır: UYAP Bilişim Sistemi, hacminde ve seviyesinde dünyada başkaca bir örnek yoktur. E-devlet dönüşümüne bizden önce başlamış birçok ülke bu çalışmamızı hayretle incelemektedir. E-devlet dönüşümünün yargıya olan katkısı olarak bu bilişim sistemi vatandaşın adalete erişimine büyük hizmetler vermektedir.

1.1. UYAP Bilişim Sisteminin Tarihçesi

Hukuk devleti ilkesi çerçevesinde Anayasamızın 141. maddesi²⁵² ve AİHS' nin 6.maddesi UYAP Bilişim Sisteminin dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti 58. Hükümeti tarafından hazırlanan 03/01/2003 tarihli Acil Eylem Planı'nda, E-dönüşüm Türkiye Projesi'nin gerçekleştirileceği belirtilmektedir²⁵³. E-dönüşüm sürecinin yasama, yürütme ve yargı organlarını kapsayacak şekilde yürütülmesi hedeflenmektedir. E-dönüşüm projesi kapsamında adliyelerin altyapı eksikliklerinin giderilmesi, vatandaşın adliyelere müracatının elektronik ortamda alınması gibi hedefler yer almaktadır. Bu hedefler çerçevesinde UYAP Bilişim Sisteminin yapımı zaruret arz etmektedir.

1990'lı yıllar neredeyse tüm dünyada bilgi toplumuna geçiş için önemli bir dönem sayılabilir. Çünkü bu yıllarda bilgi toplumu olma çabaları hem artış göstermekte, hem de bu çabaların ilk ürünleri diyebileceğimiz e-devlet projelerine öncelik verilmeye başlanmaktadır. Ülkemiz de küresel anlamda yaşanan bu değişim rüzgârından nasibini almakta ve kurumların e-devlet alanında projeleri yavaş yavaş

²⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. 09/11/1982 tarih ve 17863 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

²⁵³ <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/e-donusum-projesi>. (E.T. 20/12/2018)

ortaya çıkmaya başlamaktadır. İlk önceleri yürütme alanına ilişkin dönüşümler sağlanmakta iken, UYAP ile yargı alanının da sürece dahili sağlanmış olmaktadır²⁵⁴.

Ülkemizde adalet hizmetleri sahasında ilk otomasyon çalışmaları 1998 yılında başlamış, böylece adalet hizmetinin makul sürede temini amacıyla üretkenliği ve verimliliği artırmak için UYAP adı altında çok kullanıcı ve mevcut iş odaklı bir sistemin uygulamaya konulması kararı verilmiştir.

Yüksek yargı kurumlarının tamamı ve yargı kurumları için bilgi temininde önemli birçok kamu kurumu da UYAP sistemine dâhil edilmiş, bunun için Adalet Bakanlığı merkez teşkilâtı ile birlikte tüm mahkemeler, Cumhuriyet başsavcılıkları ve icra dairelerini de içine alacak şekilde Türkiye geneli için geniş bir bilgisayar ağı (WAN) kurulmuştur²⁵⁵. UYAP ilk olarak UYAP-I ve UYAP-II olarak planlanmıştır. 2001 yılında UYAP-I bakanlık merkez teşkilatının kullanımına sunulmuştur. 2005 yılında da adli, idari yargı birimlerini ve taşra teşkilatını kapsayan UYAP-II kullanıma sunulmuştur.

UYAP'ın kurulum çalışmaları 2000 yılında Havelsan A.Ş ile Adalet Bakanlığı arasında yapılan protokol ile başlamıştır. Kurulum aşamasındaki tüm teknik geliştirmeleri Havelsan A.Ş yapmış, kurulumdan sonraki süreci Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Daire Başkanlığı takip etmiştir. Bugün UYAP Bilişim Sisteminin geliştirilmesi ve korunması Bilgi İşlem Daire Başkanlığının (BİDB) sorumluluk alanındadır. Bu kapsamda kurum bünyesinde çok sayıda teknik ve idari personel istihdam edilmektedir.

UYAP Bilişim Sistemi, yargı mercilerinin tamamı ve Adalet Bakanlığı'nın merkez teşkilat ile taşra teşkilatında yer alan tüm birim türlerindeki yargı ve yargı destek faaliyetlerinin günümüz teknolojilerini kullanarak hızlı, şeffaf, etkin, kaliteli ve verimli bir şekilde elektronik ortama geçirilmesidir. Esas hedef ise, tüm yargı ve yargı destek birimlerini kapsayan elektronik ve benzer şekilde bilgi işlem sistemlerini

²⁵⁴ Ölmez, s. 82.

²⁵⁵ Kaya, Güneş, s. 4.

kurmuş kamu kuruluşları ile entegrasyon sağlayarak, kaliteli yargı hizmeti vermektir²⁵⁶.

1.2. UYAP Bilişim Sisteminin Kapsamı

UYAP Bilişim Sistemi, günümüzün tüm teknik imkânları kullanılarak, Adalet Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatının, bağlı ve ilgili kuruluşlarının, adli ve idari tüm yargı birimlerinin donanım ve yazılım bakımından iç otomasyonunu ve benzer şekilde bilgi otomasyonu sistemlerini kurmuş olan, kamu kurum ve kuruluşları ile dış birim entegrasyonunu sağlayan ve e-dönüşüm sürecindeki ülkemizin elektronik adalet (e-adalet) hizmeti kısmını oluşturan bir bilişim sistemidir²⁵⁷. İlk aşamada sadece Adalet Bakanlığı merkez teşkilatını kapsarken, ikinci aşamanın tamamlanması ile kapsamı genişlemektedir. Bugün itibariyle UYAP ülkemizde yargı birimlerinin tamamında kullanımda olup, her türlü yargısal ve idari süreçler bu sistemle elektronik ortamda yerine getirilmektedir²⁵⁸.

E-imza alt yapısına uygun olarak geliştirilen proje bilişim teknolojileri açısından dört ayağı kapsamaktadır: UYAP verilerinin güvenliği, verilerin yedeklenmesi, veri iletişimi, verilerin modellenmesi ve bir veri tabanı şeklinde saklanması. Yetkisiz erişimlere izin verilmeyerek sistemdeki bilgi ve belgelerin değişmez ve güvenli bir şekilde veri tabanında saklanması sağlanmaktadır²⁵⁹. Bilgi güvenliğinin sağlanması için bilişim programları sürekli yenilenmekte; çünkü her gün milyonlarca belgenin kaydedildiği sistemin güvenlik problemi yaşaması muhtemeldir. BİDB bünyesinde, diğer kamu kurumlarında eşine zor rastlanan Bilgi Güvenliği

²⁵⁶ Fikret Nesip Üçcan, *Türkiye’de E-devlet Uygulamaları ve Bu Uygulamaların Karar Verme Süreçlerine Etkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 246.

²⁵⁷ Kaya, Güneş, s. 3.

²⁵⁸ <http://www.uyap.gov.tr/Tarihce>. (E.T. 13/11/2018)

²⁵⁹ Büşra Kazmaz, *İcra Hukukunda Elektronik Ortamda Teklif Verme*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2014, s. 14.

Şubesi bulunmaktadır. Bilgi güvenliği şubesinin görevi sisteme yönelik dışarıdan veya içeriden yapılabilecek saldırıları önlemektir²⁶⁰.

UYAP Bilişim Sistemi yargı kurumları dışında birçok kurum ile de veri paylaşımı yapmakta veya birçok kurum UYAP'ın veri tabanından faydalanmaktadır. İnternet ortamında e-devlet hizmeti olarak sunulan birçok hizmet kaynağını UYAP'tan almaktadır. Bu konulara ilişkin entegrasyon başlığı altında detaylı bilgiler verileceğinden, konunun detayı başlık sırası gelince incelenecektir.

1.3. UYAP Bilişim Sisteminin Amaçları

UYAP ile her şeyden önce, vatandaşların zaman açısından mağduriyetlerinin önüne geçilmesi ve adli sistemimize olan güvenin artırılması amaçlanmaktadır. Yine bu temel amaçlar yanında, hızlı, etkin, şeffaf ve etik değerlere uygun bir yargılama ortamının oluşturulması; bütün idari faaliyetler ile teftiş ve soruşturmaların hızlı ve etkin bir şekilde yürütülmesi; doğru bilgiye mevzuatın yetkilendirdiği kişilerin hızlı ve kolayca erişmesi; yargı hizmetlerinden faydalanan herkesin internet aracılığıyla daha hızlı ve daha kolay hizmete erişiminin sağlanması amaçlanmaktadır²⁶¹. UYAP bugün adli işlerle ilgilenen kişilerin ötesinde birçok vatandaşın ihtiyaç duyduğu bir sistem halini almıştır. Birçok farklı kurumun ihtiyaç duyduğu istatistiksel verileri UYAP üzerinden almaktadır. Böylece farklı kamu kuruluşları arasında veri trafiğine aracılık etmektedir.

UYAP Bilişim Sisteminin temel amacı, zaman kaybına mahal vermeden adalet talebinin yerine getirilerek vatandaşın mağduriyet yaşamasını engellemek, T.C adli ve idari yargı sisteminin işleyiş güvenliğini ve kalitesini koruyarak sisteme hız kazandırmaktır²⁶².

²⁶⁰ Dilşad Güzel, Kadir Deligöz, "Uyap Bilişim Sisteminin Türk Yargı Sisteminde Kullanılmasının Toplam Kalite Yönetimi Açısından İncelenmesi", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y.4, C.4, S.7, 2014, s. 68.

²⁶¹ Ölmez, s. 86.

²⁶² Musa Özata, İsmail Sevinç, *Türk Kamu Yönetiminde Bilgi Sistemleri ve E-Dönüşüm*, Eğitim Kitabevi, Konya, 2010, s. 125.

UYAP Bilişim Sisteminin amaçlarını madde başlıkları halinde şöyle özetleyebiliriz²⁶³:

- Doğru bilgiye kısa süre içerisinde ulaşılarak doğru tespitlerde bulunulması, sevk ve idarenin en iyi şekilde yerine getirilmesi,
- Merkez ve taşra birimlerindeki verilerin bilgisayar ve internet ortamında takip edilmesi,
- Adli hizmetlere ilişkin istatistiksel bilgilere doğru, güvenilir ve hızlı ulaşılabilmesi,
- Adalet Bakanlığının tüm birimlerinin ve yargı kuruluşlarının kâğıt kullanmadan faaliyetlerini gerçekleştirmesi,
- Yargıda iş ve işlem sürecini “Doküman Yönetim Sistemi” ile elektronik şekilde yerine getirilmesi,
- Yargı sürecinde karar verilmesini destekleyecek imkânların oluşturulması,
- Hakim ve savcıların mahkeme ortamı dışında da dosyaları üzerinde çalışma ortamı oluşturulması,
- Vatandaşlara dosyalarına internet üzerinden erişim imkânının verilmesi,
- Yargısal hizmete dahil olanların elektronik posta (e-mail) ve internet kullanımının sağlanması,
- Adli tedbire ilişkin süreçleri merkezi olarak denetleyerek insan hakları ihlallerine engel olunması.

1.4. UYAP Bilişim Sisteminin Faydaları

UYAP Bilişim Sistemi, yargı sistemimize doğruluk, hız, tutarlılık, şeffaflık, kalite, etkinlik ve verimlilik getiren; mekân, zaman, işgücü ve maliyetten tasarruf sağlayan, usulsüzlük ve yolsuzlukları önleyen faydalar getirmektedir. Bu faydaları ana başlıklarla özetlemek gerekirse şöyle sıralanabilir.²⁶⁴

²⁶³ Ankara Barosu Başkanlığı, *UYAP Ulusal Yargı Ağı Projesi*, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 2007, s. 19.

²⁶⁴ Kaya, Güneş, s.8.

- Adalet hizmetinin sunumunda etkinlik ve verimlilik sağlanmıştır.
- Yargıda tutarlı ve doğru bilgilerin oluşturulması sağlanmıştır.
- Yargılama faaliyetleri hızlanmıştır.
- Yargı kurumlarında şeffaflık sağlanarak rüşvet ve yolsuzluk gibi usulsüzlükler engellenmektedir.
- Avukatların işlemlerini elektronik ortamda yapabilmesine imkan verilerek çalışma şartlarına kolaylık getirilmiştir.
- Vatandaşların yargılamaya ilişkin süreçleri evlerinden takip etmelerine imkan sağlanmıştır.
- UYAP SMS Bilgi Sistemi ile yargılamaya ilişkin işlemlerden anlık haberdar olunması sağlanmıştır.
- Yargıda emek, zaman, mekân ve maliyet tasarrufu sağlanmıştır.
- Çevre kirliliğinin önüne geçerek enerji tasarrufu ve su tasarrufu sağlanmaktadır.

Kâğıt, elektrik, su tasarrufu sağlayan doğa dostu bir bilişim sistemi ile karşı karşıyayız. Atık gaz oluşumunu önleyerek atmosferde atık gaz birikimini engellenmektedir. Bilgi toplumunda adliyelerde kuyrukları önleyerek, zaman tasarrufu sağlanması ile ülkemizin e-adalet alanında dünyada önemli bir noktaya gelmesini sağlamaktadır.

1.5. UYAP Bilişim Sisteminin Altyapısı

UYAP Bilişim Sisteminin yazılım kısmındaki alt yapısı web tabanlı olarak tasarlanmıştır. Web tabanlı altyapılar kullanılan alt projelerde ara birim olarak daha kolay ve hızlı hizmet vermekte ve çok daha kolay öğrenilmektedir. Bunun ile birlikte bu web tabanlı projelerin UYAP üzerinde güvenli bir şekilde çalışabilmesi için sadece Adalet Bakanlığına ait bir bilgisayar ağına ihtiyaç duyulmuş olup bu kapsamda çalışmalar başlatılmıştır²⁶⁵. Türksat A.Ş. ve Adalet Bakanlığı arasında imzalanan protokol uyarınca yeterli sayıda uydu kurulumu yapılmış ve geniş alan bilgisayar ağı

²⁶⁵ Urmak, s. 64.

uydu bağlantısı ile Adalet Bakanlığı'na bağlanmıştır. UYAP Bilişim Sistemini kullanan yerlerde yargısal, idari ve denetim faaliyetleri bilgisayar ve internet kullanılarak bu sistemle yapılmaktadır²⁶⁶.

UYAP Bilişim Sisteminin etkin ve pratik olarak kullanılabilmesi ilk önce hızlı bir şekilde bilgi ve belge iletimine bağlıdır²⁶⁷. Bu kapsamda, BİDB tarafından bilgisayar ve diğer donanım altyapısı temin edilmektedir. Hâkim/Savcı ile mahkeme personelinin ihtiyacı olan teknik ihtiyaçlar karşılanmaktadır. UYAP, e-imza altyapısına uygun olarak geliştirilmiş, bu nedenle personele e-imza temini sağlanmaktadır.

Ülkemizin adli sisteminin yürütülmesinde güveni hakim kılmak, yazılım ve donanım programlarının güncelliğini sağlamak suretiyle internet ve bilgisayarı adalet hizmetinin sunumunda kullanılmaktadır²⁶⁸. Tüm personellerin aktif olaak bu sistemi kullanabilmeleri için çalışma koşulları bu çerçevede hazırlanmaktadır. Başta hâkim/savcı olmak üzere yargılamaya katılan diğer personeller de dahil bilgisayar, e-imza, internet ihtiyaçları idare tarafından karşılanmaktadır. Hâkim/Savcılara verilen bilgisayarlar 5 yılda bir yenilenmektedir. Değişen ve gelişen teknolojinin gerisinde kalmamak adına sistemde de güncellemeler yapılmaktadır.

2. UYAP Portallar

Avukat Portal: Avukatlar, <https://avukat.uyap.gov.tr> adresinden; e-imza ve mobil imza(m-imza) ile UYAP Avukat Portala bağlanarak çevrimiçi, dava açabilmekte ve icra takibi yapabilmekte, yetkileri kapsamında sistemdeki vekâleti bulunan açık ve kapalı dava dosyalarını inceleyebilmektedirler²⁶⁹. Avukat Portal Bilgi Sistemi ile avukatlar sistemde vekâletnameleri bulunan dosyalardan suret alabilmekte, e-imzaları ile sistemdeki dava dosyalarına evrak katabilmekte, elektronik ortamda harç ve masraf ödeyebilmekte ve yeni dava açabilmektedirler. Vekil olunmayan dosyalara

²⁶⁶ Kaya, Güneş, s. 9.

²⁶⁷ Mustafa Uçmaz, Türkiye'de Sayısal İmza (E-İmza) ve Adalet Bakanlığı'nda E-İmza Kullanımının Değerlendirilmesi, *AKÜ Fen Bilimleri Dergisi*, C.9, S.2, 2009, s. 58.

²⁶⁸ Kaya, Güneş, s.10.

²⁶⁹ <https://vatandas.uyap.gov.tr/main/avukat.jsp>. (E.T. 15/11/2018)

vekâletname gönderme yapılabilmektedir. Avukat portal hizmeti tamamen ücretsiz bir sistemdir.

Vatandaş Portal: UYAP Bilişim Sistemi içerisinde bulunan Vatandaş Bilgi Sistemi ile internet üzerinden (<https://vatandas.uyap.gov.tr>) vatandaşlara da çevrimiçi adalet hizmeti sunulmaktadır. İnternet aracılığıyla vatandaşlar T.C kimlik numaralarını kullanarak UYAP Bilişim Sistemi kapsamında adli ve idari yargı birimlerinde devam etmekte olan dava dosyalarının konusunu, taraflarını, duruşma, tarihini, suçun adını, dosyanın hangi aşamada olduğunu, kararın iptal veya red, mahkûmiyet veya beraat olup olmadığını ve dosyanın Yargıtay'dan gelip gelmediği gibi belli başlı safahat bilgilerini takip edebilmektedirler²⁷⁰. Vatandaşların internet üzerinden e-imza olmaksızın, e-imza, mobil imza ve e-devlet üzerinden dört farklı şekilde UYAP Vatandaş Portalına bağlanması mümkündür.

Kurum Portal: Kurum Portal Bilgi Sistemi ile özel şirketlerin veya kamu kurumlarının tarafı oldukları tüm adli ve idari yargı birimleri ile icra dairelerindeki dava dosyalarını sistem üzerinden takip edebilmeleri sağlanmaktadır. UYAP Kurum Portal Bilgi Sistemi sayesinde adliyelere gidip dava dosyasını incelemek yerine internet üzerinden dosya incelenilmektedir. Böylece harcanan zaman, emek ve mesai masrafı ortadan kalkmaktadır.

Bilirkişi Portal: Bilirkişilerin seçiminden, dosyanın kendilerine verilmesine, verilen iş hakkında rapor yazımı gibi tüm aşamalar için adliyeye gitmeden portal üzerinden iş ve işlemlerini yaptıkları ve ücretlerinin hesaplanarak tahsil edebildikleri, elektronik ortamında yargılamayı hızlandıracak bir portaldır²⁷¹. Bilirkişi Portal ile Türkiye genelinde yargıda bilirkişi olarak görev alan kişilerin adliyeye gitmeden dosyaları ile ilgili işlemlerini elektronik ortamda takip edebilmeleri sağlamaktadır. Bilirkişiler de e-imza aracılığıyla raporlarını çevrimiçi olarak mahkemeye sunabilmektedirler.

Bilirkişi Portal üzerinden yapılabilecek işlemler şunlardır²⁷²:

- Bilirkişiler elektronik ortamda dosyaları teslim alıp inceleyebilmekte,

²⁷⁰ Kaya, Güneş, s. 53.

²⁷¹ Güzel, Deligöz, s.69.

²⁷² <https://vatandas.uyap.gov.tr/main/bilirkisi.jsp>. (E.T. 15/11/2018)

- Rapor ve ek raporlarını kısa süre zarfında mahkemeye sistem üzerinden gönderebilmekte,
- Birden fazla bilirkişinin olduğu doyalarda, bilirkişiler arasında Ön Rapor da sistem üzerinden gönderilmekte,
- Bilirkişiler görevlendirildikleri dosyalardan çekilmek istediklerinde vakit kaybetmeden bu yapılabilmekte,
- Görevlendirildikleri dosyalar için ücretlerini portal üzerinden görebilmekte,
- Bilirkişi ihtiyacı bulunan yargı çevresinde bilirkişinin bulunmaması halinde başka bir yargı çevresine talimat gönderilmesine gerek kalmamakta,
- Bilirkişilik müessesine ilişkin istatistikler daha doğru ve daha hızlı alınabilmekte,
- Bilirkişilerin dosyaya ilişkin tüm işlemleri elektronik ortamda yapabilmesi nedeniyle, bunlar için harcanan zaman, emek, konaklama, yol, kırtasiye ve benzeri masraflardan tasarruf sağlamaktadır.

Uzlaştırıcı Portal: Uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle şüpheli veya sanık ile mağdur, suçtan zarar gören veya kanuni temsilcisinin, kanun ve yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak uzlaştırıcı tarafından anlaştrılmaları suretiyle uyuşmazlığın giderilmesi sürecinin çevrimiçi olarak takip edilebilmesini sağlayan portaldır²⁷³.

Arabuluculuk Portal: Arabuluculuk hukuk sistemimizde yaygınlaşmaktadır. İş davalarında alternatif çözüm yolu olarak arabuluculuk zorunlu hale gelmiştir. Adalet Bakanlığı Arabuluculuk Daire Başkanlığının oluşturduğu sicile kaydolan kişiler arabuluculuk yapabilmektedir. Arabuluculuk Portal, arabulucuların sicile kayıt işlemlerini, arabulucu olarak atanmalarını ve dosyalara ilişkin kararlarını çevrimiçi olarak iletebilmelerini sağlayan sistemdir.

E- Satış Portal: İcra ve İflas Daireleri ile Satış Memurluklarınca 2004 Sayılı İİK' nın hükümleri uyarınca satışa çıkartılan mallara ilişkin ihalelerin elektronik ortamda yayınlandığı ve bu ihalelere elektronik ortamda teminat yatırmak suretiyle teklif verildiği sistemdir²⁷⁴. 2013-2018 yılları arasında e-satış portalı kullanan kişi

²⁷³ <https://vatandas.uyap.gov.tr/main/uzlastirmaci.jsp>. (E.T. 15/11/2018)

²⁷⁴ <https://esatis.uyap.gov.tr/esatis/nedir.html>. (E.T. 15/11/2018)

sayısı 162022' dir. Toplam yatırılan teminat miktarı 768.931.078,39 TL' dir. Bu rakamlar portalın kullanımının büyüklüğünü göstermektedir.

Kolluk Portal: UYAP Kolluk Portalı ile yargı birimleri ve kolluk birimleri arasındaki tüm yazışma, bilgi ve belge alışverişi ile diğer süreçlerin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi sağlanarak, soruşturma ve kovuşturma işlemlerine hız ve etkinlik kazandırılmaktadır. MABS (Mobil Arananlar Bilgi Sistemi) projesi mobil olarak görev yapan (denizde, sınırlarda veya gezici ekip otolarında) kolluk kuvvetlerinin cep telefonları üzerinden güvenli şekilde UYAP' ta yer alan ve yargı birimlerince verilmiş yakalama-tutuklama kararlarını çevrimiçi sorgulamalarına imkân vermektedir.

3. UYAP SMS Bilgi Sistemi

Adalet Bakanlığı, mahkeme kararlarının ve diğer adli işlemlerin SMS yoluyla ilgililerin cep telefonlarına gönderilmesi için VODAFONE, TURK TELEKOM ve TURKCELL ile işbirliği protokolü imzalamıştır. UYAP Bilişim Ssiteminin mobil ayağını teşkil eden UYAP SMS Bilgi Sistemi'yle avukatlar ve vatandaşlar dava açılması, icra takibi başlatılması, duruşma tarihi gibi bilgileri adliyeye gitmeden cep telefonlarına gönderilen kısa mesajlarla öğrenebilmektedir²⁷⁵. 2008 yılında itibaren tüm operatörlerden "4060"a SMS gönderilmesiyle abonelik sağlanmaktadır. Sisteme abonelik ücretsiz olup, gelen bilgilendirme mesajları ücretlendirilmektedir. 2018 yılı itibariyle bilgilendirme mesajları 1,5 TL gibi cüzi bir bedel karşılığında gönderilmektedir. Bu hizmet ile Türkiye genelinde soruşturma veya koğuşturma açılması veya adli sürece ilişkin tebliğatların bilgisi, icraya ilişkin işlemler konusunda ilgisine bilgi verilmektedir.

UYAP SMS Projesi ile sorgulanabilen bilgiler yargılamanın durumunu belirten kapak bilgilerini içermekte olup, SMS içerikleri hazırlanırken kişisel veriler veya hukuken sorun oluşturacak veriler taraflara gönderilmemektedir. Bu proje kapsamındaki SMS ile gönderilen bilgiler kişilerin takip etmek için yargı birimlerine gidip, mahkeme kaleminden öğrenebildikleri bilgilerden ibarettir. Proje ile bilgiler

²⁷⁵ <http://www.sms.uyap.gov.tr/nedir.html>. (E.T. 15/11/2018)

herhangi bir bürokratik sürece gerek olmaksızın doğrudan ulaşılabilir hale getirilmektedir²⁷⁶. Hem yargı organlarının hem de idari kuruluşların işlerliğinin sağlanması bakımından bilgilendirme sistemi faydalı olmaktadır. E-devlet dönüşümünün insan yaşamına olumlu katkılarından biridir. Fakat gelen bu mesajlar bilgilendirme amaçlıdır, hukuki sonuç doğurmamaktadır.

2017 yılı sonu itibari ile abone olan kişi sayısı 1.490.321' dir. Son günlerde karşılaşılan dolandırıcılık olaylarının önüne geçmek adına bilgilendirme sistemi çok önemli görev görmektedir. Cep telefonu operatörleri üzerinden UYAP'a tanımlanan kişiler hakkında, hangi mahkemede veya icra dairesinde işlem yapılırsa yapılsın bilgilendirme yapılabilmektedir.

4. UYAP Bilişim Sisteminin Entegrasyon Yapısı

UYAP Bilişim Sisteminin diğer bilişim sistemleri ile entegrasyonu ve elektronik ortamda tutulan merkezi arşivi sayesinde, mevzuatın verdiği yetkiler doğrultusunda başta hâkim ve savcılar ile yargı personeli olmak üzere tüm kullanıcılara doğru ve tutarlı bilgi paylaşımı sağlanmaktadır. Kullanıcılar, yargılamanın başlangıcında veya yargılama aşamasında ihtiyaç duydukları verilere hızlı ve kolayca ulaşabilmekte, yargı birimleri kendi aralarında her türlü veri alışverişini elektronik ortamda ve saniyeler içerisinde gerçekleştirebilmektedir²⁷⁷. UYAP Bilişim Sistemi ile birçok kamu kurumu arasında veri paylaşım protokülü mevcuttur. Bu protokoller sayesinde günler alan işlemler dakikalar içerisinde sonuçlanmakta veya birbirinden haberdar olmayan kurumlar anlık bilgi alışverişini sağlamaktadır. Ekstra bir bürokrasi oluşturmadan kurumlararası bilgiler paylaşılmaktadır.

²⁷⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, *Ulusal Yargı Ağı*, MEB Yayınları, Ankara, 2011, s.72.

²⁷⁷ Kaya, Güneş, s.10.

4.1. İç Entegrasyon

UYAP Bilişim Sistemi'nde oluşturulan iç entegrasyon sayesinde, yargı birimleri arasındaki yazışmalar sistem üzerinden elektronik ortamda yapılmaktadır. Elektronik ortamda gönderilen evraklar için ayrıca fizikî olarak yazışmaya gerek kalmamaktadır. Böylelikle gereksiz yere emek, zaman, maliyet harcanmamakta ve böylelikle tasarruf sağlanmaktadır²⁷⁸. İlk dereceden İstinafa, oradan Temyize dosyalar elektronik ortamda iletilebilmektedir. Yargı kolları arasında çıkan uyuşmazlıkta Uyuşmazlık Mahkemesine dosya yine elektronik ortamda gönderilebilmektedir. Tüm yargı birimlerine elektronik ortamda belge ve dosya alışveriş imkânı sunan UYAP Bilişim Sistemidir.

Yine Adalet Bakanlığının bağlı kuruluşları ile olan entegrasyon yapısı sayesinde gereksiz yazışmalara ortadan kalmaktadır. Adli Tıp Kurumundan raporlar UYAP üzerinden alınmakta, gecikme durumunda yine UYAP üzerinden bilgi alınmaktadır. Ceza Tevkif Evleri, savcılıklar, mahkemeler, icra daireleri, merkez teşkilat arasında elektronik ortamdaki bütünlük idari işleri hızlandırmakta, adli konularda hizmetler hızlı sunulmaktadır.

İç entegrasyon yapısını biraz daha geniş anlamda irdeleyecek olursak, temel amaç tüm elektronikleşme ve e-dönüşüm sistemlerinde güdülen amaç ile aynıdır. İstenildiği zaman istenilen her türlü veriye hızlı ve mutlak bir şekilde ulaşmak, insan unsurundan ve diğer sebeplerden doğabilecek her türlü hatayı ortadan kaldırarak günümüz teknoloji ve devlet örgütlenmesine uygun hizmet vermektir²⁷⁹.

²⁷⁸ Batır, s. 72-73.

²⁷⁹ Urmak, s. 66.

4.2 Dış Entegrasyon

UYAP kapsamında diğer birçok ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile ayrı ayrı “veri paylaşımı protokolleri” imzalanmakta ve böylece bilgi sistemleri arasında entegrasyon sağlanmaktadır²⁸⁰. MERNİS, TAKBİS, SGK, POL-NET gibi bilişim sistemleri ile olan entegrasyon sayesinde birbirini izleyen birçok işlem saniyeler içerisinde gerçekleşmektedir. Örneğin; bir kişi hakkında verilen yurtdışına çıkış yasağı saniyeler içerisinde EGM’ nin ilgili birimlerinin ekranına düşmektedir. Uyuşmazlık konusu bir taşınmazın bilgileri için yazışma ve günler sonra gelen cevabı beklemeye gerek olmaksızın, TAKBİS üzerinden yapılan sorgulama ile istenilen bilgi elde edilmektedir.

Yapılan entegrasyonlar ile amaç, yargı birimlerinin ihtiyaç duydukları ve yargılamanın her safhasında ihtiyaç duyulan bilgi ve belgelere, herhangi bir yazışmaya gerek kalmaksızın mevzuat çerçevesinde UYAP Bilişim Sistemi ekranları içerisinde doğrudan ulaşımın mümkün kılınmasıdır²⁸¹. E-devlet dönüşümü sürecinde kurumlar bilişim sistemlerini oluşturdukça kurumlar arası veri paylaşımı kolaylaşmaktadır. Farklı kurumlar ile kendi aralarında protokoller imzalayarak, bilişim alanında bütünleşme sağlamaktadır. Özellikle UYAP, entegrasyonlar yoluyla yargılamada insan unsurundan kaynaklanan hataların önüne geçmek, emek, kırtasiye ve posta gibi masraflardan önemli ölçüde tasarruf sağlamak amacıyla entegrasyonları önemsemektedir.

UYAP Bilişim Sistemi kapsamında yapılan entegrasyonlar yoluyla²⁸²:

- Yargılamanın doğru ve süratli ilerlemesi için gerekli olan verilerin UYAP Bilişim Sistemleri ekranlarından temin edilmesi,
- Yargı hizmetlerinin yerine getirilmesi aşamasında başka birimlere

²⁸⁰ Batır, s. 73.

²⁸¹ Kaya, Güneş, s. 10.

²⁸² Sami Acar, Hülya Gürsoy, Türkiye Mahkemelerinde Sesli Görüntülü Kayıt ve Video Konferans Sistemi Uygulamasına Geçiş: Ceza Mahkemeleri Örneği, *Ankara Barosu Dergisi*, Y.70, S.2012/4, 2012, s. 124.

gönderilecek verilerin en kısa sürede iletilmesi,

- Verilerin tekrarının engellenilmesi,
- Yargı makamlarıyla ortak çalışan diğer idareler arasında koordinasyonun sağlanması,
- Kişilerin verileri bakımından kaçakların ve kötüye kullanımın önlenmesi hedeflenmiştir.

2018 yılı itibariyle UYAP ile YSK, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Basın İlan Kurumu, BTK, Dışişleri Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Türksat, Kamu Denetçiliği Kurumu, GİB, MSB, Vodafone, Türk Telekom, TBB, Türkiye Noterler Birliği, Türkiye İş Kurumu, Vakıfbank, Yükseköğretim Kurulu, Devlet Personel Başkanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu, Turuncu Holding, Sağlık Bakanlığı, ÖSYM gibi kurumlar arasında entegrasyon yapılmıştır.

5. UYAP Bilişim Sisteminde Bilgi Güvenliği

Günümüzde internetin yaygın olarak kullanımı ve internet üzerinden önemli verilerin dolaşması bu alandaki güvenlik teknolojilerinin önemini arttırmaktadır. Bugünün dijital dünyasında, bilgiye sürekli erişim mümkün ve bu bilginin son alıcıya kadar bozulmadan, tahrif edilmeden ve başkaları tarafından ele geçirilmeden güvenli bir şekilde sunulması bir seçim değil zorunluluk haline gelmektedir. Bu yüzden UYAP Bilişim Sisteminin güvenliği konusu büyük önem arz etmektedir²⁸³.

UYAP iç internet ağı içerisinde çalışmaktadır. Dış ağdan bağlantı kurulabilmesi için VPN (Sanal Özel Ağ) kurulu olması ve e-imzanın bulunması zorunludur. İç ağ üzerinden UYAP' a erişim sağlanması önemli bir güvenlik önlemidir. Bu iç ağ taşra ile merkez birimleri arasındaki bilgi ve belge alışverişinde dışardan bir müdahaleyi engellemektedir. Diğer internet kullanıcıları bu network üzerinden yapılan işlemleri görememektedir. UYAP Bilişim Sistemi yetkiler çerçevesinde çalışmaktadır. Unvan ve göreve göre verilen rol boyutunda ilgili ekran kullanılmaktadır. Sınırlar belirlenmiş, erişilebilecek bilgiler belirlenmiş durumdadır. Gerek bilgi işlem merkezleri gerekse

²⁸³ Kaya, Güneş, s. 35.

BİDB tarafından yetkiler verilmektedir. Böylece izinsiz ekran kullanımı, sahip olunmayan unvana ait bilgileri kullanmanın önüne geçilmektedir.

UYAP Bilişim Sisteminde Loglama yoluyla yapılan işlemler kayıt altına alınmaktadır. Loglama mekanizması sayesinde yapılan işlemler gün, saat, yer, IP adres bilgileri ile tutulmaktadır. Böylece yetkisiz işlemler kolayca tespit edilmektedir. UYAP kullanıcıları kullandıkları şifrelerini belli aralıklarla değiştirmek zorundadır. Böylece yetkisiz kişilerin ekranlara veya verilere ulaşmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. İşlem inkârı halinde de Loglama sayesinde gerçek durum kolayca ortaya çıkarılmaktadır.

Güvenlik Duvarı (*Firewall*): İletişim trafiği güvenlik duvarları kontrolündedir. Tanımlanan kurallar basit ve etkilidir. Tanımlanan dışındakilerin dolaşımına izin verilmemektedir. Ayrıca UYAP Bilişim Sistemi, Saldırı Tespit Sistemi (*IDS-Intrusion Detection System*) ve Saldırı Önleme Sistemi (*IPS-Intrusion Prevention System*) modüllerine sahiptir²⁸⁴.

UYAP Bilişim Sisteminin dış saldırılara karşı kullandığı programlar şunlardır:

- “NAT (Network Address Translation): Kullanıcı ve sunucuların gerçek IP’leri dışarıdan görünmüyor.
- Proxy (İçerik Denetimi): Kullanıcıların erişimi tek bir internet çıkışı üzerinden olduğu için kontrolü ve denetimi kolay ve ayrıca güvenlidir.
- En yeni teknoloji Swich, Router vs. donanımlar.
- Merkezde ve Kullanıcılarda Anti virüs.
- Acil Durum Merkezi.
- Merkezde Saldırı Önleme Sistemi.”²⁸⁵

6. Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS)

Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Daire Başkanlığı ile AB tarafından birlikte yürütülen ‘Adaletle Daha İyi Erişim Projesi’ kapsamında; ilk olarak 133 Ağır Ceza

²⁸⁴ Batır, s. 71.

²⁸⁵ Kaya, Güneş, s. 38.

Merkezinde 225 mahkemenin duruşma salonunda gerçekleşen duruşmaların sesli ve görüntülü olarak kayıt altına alınması ve mahkemeler arasında eş zamanlı iletişim ile canlı görüşme imkânı sağlanmıştır²⁸⁶. Daha sonrasında HSK'nın kullanımı ve yurtdışı adalet müşavirliklerine kurulumu sağlanmıştır. CİK'lerde kullanılması ile kişinin tutuklu olduğu yer ile yargılandığı birim arasında coğrafi farklılıkların olması maliyet olmaktan, zorluk olmaktan çıkmaktadır. Diyarbakır'da cezaevinde olan bir tutuklu İstanbul'da yargılanabilmekte, bulunduğu cezaevinden her türlü yargılama işleri yapılabilmektedir. 2018 yılsonu itibariyle SEGBİS cihazlarının kurulu olduğu birimlerin sayıları şöyledir²⁸⁷:

Tablo 4: 2018 Yılında Türkiye'de Kurulu SEGBİS Sayısı

SEGBİS KURULU BİRİM TÜRÜ	SEGBİS SAYISI
AĞIR CEZA MAHKEMESİ	446
SAVCILIK	313
ASLİYE CEZA MAHKEMESİ	1486
SULH CEZA MAHKEMESİ	203
İCRA CEZA MAHKEMESİ	30
ÇOCUK MAHKEMESİ	61
İNFAZ HAKİMLİĞİ	26
AİLE MAHKEMESİ	24
FSHM	13
HUKUK MAHKEMESİ	117
BÜYÜK DURUŞMA SALONU	42
BÖLGE ADLİYE MAHKEMESİ	101
EĞİTİM MERKEZLERİ	2
YARGITAY	4
HSK	2
CEZA İNFAZ KURUMU	538
BİLGİ İŞLEM YARDIM MASASI	5

²⁸⁶ Batır, s. 93.

²⁸⁷ Adalet Bakanlığı BİDB, *Adli Destek Şube Müdürlüğü Raporları*, 2018.

Danıştay	1
TOPLAM	3414

Bu sayıların yanında, çocuk uygulamaları kapsamında yapılan Adli Görüşme Odalarına da SEGBİS kurulumu yapılmaktadır. Şu ana kadar 59 Adli Görüşme Odasına kurulumlar tamamlanmıştır. Böylece çocuklara uygun görüşme ortamı oluşturulmakta, fail ile mağdurun aynı ortamda bulundurulması gibi sakıncalı durumların önüne geçilmektedir.

SEGBİS, ses ve görüntünün aynı anda elektronik ortamda iletildiği, kaydedildiği ve saklandığı, Adalet Bakanlığı'nın yargılama süreçlerinde kullandığı video konferans ve kayıt sistemidir²⁸⁸. Duruşmalar, sorgu ve ifade alma işlemlerini yapılabilmektedir. Özellikle yetkili mahkemenin yargı çevresi dışında bulunan kişilerin dinlenilmesinde kullanılmaktadır. Sistem için gerekli standartlar ise şöyle²⁸⁹;

- Görüntü ile sesin eşgüdüm içerisinde güvenli bir şekilde iletilebilmesi ve kayıt altına alınması gerekir.
- Görüntü ilgilinin yüz ifadelerini anlaşılması ve vücut hareketlerini gözlemlemeye imkân vermelidir.
- Ses kişinin duygularını anlamaya ve söylediklerini dinleyenlerin açık şekilde anlamasına imkân verecek nitelikte olmalıdır.
- Elektronik ortamda bilgi, belge ve delillerin anında iletilebilmesi gerekir.

Tüm bu olgular ışığında, yargılama faaliyetlerinin özünü oluşturan hakkın sahibine teslimi açısından, teknolojik imkânlardan faydalanma adaletin tesis edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Sonuç olarak, SEGBİS, yargılama faaliyetlerinin etkin ve süratli olarak gerçekleştirilmesi noktasında, etkin bir rol oynamaktadır²⁹⁰.

²⁸⁸ Gonca Işıldar Çakır, *Ceza Yargılanmasında Video Konferans ve Kayıt Uygulamalarının Kullanılması*, Uzmanlık Tezi, Adalet Bakanlığı BİDB, Ankara, 2017, s. 1.

²⁸⁹ Acar, Gürsoy, s. 130.

²⁹⁰ Ölmez, s. 101.

7. Gelişen E- Tebligat Sistemi

2011 Ocak ayından itibaren Tebligat Kanunu'nda yapılan değişiklik uyarınca, elektronik tebligat (e-tebligat) tebliğ hayatımıza girmiştir. UYAP Bilişim Sisteminde E-Tebligat Dönemi 29/06/2015 tarihinde başladı. Kayıtlı e-posta (KEP) gerçek ve tüzel kişilerin yararlanabileceği bir sistemdir. Yetkilendirilmiş kayıtlı elektronik posta hizmeti sağlayıcılarından, elektronik posta adresi temin edilebilir. 2018 yılına kadar birçok tüzel kişi KEP sistemine dahil olmuştur. Sadece 2017-2018 yılları arasında e-tebligat sayesinde kamunun 32.000.000 TL tasarrufu olmuştur.

Tebligat Kanununun 7.maddesine eklenen düzenleme ile 01/01/2019 tarihinden itibaren e-tebligat zorunlu hale gelmektedir²⁹¹. 7101 sayılı kanununun 48.maddesinde e-tebligatın kimler için zorunlu olduğu aşağıdaki şekilde belirtilmektedir²⁹²:

1. 10/12/2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanununa ekli (I), (II), (III) ve (IV) sayılı cetvellerde yer alan kamu idareleri ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar.
2. 5018 sayılı Kanunda tanımlanan mahallî idareler.
3. Özel kanunla kurulmuş diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan fonlar ve kefalet sandıkları.
4. Kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunların bağlı ortaklıkları, müessese ve işletmeleri.
5. Sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait diğer ortaklıklar.
6. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları.
7. Kanunla kurulanlar da dahil olmak üzere tüm özel hukuk tüzel kişileri.
8. Noterler.
9. Baro levhasına yazılı avukatlar.
10. Sicile kayıtlı arabulucular ve bilirkişiler.
11. İdareleri, kamu iktisadi teşebbüslerini veya sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait diğer ortaklıkları; adli ve idari yargı mercileri, icra müdürlükleri veya hakemler nezdinde vekil sıfatıyla temsile yetkili olan

²⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. 7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 15.03.2018 tarih ve 30361 sayılı Resmi Gazete.

²⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. 7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun' un 48.maddesi.

kişilerin bağlı bulunduğu birim.

E-tebligatın ilk uygulaması olan KEP, dar kapsamda e-tebligat zorunluluğu getirmekte idi. Yapılan yasal düzenleme ile e-tebligatın kapsamı genişletilmektedir. Böylece fiziki tebligatın uygulanması azalmış olacaktır. E-tebligatın yaygınlaşması sayesinde yargılamaların hızı artacaktır. Fiziki tebligattan kaynaklanan olumsuzluklar ortadan kalkacaktır. Yeni uygulamada PTT, e-tebligat adresi vermede tek yetkili kuruluştur. Gerçek kişiler için kimlik numarası, tüzel kişiler için sistem numarası esas alınmak üzere bir tane olacak şekilde e-tebligat adresi verilecektir.

E-tebligat yargı sistemimizde devrim niteliği taşımaktadır. Yıllarca postacı eliyle yapılan tebligatlar, artık bilişim sistemi vasıtasıyla yapılmaktadır. Durumun kamu hizmeti boyutu da vardır. PTT, idari bir kuruluş olarak, bilişim sistemleri vasıtasıyla muhatabın e-tebligat adresine iletilmek üzere, tebligatı çıkaran merci tarafından tebligatın gönderilmesini ve bu iletinin muhataba elektronik ortamda delillendirilerek tesliminin sağlanmak ile görevlidir. 2018 yılının sonunda yürürlüğe girecek olan Elektronik Tebligat Yönetmeliği ile aşağıdaki sorumluluklar PTT'ye yüklenmiştir:

- PTT, tebligatı çıkaran merciler tarafından iletilen e-tebligatları, kayıtlı elektronik posta sistemi vasıtasıyla muhataba ulaştırır.
- PTT, elektronik tebligat hizmetine ilişkin olay kayıtlarını mevzuatta belirlenen süreler içinde saklamakla yükümlüdür.
- PTT, elektronik tebligat hizmetini yürütmek için kendilerine bildirilen verileri, elektronik tebligat hizmeti haricinde herhangi bir maksatla kullanamaz ve üçüncü kişilerle paylaşamaz.
- PTT, e-tebligatları muhatabın elektronik tebligat adresine ulaştırmak üzere teslim almak, istendiğinde saklama süresi içinde erişime hazır halde bulundurmakla yükümlüdür.

E-devlet dönüşümüyle klasik birçok kurum ortadan kalkmaktadır. Postacı eliyle yapılan tebligatlarda bu kurumlardan biridir. Tebligat çıkarmaya yetkili merciler artık elektronik ortamda daha hızlı ve daha ucuz tebligat yapabilmektedir.

8. UYAP Bilişim Sisteminin Güncel Durumu

UYAP Bilişim Sisteminin geliştirilmesi ve idamesi işini üstlenen BİDB, sistemin yenilenmesini ve mevzuat değişikliklerine uyarlanmasını sağlamaktadır. Sistemin rahat çalışması için önlemler almaktadır. Yeni yazılımlar aracılığıyla sisteme yük getiren sorgulamalar önlenmektedir. Özellikle kişisel verilerin korunması çerçevesinde farklı birimlerin kullandığı sistem üzerinden kişisel verilerin depolanması engellenmektedir. Bu konuda yapılan casus yazılımlara karşı mücadele verilmektedir.

Özellikle parasal işlerin hemen hemen tamamının UYAP Bilişim Sistemi üzerinden yapılması, suistimalleri engellemektedir. İnsan unsurunun devre dışı bırakılması hem işlerin hızlandırılmasını hem de parasal usulsüzlüklerin son bulmasını sağlayacaktır. İcra müdürlüklerine yönelik sanal icra fikrinin gerçekleştirilmesi ile icra alanındaki ikili ilişkiler üzerinden yürüyen sistemler ortadan kaldıracaktır. E-satış yoluyla icarada satışa çıkarılan ürünler internet üzerinden satılmaktadır. Bunun yanında diğer işlemlerinde internet ortamına aktarılması ile sanal icra dairesi aktif çalışır olacaktır.

İlk olarak yargı işleri için kullanılan sistem daha sonrasında bakanlığın birçok idari işlerinde de kullanılır olmuştur. Kâtip atamaları, ceza infaz koruma memurları atamaları, icra müdürü atamaları, hükümlü nakilleri gibi farklı işler de sistem üzerinden yapılmaktadır. Her geçen gün sistemin hacmi genişlemektedir. Şişen bir balon gibi belli bir noktadan sonra inflak etmemesi için yeni projeler hayata geçirilmektedir. Web tabanında değişiklikler planlanmakta, bulut bilişim örneği değerlendirilmektedir.

Statik kod analizleri sayesinde, yazılan kodların standarda uygun olup olmadığı denetlenmektedir. Birçok yazılımcı eliyle programlar yazılmakta, yazılan bu programların sistemde diğer alanları olumsuz etkilememesi için kontrol mekanizmaları işletilmektedir.

UYAP Bilişim Sistemi, ulusal ve uluslararası birçok ödül almıştır. 2017 yılında International Data Corporation (IDC) tarafından düzenlenen 8. IDC CIO

Turkey Summit 2017 ‘de “En İyi İş Etkinleştirme Projesi” kategorisinde “Hükümlü-Hükümlü Nakil Sistemi (HÜNSİS)” birincilik ödülüne, “En İyi İnovasyon Projesi” kategorisinde “Adli Veri Bankası“ ikincilik ve “UYAP Kurum Portal Bilgi Sistemi” ise üçüncülük ödülüne layık görüldü. Birleşmiş Milletler Kamu Hizmetleri yarışmasında birinci olan UYAP SMS Bilgi Sistemine ödül verilmiştir. TÜSİAD, TBV, TBD gibi ulusal kuruluşlardan da birçok ödül almıştır.

Uyap Bilişim Sistemi aynı zamanda çevre dostu bir sistemdir. UYAP, bir yılda 15 bin ton su, 1 milyon 890 bin kilovatsaat elektrik tasarrufu sağlayarak 7 bin 837 çam ağacını kesilmekten kurtardı. UYAP, çevreci özelliğiyle bir yılda 7 bin 837 çam ağacının kesilerek kâğıt olmasını engelledi. Sistemin kapsamı genişledikçe çevreye olan katkısı artmaktadır.²⁹³

9. İdari Yargıda Kullanılan Modüller ve Ekranlar

İdari Yargı Mahkemeleri Uygulamaları, UYAP Bilişim Sisteminin bir alt bilgi sistemidir. İdari Yargı mekanizmasında kullanılan UYAP Bilişim Sistemiyle meydana gelen teknolojik değişikliklerle birlikte Bölge İdare Mahkemesi, İdare ve Vergi Mahkemelerinin yargılama faaliyetlerinin ivedilik kazanması, hem mahkemelerin kendi aralarında hemde başta Danıştay ve diğer kurumlarla olan iletişiminin elektronik ortamda yapılması sağlanmaktadır²⁹⁴. İdare ve Vergi Mahkemeleri bilgi ve belge alışverişini çok hızlı bir şekilde bilişim sistemi üzerinden yapabilmektedir. İdare Mahkemesinde karara bağlanan dosya, burdan BİM’e veya Danıştay’ a bilişim sistemi üzerinden gönderilmektedir. İstinaf/Temyiz müessesesi dosyanın tüm safahatını sistem üzerinden inceleyebilmektedir.

İdari Yargı uygulamasında bulunan modüller aşağıdaki gibidir:

- Hazırlık

²⁹³ Adalet Bakanlığı BİDB, *Tanıtım Kitapçığı*, Ankara, 2018, s. 54.

²⁹⁴ Adalet Bakanlığı, *İdari Yargı Mahkemeleri Eğitim Kitabı*, Ankara, 2016, s.1.

- Bilgi GiriŖi
- Karar
- Tebligat
- Posta
- BilirkiŖi
- KeŖif
- DuruŖma
- Diğer
- İtiraz/Temyiz
- Talimat
- Harç Masraf
- Raporlar
- Genel İŖlemler

İdari yargı uygulamaları sadece kendi içinde iŖleyen dıŖarı kapalı bir sistem değildir. Kaldı ki UYAP BiliŖim Sistemini dınyadaki diğer örneklerinden ayıran en önemli özellik budur. İdari yargı biliŖim sistemi ihtiyaç halinde savcılık, komisyon ve diğer uygulamalardan da bilgi, belge alabilmektedir. BiliŖim ortamında diğer uygulamalar ile irtibat kurulabilme özelliği bakımından UYAP, dınyada örneği olmayan bir sistemdir.

Hazırlık Modülü; İlk İnceleme Listesi, İlk İnceleme Tutanağı, Havale, Havalesi YapılmıŖ Dosyalar, Toplu Havale, Harç Posta Gideri Eksik Dosyalar ekranlarından oluŖmaktadır. Mahkemeye giriŖ yapan doyalar için yapılacak ilk iŖlemler için kullanılan ekranlardır. Yargılamada esas karar aŖamasına gelen dosyalar harç, ilk inceleme bakımından eksiklikler nedeniyle bekletilmekteydi. Ŗimdi bu eksiklikler ilk aŖamada tespit edilip giderimi talep edilmektedir.

Bilgi GiriŖi Modülü; Dava Notları, Dava Özet Bilgileri, Dava Bilgilerinin Güncellemesi, Taraf Bilgileri Güncellemesi, Vekil Yetki Türleri Güncelleme, Hatalı Kaydedilen Vekilin Silinmesi ekranlarından oluŖmaktadır. Yargılama sürerken

meydana gelen değişiklikler veya yeni farkedilen durumlar karşısında ihtiyaç duyulan ekranlardır.

Karar Modülü; Görüşme Tutanağı, Karar, Ara Karar, YD Kararı, Gerekçeli Karar, Arama Listesi, Mahkeme Ortalama Yargılama Süresi ekranlarından oluşmaktadır. Bu ekranlar İdare ve Vergi Mahkemelerinde alınan kararların bilişim ortamına aktarılmasına yardımcı olmaktadır.

Tebliğat Modülü; Tebliğat Zarfı, Posta Tevdi Listesi, Tebliğat Uyarı Yazısı, Yutdışı Tebliğat Alt Modülü, İlanen Tebliğat Kaydı, Azledilen Vekile Tebliğat, Tebliğat Arama, Tebliğat Sonucunun Kaydedilmesi, PTT'den Tebliğat Sorgulama, E-ilan Güncelleme, Hazırlanmış Elektronik Tebliğatlar, Tarafıara Yapılan Tebliğatların Raporlanması ekranlarından oluşmaktadır. Kullanım alanı uzun dönem fiziki tebliğatlar için olmaktadır. Son zamanlarda e-tebliğatın yaygınlaşması ile ekranların kullanımını azalmaktadır. Fiziki tebliğat bilgilerinin PTT' ye iletilmesinde, tebliğat bilgilerinin doğru ve eksiksiz oluşturulmasında faydalanılan bir modüldür.

Bilirkişi Modülü; Bilirkişi Görevlendirmesi, Bilirkişi Teslim Tutanağı, Bilirkişi Uyarı Yazısı, Bilirkişi Araması, Bilirkişi İncelemesinden Vazgeçilmesi, Bilirkişi Görevlendirmesine Bilirkişi Eklenmesi, Bilirkişi Değişikliği, Bilirkişi Grubu Oluşturma, Bilirkişi Listesi Oluşturma, Bilirkişi Dosya Takibi Sorgulama ekranlarından oluşmaktadır. Yargılama sürecinde ihtiyaç duyulan uzman yardımı artık bilişim ortamından alınabilmektedir. Mahkeme ile bilirkişinin coğrafi olarak çok uzak mesafelerde bulunmaları bilirkişilik hizmetinin alımına engel değildir. Bilirkişinin görevlendirmesi, raporunun alınması, yeni bilirkişiler eklenmesi, konu ile alakalı bilirkişi sorgulanması gibi işlemler rahatça yapılmaktadır.

Keşif Modülü; Gün Verilmesi, Keşif Heyetinin Belirlenmesi, Keşif Erteleme Tutanağının Hazırlanması ekranlarından oluşmaktadır. Yargılama aşamasında keşif ihtiyacı doğan dosyalar hakkında keşif işlemlerinin otomasyon ortamında yapılmasını sağlamaktadır. Otomasyon ortamında yapılan işlem dakikakalar içinde ilgililerine tebliğ edilir.

Duruşma Modülü; Gün Verilmesi, Duruşma Listesi, Duruşma Tutanağı ekranlarından oluşmaktadır. Duruşma sırasında yapılan kayıt işlemleri faaliyetlerinin otomasyon ortamında gerçekleştirimini kapsamaktadır.

Dosya Modülü; Dosyaların Geçici Gönderilmesi, Başka Birimden Dosya Görüntüleme, Dosya İsteme gibi dosyalarla ilgili bilgilerin girilmesi ya da değiştirilmesi işlemlerinin yapılmasını sağlayan ekranlardan oluşmaktadır.

İstinaf/Temyiz Modülü; dava dosyası için karar verilmesinin ardından, kararın kesinleşmesinden önce yapılan temyiz başvurusu sürecini ve ilk derece mahkemesinde başvuru üzerine yapılan işlemlerin otomasyon ortamında gerçekleştirilmesini kapsamaktadır.

Talimat Modülü; gelen-giden talimat işlemlerinin yapılabildiği bir modüldür. Talimat yazısının yazılmasına, tüm talimatların listelenmesine, giden talimatların akıbetinin öğrenilmesine, gelen talimatların sorgulanmasına yardımcı olan modüldür.

Harç/Masraf Modülü; harç tahsil müzekkeresi yazılmasını, sarf ücretinin hesaplanmasını, eksik harcın tamalanmasını, reddiyat raporlamayı sağlayan modüldür.

Raporlar Modülü; yargılamaya dair birçok defterin sayısal değerlerini sunan bir modüldür. Ayrıca istatistiksel bilgilerin alındığı ekranları mevcuttur. Genel İşlemlerde diğer tali işlerin yapılmasına yardımcı olur.

10. UYAP Bilişim Sisteminin İdari Yargıya Katkıları

10.1 İdari Yargılamaya Genel Katkıları

Yargı sistemimizin her alanında kullanılan UYAP Bilişim Sistemi, İdari Yargı alanında çok ciddi kolaylıklar sağlamaktadır. Bir kamu hizmeti olarak Adalete ulaşım imkanını her geçen gün geliştirmektedir. Hizmeti sunan ve talep eden açısından hizmetin temini sürecinde olumlu güncellemeler devam etmektedir. Tabi ki bu güncellemeler İdari Yargılama ilkeleri çerçevesinde gelişmektedir. Adli Yargılama sisteminden birçok noktada farklılık gösteren İdari Yargılama, bilişim ortamında da farklı arayüzler, uygulamalar ve araçlara sahiptir.

Maliyet düşürücü katkısı; bilişim sisteminin aktif kullanımı ile beraber yargıya başvurular online ortamda yapılmakta, böylece kâğıtsız işlem ve personel tasarrufu sağlanmasıyla yargılama masrafları azalmaktadır. Sistem e-imzaya uyumlu ve elektronik ortamda oluşturulan karar elektronik ortamda imzalanarak ilgisine gönderilmektedir. İnternet ortamında yapılan işlemler personel, zaman, mekân konularında tasarruf sağlamakta ve bu da maliyetleri düşürmektedir. Örneğin; GİB' den klasörlerle belgenin Vergi Mahkemesine getirilmesine gerek olmaksızın, internet ortamında belgeler iletilmekte ve incelenmektedir.

Entegrasyon katkısı; İdari Yargı birimlerini ilgili adli ve idari kurumlara ve bunun yanında mahkemeleri ve merkezi birimleri Adalet Bakanlığı' na bağlayan bütünleştirici²⁹⁵ sistem sayesinde kurumlararası etkileşim artmaktadır. Doğum, ölüm, vergide cezaya düşme, emniyet kaydında değişiklik hallerinde İdari Yargı birimleri anında haberdar olmakta, bu durumda yolsuzluk ve usulsüzlükleri önlemektedir.

Şeffaflık ve güncellik katkısı; Danıştay, Anayasa Mahkemesi, AYİM, Yargıtay, BİM ve BAM kararlarının online erişime açık olması ve UYAP Mevzuat üzerinden tüm mevzuatın güncel halinin sunulması yargılamanın tüm tarafları açısından önemli bir hizmettir. Vatandaşın yargılama safahatını portal üzerinden takip edebilmesi yargının şeffaflığını güçlendirmektedir. Vatandaş portal üzerinden kişiler kendileri ile ilgili yargılama sürecini takip edebilmekte, dosyaya eklenen veya çıkarılan bilgi ve belgeleri takip edebilmektedir. Yine Avukat portal üzeinden vekiller dosyalarının safahat kayıtlarına ulaşabilmektedir.

Mahkemelerce verilen kararların anonimleştirilerek sunulması dava açacak kişilerin emsal durumları görmelerini sağlamaktadır. Oluşturulacak dava dilekçelerinin yargı kararları ışığında oluşturulmasını sağlamaktadır. Emsal kararlara ulaşım yargı organlarının kararları arasındaki ilişkiyi de görme fırsatı sunmaktadır. Yargının şeffaflığının sağlanmasını da destekleyen bu durum adalet hizmetinin gelişimi açısından da önemlidir.

E-adalet katkısı, e-devlet dönüşümü devletin tüm organlarını etkilemekte, bu dönüşümün yargı organındaki varlığı UYAP ile görülmektedir. Adalet teşkilatının

²⁹⁵ Oğurlu, (2010), s.311.

birbiriyle ilişkisinin sağlanması ve vatandaşa sunulana adalet hizmeti bakımından dijitalleşme, çağın gereğidir. UYAP, dönemin gereklerine uygun adalet hizmetinin sunulmasını sağlaması bakımından önemli bir sistemdir. UYAP, Hakim-Savcılarının ve diğer yargı görevlilerinin iş yükünü hafifleterek yargılamayı kolaylaştırmaktadır²⁹⁶.

Veri oluşturma katkısı; tüm yargılama birimleri UYAP kullanmakta, veriler sisteme girilmektedir. Verilerin sistemde toplanması, yargıya ait istatistiksel bilgilerin ortaya konulması bakımından önemlidir. Yaş, cinsiyet, suç türü, coğrafya, gelir durumu gibi kriterlere göre veriler oluşturulmaktadır. Bu veriler, yürütme organına da fikir veririr. Yargılama istatistiklerinin, hangi alanlarda hangi hizmetlere ihtiyaç olduğunun anlaşılması bakımından önemi vardır. Bu istatistiklerin geçmişte alınması mümkün değil iken, bugün saniyeler içinde bu veriler alınabilmektedir.

UYAP Bilişim Sistemi sayesinde hakkının korunmasını talep eden vatandaşa etkin, şeffaf ve düşük maliyet ile hizmet sunulmaktadır. Olabildiğince süreler kısaltılarak adalete ulaşımın geçikmesi engellenmektedir. Yargı Organı yine devletin bir kurumundan talep edeceği bilgi ve belgeleri elektronik ortamda temin edebilmektedir. İdari yargı dava konuları gereği birçok kamu kurumundan iş ve işlemler hakkında bilgi ve belge talep etmekte, bu talepler elektronik ortamda iletilerek kısa sürede cevaplar alınmaktadır. Makul sürede yargılanma hakkının korunması açısından ivediliğin sağlanması oldukça önemlidir.

10.2. İdari Yargılamada Usulsüzlüklerin Önlenmesine Katkısı

İdari Yargıya gelen bir dosya ön büroya ilk olarak gelmekte, burada dosyadaki evraklar taranarak bilişim sistemine kaydedilmekte, dosyanın hangi mahkemeye gideceği tevzi sistemi ile belirlenmekte, yargılama masrafları ve giderler elektronik ortamda takip edilmektedir. Tüm bu aşamalarda insan unsuru devre dışı bırakılmaktadır. Özellikle yargılama giderleri konusunda ortaya çıkan yolsuzluk durumları, bu süreçlerin tamamını elektronik ortama aktarmayı zorunlu kılmaktadır.

²⁹⁶ Oğurlu, (2010), s. 315.

Para tahsil işlemleri Vezne Birimi aracılığıyla yapılmaktadır. UYAP Bilişim Sistemiyle beraber bu birimin işlemleri dijital ortama aktarılmaktadır. Vezne Biriminde bilişim sistemi aracılığıyla yapılan işlemler kısaca şunlardır²⁹⁷:

- Tevzi işlemleri,
- Taşra birimlerine evrak gönderme alma işlemleri,
- Harç Masraf tahsilat işlemleri,
- Yargılama gideri ödeme işlemleri, (Reddiyat ödemeleri),
- Kasa, bilanço, banka ve devir işlemleri,
- Vergi ve harç ödeme işlemleri,
- Bilirkişi ve taraflar ile diğer idari yargı birimlerine çevrimiçi para gönderme işlemleri.

Hantal bürokrasinin ve usulsüzlüğün önlenmesi, hizmetten yararlanma sürecinin izlenebilmesini sağlaması yönüyle UYAP ülkemiz adına önemli bir değerdir. Dosyaların dağıtımına kötü amaçlı müdahaleyi ve yolsuzlukları engellemesi kamu yararına sağladığı katkıdır²⁹⁸.

İdari yargı ekranlarının tüm birimler ile entegre olması işlemlerin hızlanmasını sağlamaktadır. Bankalarla olan entegrasyon para alışverişlerinde kolaylık sağlamaktadır. Kolaylığın yanında yolsuzluk ve rüşvet gibi olumsuz durumları da engellemektedir. Düzenli olarak vezne denetimleri gerek Adalet Bakanlığı Teftiş birimi gerekse HSK teftiş birimi eliyle yapılmaktadır. Bu teftişler Mahkemeye gitmeden önce UYAP üzerinden yapılmaktadır. Müfettişler görmek istediği defterlerin, belgelerin hemen hemen tamamını bilişim sistemi üzerinden görmektedir. Günlerce süren teftiş işlemleri yine bilişim sistemi katkısıyla kısa sürede bitmektedir. Yapılan usulsüzlük sistem üzerinden tespit edilebilmektedir.

²⁹⁷ Adalet Bakanlığı, *İdari Yargı Mahkemeleri Eğitim Kitabı*, Ankara, 2016, s. 2.

²⁹⁸ Oğurlu, (2010), s. 312-313.

10.3. Adil Yargılanma Hakkının Korumasına Katkısı

İdari Yargılama Hukukuna re'sen araştırma ve yazılılık ilkeleri hakimdir. Yargılama hukukunda dava materyallerinin toplanmasında geçerli re'sen araştırma²⁹⁹ idari yargı makamlarına, davanın açıldığı andan nihai karar verilinceye karar geçen safhada, davanın sevk ve idaresi, maddi olayın mevcudiyetinin araştırılması ve delillerin (tarafarca ileri sürülmeyen deliller dahil) elde edilmesi, maddi olayın hukuki nitelendirmesi, olaya uygulanacak hukuk kurallarının tespiti; iddia ve savunmalarda ortaya konan maddi durumun gerçeğe uygun olup olmadığının, davanın süresinde açılıp açılmadığının araştırılması; delillerin takdiri ve idarenin sorumluluk esasının tespiti konularında yetki ve görev vermektedir³⁰⁰. Bu ilke, bir hakikatin ortaya çıkarılmasında üçüncü bir gücün tetikleme olmaksızın, yargı organının kendi kendine soruşturma ve arama yapmasına imkan vermektedir. İdari Yargı Hâkimi tarafların mahkemeye sunduğu dava dilekçesi ve eklerindeki ile bağlı değildir ve hatta gerek görürse, davada ihtilafli olmayan konuların bile doğruluğunu belirlemek için bilgi ve belge isteyebilir. İdari yargı doğası gereği bilgi ve belgeler genelde idari kuruluşlardan istenir; çünkü davalı idare işlemi tesis eden veya eylemi yapandır, davacıya göre konu hakkında idarenin elinde daha çok bilgi ve belge vardır.

İdari yargılamada hakim olan diğer bir ilke yazılı yargılamadır. Bu ilkeye göre ise inceleme dosya üzerinde yapılır, yargılama dosya üzerinden ilerler, taraflar usul işlemlerini yazılı olarak yerine getirir. Davanın tarafları iddia ve savunmalarını dilekçe ile bildirirler. Bu ilkeler ile İdari Yargı diğer yargılama sistemlerinden ayrılmakta, Ceza ve Medeni yargılama usulünden farklılıklar göstermektedir.

Adil Yargılanma Hakkı AİHS'nin 6.maddesinde tanımlanmaktadır. Bu hak birçok ülkenin temel yasalarında yerini almaktadır. Herkes makul sürede, tarafsız ve bağımsız mahkemelerde yargılanmayı isteme hakkına sahiptir. AİHS 6.madde de şu şekilde ifade edilmektedir³⁰¹: “Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası

²⁹⁹ Kamile Türkoğlu Üstün, *İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2018, s.92.

³⁰⁰ Fikri Bedir, *İdari Yargılama Usulünde Hukuk Usulü Muhakameleri Kanunu'nun Uygulama Kabiliyeti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 13.

³⁰¹ <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupaisanhaklarisozlesmesi.pdf>. (E.T 26/11/2018)

konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.”

Re’sen araştırma ilkesi ile yargı makamı davanın aydınlatılmasında önemli bulduğu tüm bilgi ve belgeleri isteyebilir. Yukarıda da ifade edilmişti, İdari Yargılamada davalı kurum bir işlem veya eylem yapmıştır, davacı da bunun kaldırılmasını veya tazminini istemektedir. İlgisine göre iki taraftanda davayı aydınlayacak veriler talep edilebilir. UYAP ile birçok kamu kurum ve kuruluşu arasında entegrasyon vardır, böylece bu kurumlardan temin edilmesi gereken bilgi ve belgeler gereksiz yazışmaya gerek olmaksızın saniyeler içerisinde alınır. Uzun süren bekleyişler, yanlış gelen bilgiler nedeniyle uzayan yargılamalar bu vesileyle son bulmaktadır. Bu yönüyle adil yargılanma hakkının korunmasına hizmet edilmektedir. Yargı kurumu dışındaki birçok idari kuruluşlar ile entegrasyonun olması belge akışını kolaylaştırmaktadır. Örneğin, MERNİS ile olan entegrasyon kişi bilgilerinin, güncel adres bilgilerinin anında yargı organı ekranına düşmesini sağlamaktadır. Ayrıca taraf bilgilerinin yanlış ve eksik tutulması sorunu da çözülmüş olmaktadır.

E-tebligatın hayatımıza girmesi ile taraflara tebligat daha kısa sürede iletilmektedir. Yargılanmanın makul süreyi aşmasının önemli nedenlerinden biri tebligat konusunda yaşanan sorunlar idi; ama artık e-tebligat ile bu sorunlar ortadan kalkmaktadır. PTT ve UYAP Bilişim Sisteminin ortak hizmeti olan e-tebligat ile AİHS 6. maddesi ile güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının uygulanması sağlanmaktadır. AİHM, 10491/12 sayılı başvuruda ülkemiz aleyhine şu hükme varmıştır: “ Mahkeme, somut olayda ulusal yargı sisteminin başvurana biri hukuki ve diğeri cezai nitelikli olmak üzere iki başvuru yolu sunduğunu kaydetmektedir. Mahkeme, ceza davasıyla ilgili olarak, bu davanın, ne başvuranın davranışının ne de davanın karmaşıklığının açıklamaya yeterli olmayacağı kadar aşırı uzun sürdüğünü ve ulusal mahkemelerin en son kamu davasının zamanaşımına uğradığı gerekçesiyle

düşürülmesi karar verene kadar sekiz yıldan uzun süre geçtiğini tespit etmektedir. Daha önce belirtilen hukuk davası ise başvurana, kızının engeli için esasen en uygun tazminatı sağlayabilecek davadır ve yaklaşık olarak yedi yıl sürmüştür. Böyle bir süre de, makul süre gerekliliğini karşılamamaktadır”³⁰². Buna benzer birçok kararda AİHM ülkemiz aleyhine ihlal kararı vermiştir. UYAP Bilişim Sistemi ile gelişen yargılama sistemimiz, yeni e-adalet bilişim projeleriyle yargılamanın uzamasına sebep olan birçok olumsuzluğu ortadan kaldırmaktadır.

Gelişen tebligat sistemi aynında SEGBİS vasıtasıyla taraflar buldukları yerde yargılamaya katılabilmektedir. İptal ve tam yargı davalarında bilirkişi, keşif ve diğer yargılamaya yardımcı konularda bilişim sistemleri kullanılmaktadır. Bilişim sistemi desteği ile süreler kısalmaktadır. Ülkemiz aleyhine AİHM tarafından makul süre nedeniyle kararlar oldukça azalmaktadır.

AİHS 6. maddesinin 3. Fıkrasında, yargılama sürerken kişilerin sahip olması gereken asgari şartları sayılmaktadır. Bu maddede haberdar edilme, savunma için süre verilme, avukat yardımı, hukuki dinlenilme, tercüman desteği gibi konular açıklanmaktadır. İdari Yargılama Usulümüzde yazılılık ilkesi uygulanmaktadır. Taraflar iddia ve savunmalarını yazılı olarak sunar ve bunlar yazılı olarak tartışılır. UYAP Bilişim Sistemindeki portallar sayesinde davaya taraf olabilecek kişiler, mahkemeye bilgi ve belgeyi internet ve bilgisayarın olduğu her yerden sunabilmektedir. Avukat bürosundan yargılamayı takip edebilmekte, vatandaş kendi başına internet üzerinden belge gönderimi yapabilmektedir. Aynı zamanda süren yargılama hakkında elektronik ortamda haberdar edilmektedir. Uzun yargılamaya neden olan bilgi ve belge tedariki UYAP ile kısa sürede tedarik edilmektedir.

³⁰² [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-187845%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-187845%22]}) (69. Fıkradan alıntı) (E.T. 14/01/2019)

B. E-İDAREDEN KAYNAKLANAN SORUMLULUK

1. Genel Olarak Sorumluluk

İdare yaptığı işlem veya yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetlerini yerine getirirken vatandaşlara zarar verebilir. Ortaya çıkan zarar, idarenin kusurlu bir faaliyeti sonucu meydana gelebileceği gibi idareye yüklenebilecek hiçbir kusur bulunmasa da doğabilir. İdarenin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan zararların, yine idare tarafından tazmin edilmesi gerekmektedir³⁰³.

İdarenin sorumluluğu hem doktrinde hem de yargı kararlarında yer alan önemli bir konudur. Gerek Anayasamızın 125. maddesinde ve İYUK'ta gerekse Danıştay içtihatlarında açıkça³⁰⁴ “idarenin eylem ve işlemlerinden dolayı ortaya çıkan zararı yine idare tazmin etmek zorundadır” şeklinde belirtilmektedir.

İdari sorumluluk kavramına geçmeden önce “sorumluluk” sözcüğünün anlamına bakmazda fayda var. TDK'ya göre sorumluluk “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet” şeklinde tanımlanmaktadır³⁰⁵. Sorumluluk kavramının geniş anlamından, bir kişinin bir başkasına verdiği zararı giderim yükümlülüğü anlaşılmaktadır³⁰⁶. Hukukta sorumluluk siyasi, cezai, hukuki görünümüleriyle karşımıza çıkmaktadır. Doktrinde, mali sorumluluk da denilen hukuki sorumluluk altında özel hukuk sorumluluğu ve idari sorumluluk incelenmektedir³⁰⁷.

İdari sorumluluk kulağımızın aşına olduğu bir kavram olsa da, aslında oldukça yeni bir kavramdır. İdare hukukunda sorumluluk kavramının, modern idare hukukunun doğuşuna denk bir tarihi vardır. İdarenin kişisel hakları ihlal eden işlem ve eylemlerinin yol açtığı maddi ve manevi zararların karşılanmasına hizmet etmektedir³⁰⁸. Fransız İdare Hukukunda meydana gelen gelişmeler ülkemiz idare

³⁰³ Müzeyyen Eroğlu Durkal, “İdarenin Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı ve Temeli”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.23, S.1, 2019, s. 160.

³⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 2. Daire, E: 2007/1297, K: 2007/3247 sayılı ve 13/07/2007 tarihli kararı; Danıştay 8. Daire, E: 2003/1833, K: 2003/2837 sayılı ve 11/06/2003 tarihli kararı; Danıştay 10. Daire, E: 1982/185, K: 1983/1984 sayılı ve 17/10/1983 tarihli karar, Danıştay Dergisi, S.54-55, s. 388.

³⁰⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 11.bs., Ankara, 2011, s. 2142.

³⁰⁶ Ender Ethem Atay, Hasan Odabaşı, *İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları*, 2.bs., Seçkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 67.

³⁰⁷ Adem Avcı, *Terör Eylemlerinden Doğan İdarenin Sorumluluğu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 20.

³⁰⁸ Hasan Nuri Yaşar, *İdare Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul, 2016, s.539.

hukukunun temelini oluşturmaktadır. İdarenin yapmış olduğu işlem ve eylemlerden dolayı sorumlu tutulması ve bundan dolayı tazmin mecburiyeti yeni gelişen bir uygulamadır.

İdare fonksiyonuna ilişkin iş ve işlem veya faaliyet nedeniyle özel hukuk kişilerinin maddi ve manevi varlıklarında eksilme meydana gelebilmektedir. İdarenin sebep olduğu zararları tazmin etmek hukuk devleti ilkesinin bir gereği olmasına karşın idarenin zararları giderme yükümlülüğünün Anayasal ve yasal dayanaklarına ayrıca yer verilmelidir³⁰⁹. Mevzuatımızda genel olarak idarenin sorumluluğu düzenlenmektedir. İdarenin sorumluluğu, idarenin medeni sorumluluğu ve idarenin idari sorumluluğu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır³¹⁰.

Günlük hayat içerisinde insanlar birçok kez idare ile karşı karşıya gelmektedir. Bu ilişki içerisinde idare, vatandaşların aleyhine faaliyette bulunabilmektedir. Anayasamıza göre Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları ancak idare aleyhine açılabilir. Bu durumda burada da idarenin sorumluluğu vardır. Ama idare bir tazminat ödemek durumunda kalırsa kusuru oranında ilgili kamu görevlisine rücu etmek zorundadır³¹¹.

Çalışmamız e-idare ile ortaya çıkan yeni idari sorumluluk anlayışını irdelemekte veya sorumluluk anlayışında meydana gelen değişimleri aktarmaktadır. Hizmet kusuru, kusursuz sorumluluk, kamu görevlilerinin sorumluluğu konularında e-idare ile meydana gelen yenilikler incelenecektir.

2. Hizmet Kusuru

İdarenin kusurlu sorumluluğu ülkemizde, Fransız Danıştay'ının ve Uyuşmazlık Mahkemesinin öteden beri sürdürdüğü uygulamalardan esinlenilerek, gerek öğretide ve gerekse de yargı içtihatlarında hizmet kusuru kavramı ile

³⁰⁹ Muhammed Ali Aydın, *İdarenin Hizmet Kusurundan Doğan Sorumluluğu*, Adalet Yayınları, Ankara, 2016, s. 9.

³¹⁰ Gözler, Kaplan, s. 305.

³¹¹ Yayla, s. 351.

açıklanmaktadır³¹². Hizmetin inşasından ve yürütülmesinden doğan kusur, yönetimin sorumluluğunun şartı olarak kabul edilmektedir. Yönetimsel sorumluluk nedeni olarak kusur, yönetimin kuruluşundan ya da yürütülmesinden doğan objektif nitelikli bir aksaklık ya da bozukluktur³¹³.

Ragıp Sarıca ise hizmet kusurunu “İdarenin ifa ile mükellef olduğu herhangi bir âme hizmetinin ya kuruluşunda, tanzim ve tertibinde veya teşkilâtında, bünyesinde, personeline yahut işleyişinde - gereken emir, direktif ve talimatın verilmemesi, nezaret, murakabe, teftişin icra olunmaması, hizmete tahsis olunan vasıtaların kifayetsiz, elverişsiz, kötü olması, icap eden tedbirlerin alınmaması, geç, vakitsiz hareket edilmesi, şeklinde tecelli eden - bir takım aksaklık, aykırılık, bozukluk, intizamstzlık, eksiklik sakatlık arzemesidir.” şeklinde tanımlamaktadır³¹⁴. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere burada kamu personeline atfedilecek bir kusur yoktur, kamu hizmetinin kuruluşunda veya işleyişinde bir aksaklık söz konusudur.

Hizmet kusuru, idarenin kusuru olması hasebiyle idare hukuku kurallarına göre çözümlenmelidir. Haksız fiil hükümleri çerçevesinde çözülmesi mümkün değildir³¹⁵. İdari hukunun doğasına uygun çözüm yolları türetilmektedir. İdarenin işlem ve eylemlerindeki değişim sorumluluk hukuku anlamında da değişimi getirmektedir.

Doktrinde Çakmak’a göre: “İdarenin internet kullanması ister kamu hizmeti gerçekleştirme aracı olsun isterse genel olarak bir idari görev veya faaliyet olsun, internette meydana gelen idari faaliyet sonucu ortaya çıkan zararlardan idare sorumludur. İdarenin hizmet görürken internetten yararlanması esnasında meydana gelebilecek her türlü bozukluk ve aksaklık hizmet kusurunu gündeme getirmektedir”³¹⁶. İletişim teknolojilerinin idare faaliyetlerinde kullanılması ile eski düzenlemeler, yeni durumlar karşısında yetersiz kalmaktadır. Gelişen yeni durumlar doğrultusunda mevzuat bakımından değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Her ne kadar idari yargı içtihatlar yoluyla günceli yakalayabilen bir yargı kolu ise de, mevzuatın da

³¹² Günday, s. 369

³¹³ Gözübüyük, s. 350-351.

³¹⁴ Ragıp Sarıca, “Hizmet Kusuru ve Karakterleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.15, S.4, 1949, s. 858.

³¹⁵ Sarıca, s. 859.

³¹⁶ Çakmak, s.308.

günceli takip etmesi gerekir. Bu nedenle klasik idari sorumluluk anlayışı ile pek örtüşmeyen yeni durumlarla beraber mevzuatta yeni düzenlemeler gerekmektedir.

E-devlet dönüşümü ile vatandaş artık kamu personeli ile karşı karşıya gelmeden, bilgisayar başında istediği hizmeti veya işlemi talep edebilmektedir. Kamu kurumuna gitmeden, talebini kağıda dökmeden, kuyruklarda beklemeden dijital ortamda idare ile iletişim kurulabilmektedir. İdare bakımından bilişim sistemlerinin eksik kullanılması veya hiç kullanılmaması durumunda vatandaşa sunmak istediği hizmet bakımından eksiklik/sakatlık doğabilmektedir. Günümüzde elektronik ortamdaki verinin silinmesi-kaybolması, kullanılan bilişim sistemlerinin çökmesi, programlama hataları gibi durumlar ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Kamu hizmetleri veya idari işlemler sürecinde bu tür aksaklıkların doğması idarenin kusur sorumluluğunu doğurmaktadır. Zira idarenin mevcut bir yükümlülüğünü yerine getirme sürecinde aksaklık ortaya çıkmaktadır. Örneğin; elektronik ortamda yanlış verilen nüfus verileri, idarenin elektronik ortamda muhafaza etmesi gereken kişisel verilerin ifşası veya elektronik hizmet sağlayıcıların verdiği sertifikalardan kaynaklanan sorunlar nedeniyle idare sorumludur³¹⁷.

Birçok kamu hizmetinin dijital ortamda sunulduğu günümüz devlet düzeninde idare, bilişim sistemlerinin hatası, elektronik ortamdaki kaynaklanan aksaklığa sığınarak sorumluluktan kurtulamaz. Bilgisayar ve internet destekli tesis edilen işlemler dolayısıyla da idarenin sorumluluğu sürmektedir. Günümüzde, vatandaş e-başvuru yapmakta ve idare de e-cevap vermektedir. Özellikle vergi alanında yoğun şekilde internet ortamında yapılan işlemler nedeniyle, idare teknik aksaklıklara sığınamaz.

³¹⁷ Mustafa Yılmaz, “Elektronik Ortamda İdarenin Yaptığı Faaliyetlerin İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *E-Akademi*, S.42, 2005.

3. Kusursuz Sorumluluk

Kamu hukuku alanında idarenin sorumluluğunun dayanağı ilk olarak hizmet kusuru iken, bu dayanak idarenin üstlenmiş olduğu hizmetlerin sayısının artması ve bu hizmetlerin yapısının karmaşık bir hal almasıyla yetersiz hale gelmiş durumdadır. Bazı hallerde idarenin hukuka uygun iş ve faaliyetlerinden kaynaklanan zararları tazmin etmesi gerekir³¹⁸. Sosyal devlet ilkesinin benimsenmesiyle birlikte idare yeni hizmetleri yerine getirmek durumunda olunca, özel kişilere zarar verme ihtimali de artmış ve bu durumun neticesi olarak, zarar ile idari davranış arasında yalnızca bir nesnellik bağının bulunması durumunda, kusur şartı aranmaksızın, idarenin sorumlu tutulması kabul edilmektedir³¹⁹. İdarenin yaptığı iş ve faaliyet gereği bazı hallerde kusur şartının aranmadığı durumlarda da vardır. Zarar ile idarenin eylemi arasında kusur ilişkisi olmaksızın da idarenin sorumluluğunun olduğu birçok durum ortaya çıkabilmektedir.

İdarenin hiçbir kusuru olmasa da yürüttüğü faaliyetin veya kullandığı araçların riskli olması nedeniyle ortaya çıkan zarardan sorumlu olur. Elektronik ortamın aktif kullanımını da kendi içinde çeşitli riskler barındırmaktadır. Özellikle güvenlikle alakalı saldırılar halinde vatandaşın mağduriyetinin ortaya çıkması mümkündür. Bu durumda da bilişim sistemleri ile hizmet sunma riskinin altına giren idarenin, buradan kaynaklanan sorumluluğu da açıkça ortadadır. Siber saldırıların çokça yaşandığı bir alanı kullanan idare, bu ortamı kullanarak çok önemli kazançlar elde etmekte; bunun yanında art niyetli kişilerin saldırısı sonucu vatandaşın mağduriyeti söz konusu olabilmektedir. Bu halde saldırının üçüncü kişi tarafından yapıldığına sığınılmaz ve sorumluluktan kurtulunamaz.

Kusursuz sorumluluk, “risk sorumluluğu ve kamu külfetleri karşısında eşitliğin bozulmasından dolayı sorumluluk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır”³²⁰. Bilgi teknolojilerinin kullanılması ile kusursuz sorumluluk kavramı değişerek ve genişleyerek kullanılmaktadır. Bilgisayar işlemleri sonucunda ortaya çıkan zararın tazmini konusunda güvence vererek, elektronik veri işleme risklerine ilişkin ilkelere

³¹⁸ Gözler, Kaplan, s. 694.

³¹⁹ Günday, s.378.

³²⁰ Gözler, Kaplan, s. 307.

ihtiyaç vardır. Elektronik risk kavramı e-idare faaliyetlerinde kusursuz sorumluluğun uygulanabileceği fikrine zemin oluşturmaktadır³²¹. Mesela; e-imzalı bir e- idari işlem, hackerlar tarafından e-imzanın algoritması bozularak işlemin içeriğinin değiştirilmesi durumunda, idare, ESHS' nin veya hackerların sorumlu olduğunu iddia ederek sorumluluktan kurtulabilir mi? Gerek mevzuat gerekse yargı kararları ile bu konuda belirlilik sağlanmalıdır. TÜBİTAK, BTK e-imza kullanımı ve tedariki konularında idari kararlar alarak bu alanda suistimalin ve sorumluluk doğuracak durumların önüne geçmeye çalışmaktadır. E-idareden kaynaklanan kusursuz sorumluluk halinin risk sorumluluğu bağlamında daha net anlaşılacağını düşünmekteyiz. Ortam riskli, kullanılan araçlar tehlikeli, kamusal anlamda birçok kolaylık ve yarar sağlanmakta; fakat idarenin bu alanı kullanması nedeniyle bireylerin zararı ortaya çıkabilmektedir. Bu durum da ortaya çıkan zarar nedeniyle risk ilkesi çerçevesinde idarenin sorumluluğuna gidilmelidir.

E-imza kullanımı, e-işlem süreçleri, bilgisayar sisteminden kaynaklanan hatalı uygulamalar, kamu personelinin sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Kusursuz sorumluluğun daha belirgin bir şekilde uygulanabilmesi için yasal düzenleme veya yeni içtihatlarla ihtiyaç duyulmaktadır. Sorumluluğa ilişkin geleneksel içtihatların ötesine geçilerek, e-idare gözönüne alınarak yargının yeni görüşleri ortaya konulmalıdır. Bilgi teknolojilerinin idari faaliyetler içerisinde aktif olarak kullanıldığı günümüz Türkiye'sinde, Türk İdare Hukukunun hala geleneksel sorumluluk anlayışı ile hareket etmesi mümkün değildir.

Geleneksel bir anlayış ile idarenin internette yaptığı faaliyetler nedeniyle risk sorumluluğu veya kamu külfetleri karşısında eşitliğin bozulmasından dolayı sorumlu tutulamayacağı düşünülebilmektedir. Ama eğer idare bilgisayar ve internet kullanmaktan bir menfaat temin ediyorsa, bir durumun nimetinden yararlanan kimsenin onun külfetlerine de katlanması mutlak olan bir durumdur³²². Sorumluluk konusunda boşluk olamayacağı nedeniyle idare, sorumluluğu teknolojik araçlara yükleyemez. Bu yeni durumun yasal zemini oluşturulmalıdır, burada yasama organına görevler düşmektedir.

³²¹ Oğurlu, (2010), s. 217.

³²² Çakmak, s. 310.

Kanaatimizce bilgi teknolojilerinin idare tarafından kullanılması sanal ortamın riskinin de kabullenildiği anlamına gelmektedir. Bu riskin kabullenilmesi kusursuz sorumluluk teorisini gündeme getirmektedir. Elektronik ortamda binlerce veri tutulmakta, bunların yazılım siteminden kaynaklanan bir nedenle sızması hainde idare yazılım firmasının sorumlu olduğundan bahisle sorumluluktan kurtulamaz. VeleV ki bilinmeyen bir nedenle veriler yok olsun, bu halde bile idare sorumluktan kurtulamaz. Burada yardımımıza bilişim sistemlerinin kullanılmasından kaynaklanan risk sorumluluğu çıkmaktadır.

Toplumun faydalanacağı bir hizmetin görülmesi sırasında belirli kişilerin özel ve olağanüstü zarara uğraması halinde, bu zararın kişiler üzerinde bırakılmayarak topluma dağıtılması fikri kusursuz sorumluluğun ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Danıştayın kusursuz sorumluluğa ilişkin kararlarında eşitlik ve adalet³²³, sosyal hukuk devleti³²⁴, hakkaniyet ve nesafet³²⁵ gibi gerekçelere dayandığı görülmektedir. Türk ve Fransız Danıştayının idarenin sorumluluğuna ilişkin vermiş olduğu kararları incelediğimizde, her iki ülkenin yüksek mahkemelerinin hukuk devleti ve sosyal devlet ilkeleri çerçevesinde kusursuz sorumluluğun kapsamına dair geniş yorum yapma eğiliminde olduğunu görmekteyiz. İdare organı, mahiyetinde bulunanların bir zarara uğramasından dolayı sorumludur.

Bugünlerde e-tebligat sistemi kullanılmakta ve birçok tebligat PTT aracılığıyla elektronik ortamda iletilmektedir. Büyük bir sistem idare bu vesileyle birçok alanda kazanç sağlamaktadır. Şimdi e-tebligat sisteminin yazılım programından kaynaklanan binde bir görülen- sorun nedeniyle bir vatandaşın mağdur olması halinde idare yazılım programına veya öngüremeyen bir durum olduğu savunmasına sığınamaz.

³²³ Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 10.Daire, 04.10.1995 tarih ve E: 1994/1514, K: 1995/4115; Danıştay 7.Daire, 16.10.2002 tarih ve E: 2000/4056, K: 2002/3285

³²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 10.Daire, 16.12.2003 tarih ve E: 2002/7475, K: 2003/5193; Danıştay 12.Daire, 06.06.2006 tarih ve E: 2006/5071, K: 2006/2268

³²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; Danıştay 8.Daire, 03.05.2017 tarih ve E: 2016/173, K: 2017/3555; Danıştay 10.Daire, 30.01.1986 tarih ve E: 1982/2650, K: 1986/133

4. Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu

Kamu kuruluşları üstlendikleri kamu hizmetlerini kamu görevlileri eliyle üretilip, sunarlar. Bu nedenle de farklı nitelik ve statüde personel istihdam etmek zorundadır³²⁶. Kamu görevlileri, bazen hizmetle ilgili olarak bazen de hizmetin kendisine verdiği görevin dışına çıkarak tamamen görevden ayrılabilir nitelikte kusurlarıyla zararın doğumuna sebep olabilirler³²⁷. Bir kamu personeli elektronik ortamda kredi kartı dolandırıcılığına karışabilmektedir. Görev ile alakası olmayan bir durumdan kaynaklanan bir kusurdan dolayı idare sorumlu tutulamaz.

Kamu görevlisinin dijital hizmeti sunarken veya e-idari faaliyet esnasında yapmış olduğu kusurlarından idare sorumludur. Anayasamızın 129. maddesinde kamu görevlisinin kusurundan kaynaklanan işlerde açılacak tazminat davalarında husumetin idareye yönlendirileceği düzenlenmektedir. Kamu görevlisinden kaynaklanan kusurlardan idarenin sorumluluğu açıkça belirtilmektedir.

Elektronik ortamda yapılan işlemlere ilişkin kayıtlar tutulmaktadır. Hangi gün, hangi saat, hangi yerde, hangi personel tarafından işin yapıldığı tespit edilebilmektedir. Bu durum ispat hukuku açısından da önemli bir husustur. Vatandaş, e-idare ile ciddi kolaylıklara sahip olmaktadır. Bunun yanında e-idarenin yapmış olduğu işler de idari sorumluluğun bulunmasını aramaktadır. Her ne kadar görünürde bir yazılım programı var ise de işlemi onaylayan, dijital kamu hizmetini sunan bir personel bulunmaktadır. İnternet ortamında yapılan, ihale, sınav ödemeleri, vergi ödemeleri, sicil işlemleri gibi işlerden kaynaklanan bir zarar varsa idare tazminat ödemek zorunda kalır.

E-idarenin sorumluluğu birçok ülkede tartışılmaktadır. Henüz sorumluluk hukuku bakımından tam bir mevzuat düzenlemesi yapan ülke yoktur. Bu durum sorumluluk bakımından netliğin oluşmamasına neden olmaktadır. Doktrinde bu konular tartışıldıkça yasal düzenlemelere olan ihtiyaç aşikâr olarak görülecektir. Bu çalışmamızın da bu konuya katkı sağlamasını ummaktayız.

³²⁶ Mustafa Güngör, *Kamu Hizmeti Anlayışında Dönüşümlerin Türkiye’de Kamu Personeli Sayısına ve Bileşimine Etkileri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 37.

³²⁷ Oğurlu, (2010), s. 217.

5.İdare Hukukunda Kusur Karinesinin İşlevi

İdare hukukunda özneler arası konum farklılığı bulunmaktadır. Bir tarafta üstün konumda olan idare diğer tarafta vatandaş vardır. Bu durum ispat külfeti, sorumluluğun tespiti bakımından özel hukuktan farklı uygulamaları gerektirmektedir. İdare hukukunda karineden yararlanmanın asıl nedeni bir yanda kamu yararı bir yanda bireysel yarar bulunmakta ve bunların bir denge üzerinde bağdaştırılması gerekmektedir³²⁸. Bu dengenin sağlanması amacıyla önemli bir araç olarak karine idare hukukunda yer almaktadır.

İdari yargıda karşımıza çokça çıkan sorumluluk türü hizmet kusurudur. Kusur karineside tam burada işimize yaramaktadır. İdarenin bir kusurunun olduğu ve bunun ispatlanmasının vatandaştan beklenemediği hallerde vatandaşın imdadına yetişen bir kurumdur. Tabi bu karine kesin bir karine değildir, fiili bir karinedir³²⁹. İdare bilinen durumun aksini kanıtlayabilirse sorumluluktan kurtulmuş olur.

İdarenin, kullandığı araçlar ve organizasyonel yapısı nedeniyle eli güçlüdür. Vatandaşın idarenin kusurunu ispatlaması oldukça güçtür. “Müddei iddasını ispatla yükümlüdür.” ilkesini burada uygulamak vatandaş aleyhine durumlar doğurur. Hizmeti, işi veya faaliyeti yapan idarenin elinde tüm deliller bulunmakta, bu halde vatandaşın idarenin kusurlu olduğunu ispatlaması oldukça güçtür. Bu anlamda idare hukukunda ispat yükünün ters çevrildiği görülmektedir. Vatandaş idarenin kusurunu delillendirmek zorunda değil, idare kusurlu olmadığını ispatlamak zorundadır. Tabi bu durum her olay için geçerli değildir.

Sorumluluk hukuku açısından çok önemli bir işleve sahip olan kusur karinesi, uyumsuzluğa ilişkin tüm bilgi ve belgeleri elinde bulunduran, teknik olarak üstün durumda olan idare karşısında vatandaşın ispat külfetinden kurtulmasını sağlamaktadır. Örneğin, sağlık uygulaması sonucu zarar gören vatandaşın idarenin kusurlu olduğunu ispatlamasını beklemek hakkaniyete uygun düşmemektedir. Vatandaşın bilgi ve belge beklemek yargılamayı da uzatacaktır. Kusur karinesi, adil

³²⁸ Cin Karagöz, s.161.

³²⁹ Cin Karagöz, s.162.

yargılanma hakkının temini anlamında da önemli bir yarar sağlamaktadır. Doktrinde Karagöz'e göre; bu karine zarar görenin idarenin kusurunu ispat için ayrıca maddi külfet altına girmesini engellemektedir. Bu açıdan vatandaşa önemli bir hukuki koruma sağlamaktadır³³⁰.

E-idare uygulamaları karşısında vatandaş, geçmişe göre daha zayıf konumdadır. İdare artık bilişim sistemleri ile vatandaşın karşısındadır. Elektronik ortamda kişisel veriler idare tarafından muhafaza edilmektedir. Mühendislik ve diğer bilimlerin birleşmesi ile sunulan hizmetlerden dolayı vatandaşın zararının oluşması durumunda idarenin kusurunu ispatlaması çok güçtür. İşte burada kusur karinesi yardımımıza yetişmektedir. İdare elektronik ortamda sunduğu hizmetin aksamasında veya yok olmasında kendisinden kaynaklanan bir kusurun olmadığını idareden ispatlaması beklenir. Çünkü hizmetin sahibi ve kurucusu idaredir.

³³⁰ Cin Karagöz, s.165.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsan sosyal bir varlıktır. İlk insandan bu yana iletişim ihtiyacı farklı gelişmelere ortam hazırlamaktadır. Duman, güvercin, mektup, telefon, telgraf, faks ve internet iletişim aracı olarak hayatımızda yer edinmiştir. 21. y.y' ya gelindiğinde bilişim sistemleri ile iletişimde daha önce örneği görülmeleyen bir devrim yaşanmış, mesafeler kısalmış, zaman sınırı ortadan kalkmıştır. Bu gelişmeler toplumun bütün kurumlarında değişimi getirmiştir. Toplumun en önemli kurumlarından olan hukuk ve devlet mekanizması da bu değişimden nasibini almıştır. Devlet mekanizması içerisinde yer alan idare organı doğal olarak bilişim sistemleri ile dönüşüme uğramaktadır. Toplumsal ihtiyaç ve beklentiler de idare hukuku alanındaki değişimi desteklemektedir. E-devlet dönüşümüyle beraber idare hukuku alanına birçok yeni değer kazandırılmaktadır.

Elektronik ortamda iletişimin toplumun tamamına sunulması sosyal devlet ilkesinin de gereğidir. Toplum içerisinde olan eşitsizliklerin azaltılması açısından da elektronik iletişim önemli bir fırsattır. İnternetin ucuz ve yaygın kullanımının sağlanması da yine devletin yükümlülükleri arasındadır. Elektronik ortam vatandaşlar arasında eşitliğin sağlanması bakımından fayda sağlamaktadır. Böylece tüm vatandaşlar evlerinden kamu hizmetlerine aynı ölçüde ulaşabilmekte, idari süreçlere katılım sağlayarak katılımcı demokrasinin gelişmesine katkı sunmaktadırlar.

Bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler neticesinde özellikle internetin yaygınlaşması, bilginin üretilmesi ve işlenmesi alanında yeni olanaklar ortaya çıkarmaktadır. Bu olanaklardan tüm ülkeler azami ölçüde faydalanmaktadır. Devletler, kamu kurumlarının etkinliğini, verimliliğini, kalitesini artırmak gayesiyle bilişim sistemleri ile idari kuruluşları bütünleştirmektedir. Bu süreç ülkemizde de süratli bir şekilde gelişmektedir. Ülkemizde sunulan birçok kamu hizmeti internet vasıtasıyla sunulmaktadır. Uzun yıllar vatandaş ile idare arasında olan soğuk ilişki bilgi toplumunda yerini daha yakın ve sıcak bir ilişkiye bırakmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde teknik değişim ve dönüşüm idari yapının da dönüşümünü getirmektedir. Sanayi toplumundan kalan idari anlayışın sürdürülmesi, gereksiz bürokrasi ve maliyetlere neden olmaktadır. E-devlet dönüşümü ile beraber

idareye güven artmaktadır. Vatandaşın memnuniyeti sayesinde, idare ile iletişim kanalları artmaktadır. E-idare anlayışı iyi idare anlayışını geliştirmektedir. Vatandaşın idareden beklentileri tarım ve sanayi toplumu döneminden çok farklı bir boyuttadır. Hizmet almak için kuyruklarda bekleme, mesai saati içinde yararlanma durumları geride kalmaktadır. Vatandaş 7 gün 24 saat idareye erişim imkânı ve hizmetten yararlanma kolaylığına sahiptir. Bu durum Osmanlı döneminden bu yana idare ile vatandaş arasındaki ilişkiyi düzenleme çabalarına beklenmedik oranda katkı sunmaktadır.

Asık yüzlü kamu personelinin yerini internet sitesindeki renkli ara yüz almaktadır. E-idari işlemlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Olağan idari işlemlerde aranan unsurların e-idari işlemler bakımında nasıl uygulanacağına dair yasal bir düzenleme mevcut değildir. Uygulamada gelişen ve yürüyen bir süreç bulunmakla birlikte bu gelişimin yasal altyapısının bulunmaması önemli bir sorundur. Çalışmamızın temel sorunsalı olan bu konu ülkemizin bilgi toplumu sürecinde idare teşkilatının sağlıklı gelişimi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan e-idare klasik idare hukuku anlayışında köklü değişimler getirmektedir. Bilgi toplumunda bir asır, 7 yıllık süreye takabül etmektedir. Böylece kısa bir sürede geleneksel birçok müessese değişebilmektedir. Özellikle akademik camiada bu konuların etraflıca değerlendirilmesi ve tartışılması gerekmektedir. Bu yeni durumların yasal gerçeklik ile buluşması için yasama alanında gerekli çalışmaların süratle yapılmasında fayda bulunmaktadır.

Dijital araçlar idare teşkilatına gerçek bir bütünlüğü kazandırmaktadır. Örneğin; organik anlamda idare kavramının ifade ettiği teşkilat yapısı, e-idare ile gerçek anlamını bulmaktadır. Ülkenin dört bir yanına yayılan e-idari birimler tek bir merkezden yönetilmekte ve Anayasamızdaki idarenin bütünlüğü ilkesi gerçek manada sağlanmaktadır.

E-belge, e-işlem, e-idare, e-belediye, e-ihale gibi idare hukukuna yeni katılan kavramlar idare hukuku mevzuatında istenildiği ölçüde yer bulamamaktadır. Yasama organı teknik gelişimin hızına yetişememektedir. Teknik gelişim rüzgârı, yasa yapım sürecinin yavaşlığı nedeniyle hukuki boşlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yeni gelişmeler iç hukukun zorlanmasını ve daha ileri bir bakış ile hukuk devleti

ilkisinin yeniden yorumlanmasını gerektirmektedir. İdare her işlem ve eylem bakımında mevzuat ile çepeçevre kuşatılmaktadır. E-idare anlayışının gelişimiyle beraber bu kuşatılmışlıkta, esneklik veya istisnai alanların oluşumu mümkün gözükmemektedir. Ülkemizin akademik camiasının hukuk devleti anlayışını, e-idare kavramıyla beraber yeniden yorumlanması gerekmektedir.

UYAP Bilişim Sistemi, dünya çapında e-adalet konusunda gerçekleştirilmiş en önemli çalışmadır. HMK'ya UYAP ile alakalı birçok yeni düzenleme eklenmiştir. Bu sayede adli yargıda UYAP kullanımı ve faydası her geçen gün artmaktadır. Adli yargıda yargılamanın şeffaflığı, güvenliği güçlendirilmektedir. İdari yargı açısından ise, İYUK'a, UYAP'a ilişkin hükümler hala eklenmediği için aksaklıklar ortaya çıkmaktadır. İYUK'un HMK'ya yaptığı atıf ile ordaki hükümlerden yararlanılmaktadır. Ama bunun yerine gelişmiş e-adalet sisteminden idari yargı da kendi mevzuatı çerçevesinde yararlanmalıdır. Kaldı ki, UYAP, idari yargı sürecinde gereksiz birçok bürokratik işlemi ortadan kaldırmaktadır. İdare Mahkemelerinin re'sen kurumlardan talep ettiği bilgi ve belgeler internet ortamında temin edilerek maliyet ve zaman tasarrufu sağlanmaktadır. Danıştay, BİM ve İdare Mahkemeleri arasında olan entegrasyon sayesinde, fiziksel dosya, belge alışverişine gerek olmaksızın dijital ortamda işlemler yapılabilmektedir. Bu çalışmamızın, e-adalet sistemini idari yargı boyutuyla inceleyen ilk akademik eser ve çalışmamızın idari usul mevzuatımızda bu konuda yeni düzenlemelere vesile olacağını ummaktayız.

İdarenin elektronik ortama taşınmasının binlerce faydası olduğu açıktır. Bunun yanında internet ortamının art niyetli insanların bulunduğu ve müdahale imkânının olduğu da gerçektir. Bu konuda bilgi güvenliği kavramı büyük bir önem taşımaktadır. E-işlemin içeriğinin değiştirilmesi, e-imza kullanımında usulsüzlük, yetkisiz kişilerin hizmet talebi, kişisel bilgilerin kamuya açılması gibi sorunlar ile karşılaşılması pek muhtemeldir. Veri tabanlarına sızma yoluyla veri toplayıp farklı amaçlarla kullanılmasına ilişkin örnekler mevcuttur. Ülkemizde, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile bu soruna ilişkin önemli bir düzenleme yapılmıştır. Ceza Hukuku alanında da bu filler suç türü olarak görülmektedir. Ceza Kanunumuzda bu suçlara öngörülen cezaların caydırıcılığı sağlanmalıdır. Kişisel veriler kullanılarak dolandırıcılık, şantaj, tehdit, hırsızlık gibi suç türlerine de zemin oluşturulmaktadır. Bilgi güvenliğinin tehdit

edilmesi aşamasında engelleme yapılarak farklı suç türlerinin ortaya çıkması önlenebilir. Yine burada Yasama Organına görev düşmektedir.

E-idare işleyişi sürecinde idarenin sorumluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu sorumluluğu klasik sorumluluk anlayışı ile bir tutmak mümkün değildir. Bu alanda yeni açılımlara ihtiyaç duyulmaktadır. ESHS ve idare arasında nasıl bir sorumluluk paylaşımı olacağı konusunda bir belirlilik yoktur. Kusur tespiti konusunda bir değişim söz konusu olacaktır. Bu konuda şu an verilmiş bir yargı kararı yoktur; ancak yakın zamanda yargının bu konudaki görüşlerinin ortaya çıkması beklenmektedir. İçtihatlar hukuku olan idari yargı sistemimiz kapsamında ortaya çıkacak içtihatlar kusur sorumluluğu açısından belirleyici olacaktır. Bunun yanında idare hukuku mevzuatında düzenlemeler de yapılmalıdır. E-devlet dönüşümüyle gelişim gösteren e-idare gerçeğinin gelişimi ve hukuki bir zemine sahip olması için Anayasal ve yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

E-devlet dönüşümünün idare hukuku alanında başarılı şekilde gerçekleşmesi için, teknik ve hukuki altyapı birlikte sürdürülmelidir. Bugün kamu kurumları bilgi teknolojilerini kullanmada adeta yarışmakta, ancak uygulamada süren bu gelişimi akademik ve yasal alanda da sürdürmek gerekmektedir.

Araştırmamızın konusunu seçerken, bu alanda yapılan akademik çalışma eksikliği bu konunun tercihinde teşvik edici olmuştur. Çalışmamızın bütününde e-dönüşüm ile hayatımıza giren kurumlar tanıtılmaya gayret edilmiştir. Ayrıca, e-idare ile birlikte vatandaş-idare ilişkisinde meydana gelen değişimleri belirleyebilmek, idare hukuku alanında dijitalleşmenin bugünkü boyutunu ve gelecekteki muhtemel durumunu anlayabilmek, bilişim sistemlerinin idari yargı teşkilatında kullanım alanını tespit edebilmek gayesiyle bütün konular idare hukukuna bakan yönleriyle irdelenmiştir. Bu irdellemeler neticesinde teori ve uygulamaya yönelik değerlendirme ve önerilerde bulunmaya çalıştık. Çalışmamızın ülkemize ve insanlığa fayda getirecek bir değerde olmasını diliyoruz.

KAYNAKÇA

1. Acar, Sami, Gürsoy, Hülya, “Türkiye Mahkemelerinde Sesli Görüntülü Kayıt ve Video Konferans Sistemi Uygulamasına Geçiş: Ceza Mahkemeleri Örneği”, *Ankara Barosu Dergisi*, Y.70, S.2012/4, 2012, s. 124.
2. Adalet Bakanlığı BİDB, *Adli Destek Şube Müdürlüğü Raporları*, 2018.
3. Adalet Bakanlığı BİDB, *Tanıtım Kitapçığı*, Ankara, 2018, s. 54.
4. Adalet Bakanlığı, *İdari Yargı Mahkemeleri Eğitim Kitabı*, Ankara, 2016, s. 1.
5. Adalet Bakanlığı, *İdari Yargı Mahkemeleri Eğitim Kitabı*, Ankara, 2016, s.2.
6. Akdemir, Nurhan, *E-Devlet Uygulamaları Kapsamında VEDOP Projesi: Eğridir Vergi Dairesinde E-VDO Uygulamalarının İncelenmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2008.
7. Aktan, Çoşkun Can, “İdeal Devlet ve İyi Yönetim: Temel İlkeler, Kurallar ve Kurumlar”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.1, 2015, s. 55.
8. Aktan, Çoşkun Can, Kitapçı, İsmail, “Global Sorunlarla Mücadelede İyi Yönetim” , *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.8, S.1, 2016, s. 57.
9. Akyılmaz, Bahtiyar, “İyi Yönetim ve Avrupa İyi Yönetim Yasası” ,*GÜHFD*, C.7, S.1-2, 2003, s. 150.
10. Akyılmaz, Bahtiyar, *İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemin Yapılış Usulü*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2000.
11. Akyılmaz, Bahtiyar, Sezginer, Murat, Kaya, Cemil, *Türk İdare Hukuku*, 9.baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018.
12. Alakuş, Meral, *Bilgi Toplumu*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991.
13. Alptürk, Ercan, “İnternet ve Etkin Devlet”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.168, Eylül, 2002, s.34.
14. Altın, Aytuğ “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.2, 2013, s. 111.
15. Altun, Ramazan Serhat, *E-Devlet Modelinde Sosyal Güvenlik Uygulamaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010 .
16. Ankara Barosu Başkanlığı, *UYAP Ulusal Yargı Ağı Projesi*, Ankara, Ankara

- Barosu Yayınları, 2007.
17. Arı Bekir, Enes, *E-Devlet ve Türk Emniyet Teşkilatı: Polnet Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2014.
 18. Atasayan, M.Gözde, *Kamu Hizmetlerinin Düzenlilik ve Süreklilik İlkesi*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2012.
 19. Atay, Ender Ethem, *İdare Hukuku*, 5.bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2016.
 20. Atay, Ender Ethem, Odabaşı, Hasan, *İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları*, 2.bs., Seçkin Yayınları, Ankara, 2010.
 21. Avcı, Adem, *Terör Eylemlerinden Doğan İdarenin Sorumluluğu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013.
 22. Avcı, Mustafa, “What Should An Ideal E-Administration Model Comprise?”, *US-China Law Review*, C.11,S.10, 2014.
 23. Aydın, Burak, “E-Devlet Kapsamında Emniyet ve Diğer Kamu Kurumlarının Bütünleşmesi”, *1.Polis Bilişim Sempozyumu*, Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.
 24. Aydın, Mehmet Devrim, “e-Avrupa + Türkiye: Bilgi Teknolojileri Alanında Avrupa Birliği Kriterlerine Uyum”, *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.23, S.1, Ankara, 2005, s. 298.
 25. Aydın, Muhammed Ali, *İdarenin Hizmet Kusurundan Doğan Sorumluluğu*, Adalet Yayınları, Ankara, 2016.
 26. Balcı, Asım, Çoşkun, Bayram, Öztürk, Namık Kemal, Nohutçu, Ahmet, *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003
 27. Batır, Uğur, *Adalet Bakanlığı UYAP'ın Etkinliğini Belirlemeye Yönelik Ankara Barosu Avukatları Üzerine Bir Alan Araştırması*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
 28. Baykal, Aynur, “E-Devlet Dönüşümü”, *Polis Dergisi*, S. 37, Ekim-Kasım-Aralık, 2003, s. 12.
 29. Bedir, Fikri, *İdari Yargılama Usulünde Hukuk Usulü Muhakameleri Kanunu'nun Uygulama Kabiliyeti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.
 30. Bensghir, Türksel Kaya, “Devlet-Vatandaş İletişiminde e-Posta”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 33, S. 4, 2000, s. 49.

31. Bensghir, Türksel Kaya, Topcan, Ferda, *E-İmza: Türkiye’de Kamu Kurumlarında Uygulanması*, TODAİE, Ankara, 2010.
32. Berber, Leyla Keser, *İnternet Üzerinden Yapılacak İşlemlerde Elektronik Para ve Dijital İmza*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2002.
33. Biçkin, İnci, “Elektronik İmzanın Hukuk Sistemimizdeki Yeri”, *Bilişim ve Hukuk Dergisi*, S. 2007/1, s. 46.
34. Bilginli, Nilüfer Kibar, “Vergi Daireleri Otomasyonu Projesi VEDOP”, *Dış Denetim Dergisi*, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2011, s. 173-174.
35. Bozkurt, Veysel, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, 2.bs., Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.
36. Bülbül, Ayşegül, *E-Devlet Uygulamalarının Bilgi ve Belge Yönetimi Açısından Analizi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
37. Can Evren, Çınar, “İdari Usul İlkelerinin Yönetim Hukukumuz Açısından Değeri”, *TBB Dergisi*, 2010/91.
38. Can, Emre, *İdari İşlemin Şekil Unsuru*, Oniki Levha Yayınevi, İstanbul, 2016.
39. Cin Karagöz, Emine, *İdare Hukukunda Karine ve Varsayım*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017.
40. Costake, Nicolae, “General Requirements for Digital Government”, *Electronic Government: Concepts, Methodologies, Tools and Applications*, 2008, (Ed. Ari- Veikko Annttiroiko), Hersey (ABD): Information Science Reference- IGI Global, s.101’den aktaran Ali Şahin, Erhan Örseli, *Teoriden Uygulamaya E-Devlet*, Atlas Akademi, Konya, 2014, s.8.
41. Çağlayan, Ramazan, *İdare Hukuku Dersleri “Temel Bilgileri”*, 4. bs., Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.
42. Çağlayan, Ramazan, *İdari Yargılama Hukuku*, 10. bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara , 2018.
43. Çakır, Gonca Işıldar, *Ceza Yargılanmasında Video Konferans ve Kayıt Uygulamalarının Kullanılması*, Uzmanlık Tezi, Adalet Bakanlığı BİDB, Ankara, 2017.
44. Çakmak, Münci ,“İdare Hukuku ve İnternet”, *GÜHFD*, C. 9, S. 1-2, s. 286.
45. Çarıkçı, Oğuzhan, *Türkiye’de Kamu Hizmetlerinin Sunumu ve E-Devlet Uygulamaları: Isparta İli Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2009.

46. Çetinkaya, Naciye *Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-devlet Uygulamalarının Kamu Hizmetlerine Etkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.
47. Demir, H. Erdal, Bayram, Ertuğrul, Kocaoğlu, Burak, “Mernis Projesi ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Çevresinde 7201 Sayılı Tebligat Kanunu ve Bu Kanuna Dayalı Çıkarılan Tebligat Tüzüğünde Yapılması Gerekli Değişiklik Önerisi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Y.68, S.2010/3, Ankara, s. 250-251.
48. Demir, Önder, “İnternet Servis Bağlayıcısının Hukuki Sorumluluğu”, *Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu*, 21-22 Mayıs 2001, s. 471.
49. Demirel, Demokaan, “e-Devlet ve Dünya Örnekleri”, *Sayıştay Dergisi*, S. 61, Nisan-Haziran, 2006, s. 84.
50. Dönmez, Demet, *Dünyada ve Türkiye’de E- Devlet*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2007.
51. DPT , *E-Devlet Proje ve Uygulamaları*, DPT Yayını, Ankara, 2005.
52. DPT , *Kamu Net Teknik Kurulu e-Devlet Çalışmaları*, 2002, <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2014/04/e-Devlete Gecis Surecinde KAMU-NET Calismalari.pdf>.(E.T 30.09.2018.)
53. Dülger, Murat Volkan, *Bilişim Suçları ve İnternet İletişim Hukuku*, 5. bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.
54. Dura, Cihan, *Bilgi Toplumu*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990.
55. Ene, Selda, *Elektronik Ticarete Tüketicinin Korunması ve Bir Uygulama*, Pusula Yayıncılık, İstanbul, 2002.
56. Eren, Hayrettin, *E-Dönüşüm Sürecinde İdari İşlemler*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010.
57. Erkut, Celal, *İdari İşlemin Kimliği*, Danıştay Yayın İşleri, Ankara, 2015.
58. Eroğlu Durkal, Müzeyyen, “İdarenin Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı ve Temeli”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.23, S.1, 2019.
59. Erturgut, Mine, Elektronik İmza Kanunu Bakımından E-belge ve E-imza, *Bankacılar Dergisi*, S. 48, 200, s. 68.
60. Evcimen, Cüneyt Sami, *Kamu Yönetiminde e-Devlet Anlayışı ve Maliye Bakanlığı e-Devlet Uygulamaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

61. Fındıkçı, İlhami, *Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme*, Kültür Koleji Eğitimi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
62. Fountain, Jane, *Building the Virtual State. Information Technology and Institutional Change*, Washington: Brookings Institution, 2001.
63. Göçgün, Muhammed, *İdari İşlemin Konu Unsuru*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2017.
64. Göktepe, Candan, *E-Devlet Uygulaması ve Muhasebe Mesleği Açısından Bir Değerlendirme*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2014.
65. Gözgülü, Fahriye, Mutioğlu, Halil, “Toplumun Değişen Yüzü: Bilgi Toplumu ve Bilişim Kültürü”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.1, S.1, 2012, s. 469.
66. Gözler, Kemal, Kaplan, Gürsel, *İdare Hukukuna Giriş*, 24. bs., Ekin Yayınevi, Bursa, 2018.
67. Gözübüyük, Şeref, Tan, Turgut, *İdare Hukuku*, 11. bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2016.
68. Gülan, Aydın, “Kamu Hizmeti Kavramı”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C.9, S.1-3, 1988, s. 148.
69. Güler, Mustafa Ömürgönülşen, Uğur, “Türkiye’de E-imza Alanındaki Hukuki Düzenlemeler ve Bazı Kamu Kurumlarındaki E-imza Uygulamaları”, *Sosyoekonomi Dergisi*, C.14, S.14, Y. 2011, s. 211-212.
70. Güler, Mustafa *Türkiye’de E-imza Alanındaki Hukuki Düzenlemelerin ve Kamu Kurumlarında Bazı E-imza Uygulamalarının İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
71. Gültekin, Buğra, *Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları ve Toplumsal Açılımları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
72. Günday, Metin, *İdare Hukuku*, 10. bs., İmaj Kitabevi, Ankara, 2015.
73. Güngör, Mustafa, *Kamu Hizmeti Anlayışında Dönüşümlerin Türkiye’de Kamu Personeli Sayısına ve Bileşimine Etkileri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

74. Gürbüz, Abdulkadir, *E-Dönüşüm ve İş Yaşamına Etkileri*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
75. Güzel, Dilşad, Deligöz, Kadir, “Uyap Bilişim Sisteminin Türk Yargı Sisteminde Kullanılmasının Toplam Kalite Yönetimi Açısından İncelenmesi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y.4, C.4, S.7, 2014,s. 68.
76. Hançerlioğlu, Orhan, *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
77. İnce, Murat, *Elektronik Devlet*, DPT E-Kitap, Ankara, 2001.
78. Isıksal, Semih, *E-Devlet Dönüşümünde Kamu Kurumlarının Yapması Gerekenler*, Türkiye Bilisim Derneği, Ankara, 2004.
79. Kadioğlu, Ali, *İdari İşlemin Şekil Unsuru*, Selçuk Üniversitesi Sosyala Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.
80. Kalabalık, Halil, *İdare Hukuku Dersleri*, 2. bs., Sayram Yayınları, C.1, Konya, 2016.
81. Kalabalık, Halil, *İdare Hukunun Temel Kavram ve Kurumları*, 5. bs., Sayram Yayınları, Konya, 2014.
82. Karaaslan, Yusuf, *Kurumsal Çerçevde e-devlet: Dünya Uygulamaları Işığında Türkiye Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2011.
83. Karahanoğulları, Onur, *İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler*, 3.bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.
84. Karahanoğulları Onur, *Kamu Hizmeti (Kavram ve Hukuksal Rejim) Ek: “Eksik İmtiyaz: Kamu –Özel Ortaklığı(PPP)”*, 3. bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.
85. Karakul, Selman, “Hukuki ve İdari Denetim Ölçütü Olarak İyi Yönetim İlkeleri”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, Y.2, S.3, 2015, s. 94.
86. Karkın, Naci, *Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Değişim Süreci:e-Devlet Uygulamaları Ve Denizli Belediyesi Örneği*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2003.
87. Kaya, Ali, Güneş, Meral, *Ulusal Yargı Ağı Projesi- I*, 3.bs., Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013.

88. Kazmaz, Büşra, *İcra Hukukunda Elektronik Ortamda Teklif Verme*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2014.
89. Kenji, Saga, *Vision and Strategy for E-Government*, Tokyo, Digital Opportunity Forum, 2001, s.135'den aktaran Mehmet Ali Meydanlı, *E-Devlet ve Türkiye'de e-Devlet Uygulamalarını Kamu Hizmetleri Üzerindeki Etkisi:İçişleri Bakanlığı Mernis Uygulaması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.s.20.
90. Kırçova, İbrahim, "Yönetim Anlayışının Değişmesi 'e-Devlet' İhtiyacını Ortaya Çıkardı:Bu Devleti Herkes Sevecek", *İtovizyon Dergisi*, S. 14, Mart-2004, s.77.
91. Kırçova, İbrahim, *E-Devlet Uygulamaları ve Ekonomiye Etkileri*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2003.
92. Kocacık, Faruk, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.27, S.1, 2003, s. 2.
93. Kunstem, Florian, *Die elektronische Signatur als Baustein der elektronischen Verwaltung Anlyse des rechtlichen Rahmens elektronischer Kommunikation im Verwaltungsverfahren unter besonderer Berücksichtigung der Kommunalverwaltung*, Berlin, 2005, s.3'den Hayrettin Eren, *E-dönüşüm Sürecinde İdari İşlemler*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s.100.
94. Kuran, N. Hüseyin, *Türkiye için e-Devlet Modeli*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
95. Mataracı, Orhan, İlker, Mustafa, "TAKBİS-Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi", *Selçuk Üniversitesi Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Öğretiminde 30. Yıl Sempozyumu*, Konya, 2002.
96. Meder, Mehmet, "Bilgi Toplumu ve Toplumsal Değişim", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Y.2001 S. 9, s. 72.
97. Metin, Hatice, *Bilgi Çağında Devletin Dönüşümü: E-Devlet*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2003.
98. Meydanlı, Mehmet Ali, *E-Devlet ve Türkiye'de E-Devlet Uygulamalarını Kamu Hizmetleri Üzerindeki Etkisi: İçişleri Bakanlığı Mernis Uygulaması*,

- Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.
99. Milli Eğitim Bakanlığı, *Ulusal Yargı Ağı*, MEB Yayınları, Ankara, 2011.
100. Nacar, Metin Emre, *Türk Kamu Yönetiminde e-Devlet Uygulamaları: Emniyet Teşkilatının e-Devlet Yapılanmasındaki Yeri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
101. Naralan, Abdullah, “Türkiye’de E-Devlet Güçlükleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, C. 12, S. 37, Erzurum, 2008, s.37.
102. Nohutçu, Ahmet, Demirel, Demokaan, “Dünyada E-Devlet Uygulamaları”, *Türk İdare Dergisi*, S. 477, 2005, s.36.
103. Odabaş, Çağlayan, “Stratejik Yönetim ve E-Devlet”, *Sayıştay Dergisi*, S. 55, Ankara, 2004.
104. Odabaş, Hüseyin, *E-Devlet Sürecinde Elektronik Belge Yönetimi*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2009.
105. Odyakmaz, Zehra, “Hazırlanmakta Olan İdari Usul Kanunu Açısından Demokratikleşme Sürecinde Şeffaflaşma ve Bireye Tanınan Haklar”, *GÜHFD*, C.1, S.2, 1997.
106. Oğurlu, Yücel, “İdare Hukuku Çerçevesinde e-Devlet ”, *XI. Türkiye’de İnternet Konferansı*, Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, 21-23 Aralık 2006, inet- tr.org.tr/inetconf11/bildiri/70.doc,(çevrimiçi) (E.T. 16/09/2018.)
107. Oğurlu, Yücel, *İdare Hukukunda “E-Devlet” Dönüşümü ve Dijitalleşen Kamu Hizmeti*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2010.
108. Onar, Sıddık Sami, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C:1, Hak Kitapevi, İstanbul, 1966.
109. Oralalp, Füsun Çiçekoğlu, “İyi Yönetim ve Türkiye’nin AB’ ye Adaylığı”, *Mülkiye Dergisi*, C.25, S.226, s.262.
110. Ögüt, Adem, *Bilgi Çağında Yönetim*, 2. bs., Nobel Yayıncılık, Ankara 2003.
111. Ölmez, Mustafa Yücel, *Küreselleşme Bağlamında Elektronik Devlet (e-Devlet) Uygulamaları ve Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2016.
112. Öz, Emine, *Elektronik İmza*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

113. Özata, Musa, Sevinç, İsmail, *Türk Kamu Yönetiminde Bilgi Sistemleri ve E-Dönüşüm*, Eğitim Kitabevi, Konya, 2010.
114. Özdilek, Ali Osman, *İnternet ve Hukuk*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2002.
115. Sarboland, Kheyrollah, “İran’da e-Devlet”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, S.17, C.17, 2012.
116. Sarıca, Ragıp, “Hizmet Kusuru ve Karakterleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.15, S.4, 1949.
117. Sezginer, Murat, *İdari İşlemlerde Amaç Unsuru Bakımından Hukuka Aykırılık*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1991.
118. Söyler, Yasin, *Kamu Hukuku Açısından Devletin İnterneti Düzenleme Yetkisi*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014.
119. Şahin, Ali, *Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet*, Atlas Akademi, 2. bs., Konya, 2014.
120. Şahin, Özge Uysal, *Kamu Ekonomisi Perspektifinden Vatandaş Odaklı Kamu Hizmeti Yaklaşımı*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014.
121. Şakar, Ayşe Yiğit, Türkiye’de e-Devlet Uygulamalarının Vergi Hukuku Alanına Yansımaları: E-Haciz Uygulaması ve Karşılaşılan Sorunlar”, *Mali Çözüm Dergisi*, S:106, 2011.
122. TDK, *Türkçe Sözlük*, 11.bs., Ankara, 2011.
123. The World Bank, *Building Blocks of E-government: Lessons from Developing Countries*, Prem Notes, S.91, 2004.
124. Törenli, Nurcan, “E- Devletin Ekonomi ve Politığıne Giriş: Kullanıcı Dostu Ortamlarda Sanallaşan Kamu Hizmetleri”, *AÜSBFD*, C.60, S.1, 2005.
125. Torres, Lourdes, Vicente Pina, Sonia Royo, “ e- Government and the Transformation of Public Administrations in EU Countries: Beyond NPM or Just a Second Wave of Reforms?”, *Online Information Review*, C. 29, S.5, 2005, s.532’den aktaran Murat Yıldırım, *E-Devlet ve Yurttaş Odaklı Kamu Yönetimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s.47.
126. Turhan, Sıtkı, *E-Devlet Uygulama Alanları: Türkiye’deki Sağlık Yönetiminde E-Devlet Kullanımı*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2006.

127. Türkoğlu Üstün, Kamile, *İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler*, Gazi Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018.
128. Uçkan, Özgür, *E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2003.
129. Uçkun, Seher, Uçkun, Gazi, Latif, Hasan, “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, *Kocaeli Üniversitesi I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 2002.
130. Uçmaz, Mustafa, Türkiye’de Sayısal İmza (E-İmza) ve Adalet Bakanlığı’nda E-İmza Kullanımının Değerlendirilmesi, *AKÜ Fen Bilimleri Dergisi*, C.9, S.2, 2009.
131. Ulu, Güher, *İdari İşlemin Yetki Unsuru*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.
132. United Nations, *E-Government Survey 2012-E-Government for the People*, 2012.
133. Urmak, Tiber Tebriz, *Türkiye’de e-Devlet Uygulamaları ve Adalet Bakanlığı Analitik Bir Uygulama*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
134. Uzun, Erdinç, *E-Devlet Kapsamında e-Belediyecilik ve Bir Uygulama*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2003.
135. Üçcan, Fikret Nesip, *Türkiye’de E-devlet Uygulamaları ve Bu Uygulamaların Karar Verme Süreçlerine Etkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.
136. West, Darrell M., “*State and Federal e- Government in the United States*”, Providence, 2001, s.3.
137. Williams, Kate, What is the digital divide?, A working paper for the d3 workshop, Ann Arbor, MI, August 2001
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.113.6851&rep=rep1&type=pdf> (E.T:01/09/2018)
138. Yaman, Bedriye Özlem, *Toplumsal Değişme ve Eğitim*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 29.
139. Yaşar, Hasan Nuri, *İdare Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul, 2016.
140. Yayla, Yıldızhan, *İdare Hukuku*, 2.bs., Beta Yayınları, İstanbul, 2010.
141. Yazıcıoğlu, Yılmaz, *Bilgisayar Suçları*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1997.

142. Yıldırım, Hakan, Kaplan ,Volkan, Çakmak ,Tucay, Üstün ,Cem Cihangir, ***Her Şeyi E-Leştirdik***, 2.bs., Macar Yayıncılık, Ankara, 2003.
143. Yıldırım, Ramzan, ***Türk İdari Rejim Dersleri***, Mimoza Yayınları, C:II, Konya, 2014.
144. Yıldırım, Süreyya, “Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, ***Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, C.7, S.12, 2004, s.107.
145. Yıldırım, Turan, Üstün Gül, Özdemir H. Eyüp, Yasin Melikşah, Kaman Nur, Tekinsoy Özge Okay, ***İdare Hukuku***, 6. bs., Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2016.
146. Yılmaz, Mustafa, “Elektronik İmzalı Belgelerin Karşılaştırmalı Hukukta ve İdari Yargılama Hukukunda Delil Niteliği”, ***MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi***, C. 22, S 3, 2016, s. 3448.
147. Yılmaz, Mustafa, “Elektronik Ortamda İdarenin Yaptığı Faaliyetlerin İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, ***E-Akademi***, S.42, 2005
148. Zabunoğlu, Yahya Kazım, ***İdare Hukuku***, Yetkin Yayınları, C.1, Ankara, 2012.